

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Raspad Kraljevine Jugoslavije i osnutak Nezavisne Države Hrvatske
prema izvještavanju španjolskog lista *ABC*

Student: Lucija Gluić

Mentor: dr. sc. Ivica Šute

U Zagrebu, 23. rujna 2013.

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Novinske forme: izvjestiteljstvo i definicija propagande kao temeljnog dijela jezika medija.....	5
3. <i>ABC</i> novine od osnivanja do početka Drugoga svjetskog rata	
3.1. Počeci.....	8
3.2. Borba protiv republike.....	13
3.3. Madridsko i seviljsko izdanje – borba na dvije fronte u Građanskom ratu.....	15
4. Vanjska politika Kraljevine Jugoslavije.....	18
4.1. Odnos Jugoslavije i Španjolske do Drugoga svjetskog rata.....	19
5. <i>ABC</i> -ova izvještavanja	
5.1. Izgled lista.....	22
5.2. Novinska agencija.....	23
5.3. Puč u Jugoslaviji.....	25
5.4. Slom Kraljevine Jugoslavije.....	30
5.5. Uspostava NDH.....	33
5.5.1. Krunidba hrvatskog kralja.....	37
6. Komentari lista <i>ABC</i>	
6.1. Dopisništvo iz Rima.....	42
6.1.1. Odnos sa Italijom.....	44
6.1.2. Komentari.....	46
6.2. Dopisništvo iz Berlina.....	51
6.2.1. Odnos sa Njemačkom.....	52
6.2.2. Komentari.....	54
6.3. Dopisništvo iz Londona.....	56
6.3.1. Odnos sa Velikom Britanijom (Saveznicima).....	57
6.3.2. Komentari.....	59
7. Zaključak.....	63
8. Bibliografija.....	66

1. Uvod

U današnje doba svijet je sa količinom i dostupnošću informacija koje kolaju svugdje oko nas postao medijsko selo. Ono što je danas Internet i njegova revolucija u načinu poimanja informacija te izražavanja je prije više od sto i pedeset godina bila pojava tiskanog lista. U našem radu koncentrirali smo se na analizu vijesti i komentara jednih od španjolskih novina sa najvećom nakladom u zemlji, lista *ABC*, za vrijeme Drugoga svjetskog rata o ratnim i političkim događajima u Kraljevini Jugoslaviji, njenom slomu te o osnutku Nezavisne Države Hrvatske. Ispitivat ćemo kakvo je bilo javno mnijenje u naočigled neutralnoj državi o promjenama koje su se događale na spomenutim područjima, kakva se medijska politika vodila te kakav je bio odnos Španjolske prema Kraljevini Jugoslaviji i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, političkom vrhu spomenutih država, stav prema diplomatskim čimbenicima koji su doveli do procesa na području Jugoslavije zahvaćene ratom, te na koji se način ovladavalo javnim diskursom za postizanje ciljeva. Zbog svega toga je najprije bitno uputiti se u to tko su ljudi koji stvaraju i odašilju informacije; novine, njeni osnivači, novinari koji su radili za list, a samim time istražiti kakva je slika španjolskog društva koja se htjela ili mogla graditi u godinama iznimnih političkih nestabilnosti, što je kulminiralo u Građanskom ratu. Vijesti koje ćemo analizirati su iz razdoblja kada se nova nacionalistička Francova vlada tek pokušava konsolidirati na ruševinama rata. Kroz tu prizmu, te također međunarodne odnose, i političke i ideološke aspiracije Francisca Franca i njegove političke elite, valja gledati jezik medija, odnosno u ovom slučaju lista *ABC*. Naša teza je da novoosnovana nacionalistička vlada Francisca Franca na čelu Španjolske nije uspjela ustanoviti koji su njeni vanjskopolitički ciljevi u užem, a pogotovo ne u širem aspektu u tim prvim godinama svjetskog sukoba, te da je na problematiku raspada Jugoslavije i osnutka NDH gledala isključivo kroz prizmu odnosa sa Silama Osovine i konkretnije vrlo stereotipno, te se kroz prikaze jugoslavenskog problema u člancima i komentarima lista *ABC* ogledaju vlastiti konstrukti na kojima će se graditi španjolsko društvo i identitet u daljnjim godinama.

Ovaj rad se temeljio na izvještajima, člancima i komentarima iz španjolskog dnevnog lista *ABC* koje smo proširili otvarajući povijesni, politički i društveni kontekst sa literaturom španjolskih i drugih autora. Za povijesno predstavljanje lista, kao i za definiranje šireg konteksta španjolske novinske industrije je korištena isključivo španjolska literatura, a za objašnjavanje političke situacije Španjolske tijekom prvih desetljeća 20. stoljeća, Građanskoga rata, te prvih godina Drugoga svjetskog rata i odnosa sa zaraćenim stranama u

ratu konzultirana je literatura kako sa španjolskog tako i povjesničara sa engleskog govornog područja. Problematika tog slučaja leži u problemu samoga povijesnog istraživanja u Španjolskoj koje se tek počelo otvarati i postavljati intrigatna istraživačka pitanja, daleko iza 1975. godine, nakon smrti Francisca Franca i ulaska Španjolske u tzv. razdoblje tranzicije koje će voditi u demokratski sustav (tako je primjerice knjiga Francuza Pierrea Vilara koju koristimo kao literaturu, povjesničara i stručnjaka za španjolsku modernu povijest, bila zabranjena za vrijeme Francove vlasti.). Nema puno materijala u španjolskoj historiografiji posvećenog odnosu Španjolske sa Osovinom te konkretno razlogu njenog neulaska u Drugi svjetski rat. Time se bavio španjolski povjesničar 20. stoljeća Javier Tusell, koji je bio zanimljiv jer je iznio novu tezu o Francovom stavu prema ratu pokušavajući pobiti ono što se danas u literaturi naziva 'mitom o neulasku u rat'. Literatura sa engleskog govornog područja pružila nam je širu i potpuniju perspektivu nego ona sa „izvora“, jer je dublje prodrla u problematiku ekonomsko- društvenih procesa koji danas uvelike definiraju španjolsko društvo. Literatura španjolskih autora zanimljivo promišlja o problemu Franca i frankizmu, ali ponekad ne daje dovoljan uvid u srž društvenih procesa u Španjolskoj u narednim desetljećima. Drugi problem s kojim smo se susreli bio je nedostatak određenih biografskih podataka, posebice u vezi novinara i dopisnika koji su radili za *ABC* i pisali o temama u fokusu ovoga rada, ili njihovo plošno prikazivanje procesa kao što se očituje u literaturi o samom listu, koju u određenim dijelovima izrazito definira ideološka pristranost. Što se tiče samih novina i njihovog sadržaja, postoji problem autorstva koji se ponekad ne definira jasno i precizno u člancima. Naime, razne kratke vijesti o ratu često su zaokružene jednim zajedničkim uredničkim komentarom koji uvijek ostaje nepotpisan, a do takvih detalja je u literaturi teško doći, tako da po tom pitanju ostajemo praznih ruku da još više saznamo o ljudima u redakciji. O vanjskoj politici Španjolske prema Kraljevini Jugoslaviji i kasnije NDH, te obrnuto, najviše saznajemo iz diplomatskih spisa španjolskog poslanika u NDH koje je preveo profesor Karlo Budor. Radi se o diplomatskoj viziji Jugoslavije/NDH koju je zanimljivo uklopiti u novinske članke o temi.

Medij kojim se ovdje bavimo funkcionira unutar jedne diktature te stoga moramo razumijeti kako u javnom prostoru vlada cenzura i monopol nad informacijama. Pojam diktatura označava „politički režim u kojem pojedinac ili skupina ima neograničenu moć i potpunu vlast u državi; autoritarni ili totalitarni sustav vladavine koja ničim nije sputana, a oslanja se na silu.“¹ Od dvije vrste diktature koje su danas formulirane u suvremenoj stručnoj

---

¹ Hrvatska enciklopedija sv. 3, Diktatura

literaturi, *cezarizma* kao tipa diktature definirane personalizacijom vlasti u jednom vođi i njegovim paternalizmom prema puku, odnosno stvaranjem kulta ličnosti i osiguravanjem potpore pučanstva manipulacijom kolektivnih osjećaja, te tipa broj dva *totalitarne diktature* koja zaposjeda sve strukture društva i kontrolira sve procese u društvu (primjer nacionalsocijalistička Njemačka, Sovjetski Savez sa Staljinom), smatramo da se Francova diktatura svrstava pod prvi tip, što ćemo preispitati u daljnjem tekstu.

Kao što smo rekli, moć izabiranja i distribuiranja informacija je jedan od instrumenata vršenja kontrole te stvaranja slike stvarnosti koje bismo željeli imati, ili jednostavno slanja poruke o sebi. U tom svjetlu ćemo analizirati stav prema procesima u Kraljevini Jugoslaviji i NDH i potruditi se pokazati koliko je malo toga bilo stvarno i opipljivo, već produkt vlastitih unutarnjih mijena te vrijednosti koje se željelo utisnuti u jedno društvo.

2. Novinske forme: izvjestiteljstvo i definicija propagande kao temeljnog djela jezika medija

Prije ulaska u samu problematiku španjolskog tiska pokušati ćemo definirati koje su novinske forme s kojima se susrećemo u člancima te kako se pojam propagande uklapa u temu.

Jedna od definicija novinarstva je da je djelatnost koja „se ubraja u red najstarijih ljudskih djelatnosti kojima je cilj oblikovanje javnog mijenja, odnosno održavanje protoka društveno važnih informacija u jednoj društvenoj koja ima zajednički jezik“² Nadalje, novinarstvo je također definirano njegovim najvažnijim karakteristikama: stvaranjem, oblikovanjem, posredovanjem i diseminacijom³.

Upravo je pismeno (tiskoslovno) novinarstvo jedno od prvih oblika novinarstva, a i danas jedno od stupova novinske djelatnosti. Izum rototiska i milijunske naklade su omogućile njegovo lansiranje u masovnost. Sapunar kao i Jowett i O'Donell kao bitnu pretpostavku za procvat tiskanog izvještavanja navode razvoj demokracije i parlamentarnog društva u devetnaestom stoljeću. Prva novina koja je izašla bila je New York Sun u New Yorku, Sjedinjene Američke Države, 03. rujna 1833. godine. Osnivači novina poput Benjamina Daya (New York Sun) ili Jamesa Gordona Benneta iz New York Herald su shvatili važnosti i moć jedne nove publike, a to je bila nova srednja i radnička klasa koja se stvarala nakon industrijskih revolucija tijekom devetnaestog stoljeća i bila je spremna platiti za tiskane vijesti na dnevnoj bazi. Jowett i O'Donell u svojem radu iznose pet ključnih točaka zašto je tiskoslovno novinarstvo uspjelo: prvo, konkurencija je bila mala izuzev raznih biltena i poneke knjige. Drugo, niti takvi izvori vijesti nisu mogli konkurirati novinama u njihovoj pravodobnosti i dosljednosti. Treće, novine se nisu pravile da budu politički neutralne u tom ranom razdoblju, te su se tako obraćale izravno predrasudama svojih čitatelja. Četvrto, zahtjevi demokratskog političkog sustava su tražili da biračko tijelo ima kontinuirano znanje o tome kako funkcionira politički sustav, a takav kontinuitet jedino su mogle omogućiti novine. Peto, prosječni građanin, pripadnik radničkog ili srednjeg sloja nije imao vremena niti se

---

² Sapunar, Marko. *Osnove znanosti o novinarstvu*. Epoha: Zagreb, 1994. Str. 15

³ *Ibid.*

organizirao kako bi stigao pratiti politički ili ekonomski razvoj i stoga se morao pouzdati u sposobnost novina da mu prenese vijest.⁴

Na taj način je tiskoslovno novinarstvo otvorilo i ispunilo novu nišu te stvorilo čitateljsku ovisnost o informacijama za koje prije nisu ni znali da im trebaju, tvrde autori knjige o propagandi. Kao što će se moći vidjeti u daljnjem radu na konkretnim novinama, ključna stavka je da one u svom ranom periodu nisu pretendirale biti politički neutralne, već su se jasno svrstavale uz određenu, više ideološku nego političku opciju te tako zadobivale naklonost onih čitatelja sa istim stavovima. Igranjem na političku i društvenu pristranost svojih čitatelja, pripadnika različitih društvenih slojeva i skupina su novine mogle na najefikasniji mogući način zadobiti svoju publiku.

Pošto smo se u analizi novinskih izvještaja susreli s različitim vrstama novinskih pisanih formi, za jasnije poimanje materije najprije ćemo ih razvrstati i definirati. Kao prvo, u tiskoslovnom novinarstvu razlikujemo deskriptivno i analitičko novinarstvo. Prvi te izvorni žanr oko kojeg se novinstvo izgradilo je bila vijest. Istaknuti je predstavnik deskriptivnog novinarstva u bilo kojoj svojoj formi, bila ona standardizirana ili proširena. Sljedeći korak u razvoju novinstva su tzv. izvještaji i prikazi, u kojima se uvodi naracija kao izražajni element. Pa tako D. Slavković definira izvještaj kao takav oblik novinarskog izražavanja preko kojeg se javnost upoznaje s tijekom jednog događaja ili pojave (kao činjenice života) pošto se opširnije i s više pojedinosti odgovori na uobičajena pitanja: tko, što, gdje, kad, kako ili zašto i, eventualno, odakle potječu podaci i kakva je perspektiva te činjenice⁵.

Vijesti, izvještaj, prikaz i još poneke druge forme koje pripadaju deskriptivnoj vrsti po svojoj definiciji spadaju pod objektivno ili neutralno novinarstvo, odnosno zadatak im je da opisuju što točnije i vjernije, bez ikakvih vrijednosnih sudova.

Druga osnovna veća kategorija su tekstovi koji pripadaju tzv. analitičkom novinarstvu: osvrti, bilješke i komentari (s time da se osvrt po strogoj novinarskoj klasifikaciji nalazi na prijelazu iz deskriptivnog u analitički žanr). Glavne osobine ovih formi

---

⁴ „First, as yet, there were few competing voices besides the remaining commercial newsletters and the occasional book. Second, even those competing news sources could not match the newspaper for timeliness and consistency. Third, newspapers made no pretense at being politically neutral in this early period, and therefore they appealed directly to the biases of their readers. Fourth, the demands of a democratic political system required that the electorate have a continuous knowledge of the workings of the political system, and only the newspapers were able to provide this continuity. Fifth, the average working-class or middle-class citizen did not have the time or the organization at his or her disposal to keep up with political or economic development and therefore was forced to rely on the news-gathering abilities of the newspaper.“Jowett, Garth S., Victoria O'Donnell. *Propaganda and persuasion*. Sage: London, 2006. Str. 96

⁵ Sapunar,74.

su uključivanje stajališta novinara, u rasponu od vlastitog mišljenja u funkciji subjektivnog stajališta sve do potpune eksplicitne argumentacije *pro et contra*.⁶

Ipak, osvrnemo li se na teorijsku definiciju prve kategorije novinskih članaka, vijesti i izvještaja, nerijetko se upravo preispituje neutralnost kao njihova glavna karakteristika. Samu upitnost nalazimo u ranije navedenoj činjenici da se tiskovine na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće nisu libile pokazati privrženost nekoj grupaciji ili političkoj opciji. Stoga već i one nevidljive akcije poput biranja vijesti koje će dobiti svoje mjesto u novinama i na kojoj stranici će biti objavljene govore o njihovoj subjektivnosti, a isto tako govore o redakciji koja stoji iza njih, a i o odnosu politike i medija.

Na tragu toga osvrćemo se na fenomen propagande koja se provlači kroz naš rad. Propaganda je definirana kao oblik komunikacije koji pokušava postići odgovor koji pospješuje nakanu propagandista. Bitan je faktor uvjeravanje koje je interaktivno te pokušava zadovoljiti obje strane. Ti svi elementi, oni informativnog karaktera te komuniciranja koje se bazira na uvjeravanju skupa mogu činiti propagandnu komunikaciju.⁷

Zadatak medija je, osim iznošenja informacija u raznim oblicima, uvijek bio i iznošenje svojih vlastitih stavova radi pridobivanja publike, isto kao što je svrha propagandista agitirati za svoje ciljeve određenoj, vrlo ciljanoj skupini. U totalitarnim državama ili nedemokratskim društvima, fenomen propagande prenosi se na društvo u cijelosti te je njihov javni diskurs klasičan primjer zbog nabijenosti sadržajem (kao u nacionalsocijalističkoj Njemačkoj, fašističkoj Italiji, Sovjetskom Savezu, socijalističkoj Jugoslaviji), te također zbog svoje iznimne ujednačenosti i planskog izvršavanja. U našem radu između ostalog proučavat ćemo diskurs medija, povezanih sa centrima državne moći i propagandu vezanu za internacionalna pitanja u Španjolskoj. Novine (osim televizije, radija, filmova), kao što ćemo vidjeti na ovom slučaju, u tom kontekstu postaju jedan od medija preko kojih se željeni sustav afirmira, ili afirmira druge sustave koji posljedično afirmiraju njega samog, te tako opstaje i jača.

---

⁶ *Ibid.*, 82.

⁷ „form of communication that attempts to achieve a response that furthers the desired intent of the propagandist. Persuasion is interactive and attempts to satisfy the needs of both persuader and persuadee. A model of propaganda depicts how elements of informative and persuasive communication may be incorporated into propagandistic communication, thus distinguishing propaganda as a specific class of communication.(...) Public opinion and behavioral change can be affected by propaganda.“ Jowett, O'Donnell, 1.

3. *ABC* novine od osnivanja do početka Drugog svjetskog rata

3.1. Počeci

Španjolske novine *ABC*, danas jedne od tri najčitanijih tiskanih i internet novina u Španjolskoj (uz *El País* y *El Mundo*) začete su na početku dvadesetog stoljeća, točnije 1903. godine. Prije nego što će nastati jedan od najutjecajnijih listova u državi, njegov osnivač Torcuato Luca de Tena y Álvarez Ossorio je 1891. osnovao časopis *Blanco y negro* (*Bijelo i crno*).

Torcuato Luca de Tena y Álvarez Ossorio rođen je 21. veljače 1861. godine u Sevilli, glavnom gradu španjolske pokrajine Andaluzije na jugu Pirenejskog poluotoka u bogatoj obitelji seviljskih industrijalaca sa tradicijom trgovine. Obitelj Luca de Tena pozicionirala se kao proizvođač čokolade, sapuna, ulja, parfema i začina, a također se bavila i trgovinom, što im je omogućilo znatan imetak i status u glavnom gradu Andaluzije. Torcuato Luca de Tena upisuje studij prava u glavnom gradu Madridu, a prije nego što završava fakultet kao mlad student provodi dvije godine u diplomatskoj službi u Tangeru, Maroku. Nakon povratka sljedećih deset godina brine se o obiteljskom poslu i živi u Madridu.

Luca de Tena pripadao je visokom sloju španjolskog društva, bogatom građanstvu i industrijalcima koji su tvorili liberalno-konzervativnu liniju uz privrženost monarhiji. Naime, Španjolska u drugoj polovici 19. stoljeća na političkom planu doživljava razne promjene režima. Te nestalnosti i promjene režima najviše su obilježene revolucijama, dinastičkim borbama, izmjenom monarhije i republike.⁸ Konzervativni i obrazovani industrijalci nadasve su štovali kulturu i umjetnost, a u svoje vrijeme pratili su u ono što je tada bio vrh madridske kulturne ponude: kazalište, opera i neizostavne borbe bikova, tzv. koride. Također su važan dio kulturnog života činili književno-politički kružoci (*tertulias*), okupljanja najčešće u zgradama kazališta, na kojima bi tadašnji intelektualci nakon izlaganja raspravljali o

---

⁸ Godine 1868. nakon dvadesetpetogodišnje vladavine kraljice Izabele II., činom revolucije je svrgnuta kraljica i proglašena ustavna monarhija. Nakon što je kralj Amadeo Savojski abdicirao 1873. godine, proglašena je Prva španjolska republika koja je trajala samo dvije godine jer je 1875. vraćena dinastija Borbon u razdoblju koje je trajalo do 1931. i zove se razdoblje Restauracije. Pierre Vilar. *Historia de España*. Barcelona, 1999.

raznoraznim društvenim, ekonomskim, vjerskim i književnim temama. U tom stimulativnom okruženju za one pojedince koji su imali prilike bio njegov dio, Luca de Tena dolazi na ideju osnivanja tiskanog lista tehnički organiziranog po uzoru na najnovije njemačke inovacije u tiskanju.

Luca de Tenina povijest izdavaštva novina seže još u 1875. godinu, kada je sa četrnaest godina sa svoja tri prijatelja (Luis León, Gabino Tejeda y Luis Romea) počeo izdavati studentski tjednik *La Educación (Obrazovanje)*. Petnaest godina poslije, 1891. godine, počinje sa izdavanjem poznate *Blanco y negro*, prethodnice *ABC*-a. *Blanco y negro* je bio kulturno-društveni tjednik koji je svoje čitatelje tražio u srednjem sloju, makar je uvijek ciljao na širenje svoje čitalačke skupine. U njemu se objavljuju književni članci, priče, poezija, razni savjeti od čišćenja doma do recepata, i ostali zabavni sadržaji. Međutim, ono što je činilo ovaj časopis posebnim je bio novitet u njegovoj grafici, odnosno uvođenje ilustracija što su vrlo brzo zamijetili čitatelji, ali i poznati književnici i umjetnici razdoblja modernizma⁹ koji su se uključili u njegovo stvaranje. S druge strane, protivnici osnivača su smatrali da je časopis samo propagandna platforma za parfeme koje je proizvodila obiteljska tvornica Luca de Tena u Sevilli¹⁰. S obzirom na izniman uspjeh Luca de Teninog ilustriranog tjednika, on se odlučuje upustiti u ozbiljniji i dalekosežniji pothvat, osnovati informativni tiskani list.

Na početku dvadesetog stoljeća u Madridu izlazi ukupno trideset i šest dnevnih listova, dok u Španjolskoj tristo devet¹¹. U razdoblju na prijelazu stoljeća očigledan je postupni prijelaz novinskog poslovanja od modela listova ovisnih o vladajućoj stranci ili struji koji iznose stranačku političku ideju, do tzv. 'nezavisnih novina' financiranih privatnim kapitalom. Ti nezavisni privatno financirani listovi oslanjaju se na zaradu od čitatelja, pa stoga i na 'enciklopedijski' karakter vijesti kojemu je cilj zadovoljiti širok spektar interesa čitateljstva¹². Ipak, kao što smo već spomenuli, općenito na primjeru novinarstva i tendencija u dnevnim listovima dvadesetog stoljeća, te konkretno u vezi *ABC*-a 'nezavisni' listovi svoj uspjeh grade na iznošenju konkretnih ideoloških i političkih uvjerenja.

Dakle, *ABC* počinje izlaziti 1903. godine kao tjedni list, da bi se nakon šest mjeseci izlaženja pretvorio u dvotjednik. Kao dnevne novine započinju s izlaženjem 1. lipnja 1905. godine. Njegov vlasnik i tadašnji glavni direktor Luca de Tena je znao od početka da želi

---

⁹ Neki od poznatih književnika su bili Vicente Blasco Ibañez, Juan Ramón Jiménez, Jacinto Benavente, Emilia Pardo Bazán, Azorín, Rubén Darío itd. Víctor Olmos, *Historia del ABC (100 años clave en la historia de España)*. Barcelona, 2002., 38

¹⁰ *Ibid.*, 44.

¹¹ *Ibid.*, 46.

¹² María Cruz Seoane, María Dolores Sáiz. *Historia del periodismo en España. Vol III: El Siglo XX: 1898-1936*. Madrid, 1996., 23

imati dnevni list, ali odlučio se njegovo postepeno uvođenje zbog problema oko tiskanja i naprednog grafičkog sustava koji je list htio imati, ali također da se uvjeri da će imati vjerno čitateljstvo. Njegove glavne značajke, i one karakteristike koje su mu donijele popularnost i brz uspon među čitateljstvom, bile su kao i kod *Blanca y Negra* ilustriranost i snažni grafički identitet i manji format s kojim se Luca de Tena nadao ostvariti praktičnost i jednostavnost pri listanju novina. Nazvan *ABC* po uzoru na prva tri slova abecede, kao jasna aluzija na sebe kao na 'abecedu novinarstva', novine istog trena posjeduju izrazito populistički karakter, i ne želi se povezivati niti sa jednom političkom opcijom koja tada postoji. Također je svojim konceptom na tragu kapitalističkog američkog sustava vrijednosti: u novinama se organiziraju glasovanja sa mogućim novčanim nagradama koje su učinjene po uzoru na američke tiskovine. S druge strane, bez obzira na ikakvo političko stranačko opredjeljenje, istoga trena daje ideološku bezrezervnu podršku kralju i monarhiji, pa se i u tom smjeru i politički aktivira. Luca de Tena započeo je svoju političku karijeru u Liberalnoj stranci, iz koje je nedugo potom izašao „kako bi svojim novinama omogućio samostalnost“¹³. Bio je član Kongresa kao nezavisni kandidat i također član Senata. Godine 1909. kralj Alfonso XIII imenuje ga počasnim senatorom. Godine 1929. kralj mu dodjeljuje titulu markiza.¹⁴ Biti novinar i aktivan u politici za razdoblje krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća bilo je posve normalno, te su u periodu Restauracije i Druge Republike novinarski posao najčešće su obilježavali tzv. novinari-političari.

Luca de Tena, kao i njegovi nasljednici odnosno i članovi obitelji, u budućim će se vremenima svrstavati uz konzervativnu vladajuću garnituru, pod okriljem monarhije. Primjer za to je 1909. godina kada je Španjolska ušla u kolonijalni sukob u Maroku da zaštiti svoju koncesiju na marokanske rudnike u berberskom području.¹⁵ Tada se list *ABC* jasno svrstao za španjolsko angažiranje u Melilli za obranu državnih interesa: „... ne može biti da Španjolska tolerira zabranu i zločin, da Mauri ubijaju našu braću, zbog toga treba jasno reći, bez okolišanja: Okončajmo to brzo i zauvijek!“¹⁶ List su u vrijeme sukoba prozivali drugi

¹³ Antonio Checa Godoy, Carmen Espejo Cala, M José Ruiz Acosta (coord.). *ABC en Sevilla*. Universidad de Sevilla, 2007., 30.

¹⁴ *Ibid.*, 46.

¹⁵ Sukob u Melilli je trajao od 1909-1910 između lokalnog stanovništva područja, Berbera, i španjolske vojske oko španjolske koncesije na rudnike. Zbog uključivanja španjolskih trupa, u zemlji je nastala kaotična i neprijateljska situacija. U Barceloni i drugim gradovima Katalonije došlo je štrajka i prosvjeda koji su kulminirali nasiljem i pogibijom civila. Tadašnji premijer Maura poslao je u Kataloniju vojsku i posebne policijske odrede. Taj tjedan prozvan je Tužnim tjednom (La semana triste). Raymond Carr. *Modern Spain*. Oxford New York, 1980.,75; Olmos, 87.

¹⁶ „...no puede ser que España tolere la imposición y el crimen de que los moros asesinen a nuestros hermanos, por eso hay que decir claro, sin rodeos: ¡Acabemos a escape y de una vez!“ Tekstovi dopisnika iz Melille Francisca Sáncheza Ocaña u listu *ABC*, 26.6. 1909. ,Olmos, 87.

konkurentski listovi drugih političkih orijentacija (republikanskim i novinama liberalnog centra) zbog njegovih snažnih optužbi protiv lokalnog stanovništva u području rudnika.

List je vrlo brzo ušao među sam vrh španjolskih dnevnih listova sa čitalačkom publikom diljem zemlje. Njegov format tabloida, tehnika rototiska, prvi list koji je imao naslovnicu u boji te dobro strukturirana baza dopisnika bili su dobitne kombinacije osnivača. Torcuato Luca de Tena bio je poduzetnik sa jasnom vizijom na koji način njegov list inovacijama u tehnologiji i trendovima u izvještavanju treba biti ispred drugih.

ABC je bio pionir među listovima koji su u prvoj trećini dvadesetog stoljeća obilježili razvoj novinarstva u Španjolskoj; razdoblju koji je nazvan „zlatnim razdobljem tiska“¹⁷. Od madridskih listova još su se isticali *La Correspondencia de España*, *El Imparcial*, *El Liberal* y *Heraldo de Madrid*. Povjesničari novinarstva pak smatraju da su u spomenutom razdoblju bila četiri lista predvodnika uspona modernog novinarstva, od toga su tri bila nacionalno rasprostranjena: *ABC*, zatim *El Debate* (1910) i *El Sol* (1917)¹⁸, dok je četvrti list *La Vanguardia* (1881) bio katalonski sa sjedištem u Barceloni.¹⁹ Ovaj posljednji će se pretvoriti u jednu od najmoćnijih privatnih novinskih kuća uz *ABC*, što nas upućuje da je krupni kapital vodio glavnu riječ u modernizaciji ovog španjolskog sektora. Ono što u poslu obilježava početak stoljeća je „moderna poduzetnička koncepcija novinarske aktivnosti, svjesna imitacija uspješnih inozemnih modela, podizanje novinarske časti i društveno uvažavanje novinarske profesije, i poticaj pružen novim političkim snagama u javnoj debati o rastućoj slabosti sustava Restauracije.“²⁰ Dakle, nove privatne novine pod vodstvom kapitalista su ne samo modernizirale kvalitetu tiskovina, već počele pretvarati vokaciju novinara u zakonitu profesiju, dajući im stalna radna mjesta i mirovine. Godine 1909. Torcuato Luca de Tena je osnovao izdavačku kuću *Prensa Española* kao protutežu ranije osnovanoj kući *Sociedad Editorial de España* pod kojom su bili konkurentski listovi *El Imparcial*, *EL Liberal* i *Heraldo de Madrid*.²¹

Godine 1915. list doseže nakladu od 175 000 primjeraka dnevno. Prešao je na novi moderni sustav tiskanja zvan *tiefdruck*, kojeg je izumio njemački kemičar Eduard Mertens i

¹⁷ Antonio Checa Godoy, Carmen Espejo Cala, M José Ruiz Acosta (coord.). *ABC en Sevilla*. Universidad de Sevilla, 2007., 252.

¹⁸ *El Debate* su bile prvenstveno katoličke novine, dok je *El Sol* zastupao liberalni reformizam nasuprot klasičnom liberalizmu iz doba Restauracije. *Ibid.*, 242.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ „...una moderna concepción empresarial de la actividad periodística, la imitación consciente de exitosos modelos extranjeros, la elevación de la dignidad y consideración social de la profesión periodística, y el impulso dado a nuevas fuerzas políticas en el debate público del crecientemente débil sistema de la Restauración.“ *Ibid.* 243.

²¹ María Cruz de Seoane, María Dolores Sáiz, 77.

koji je zamijenio stari i omogućio istovremeno uvođenje slike i teksta na stranicama novina. Čelništvo *ABC*-a svoje čvrsto ideološko usmjerenje nije nikad skrivalo: monarhija je za njih jasno utjelovljivala ideale mira, sklada, obiteljskih vrijednosti, posla, vjere i odanosti Crkvi, dok je republika predstavljala suštu suprotnost tim idealima; razdvajanje, separatizam, društvenu podijeljenost, anarhiju i revoluciju. S druge strane, koliko god su bili predvodnici u osuvremenjivanju novinske industrije, vodstvo novina se istovremeno pokazalo nefleksibilnim po pitanju radničkih uvjeta i sukoba – radnici i zaposlenici tvrtke morali su potpisati ugovor da neće pristupiti nijednom sindikalnom udruženju.

Između 1917. i 1923. parlamentarna monarhija je proživljavala krizu: od studenog 1918. do rujna 1923. godine izmjenjivale su se kratkoročne vlade. Nijedna vlada nije izdržala godinu dana. Glavni problemi su bili kolonijalni rat u Maroku iz kojeg su izašli kao gubitnici 1921. i 'radnički rat' u Barceloni²². Napokon, 1923. godine uz pristanak kralja Alfonsa XIII i podršku vojske i Katoličke crkve, general Primo de Rivera je organizirao puč i proglasio se vrhovnim šefom države, što je uvelo zemlju u prvo razdoblje diktature.²³ Diktatura je, kako je Primo de Rivera naglasio, bila samo prijelazno razdoblje do ponovne uspostave parlamentarnog demokratskog sustava. Rivera je dao ostavku 1931. godine, a njegovi nasljednici pod kraljem Alfonsom XIII nisu uspjeli urediti izlazak iz krize što je rezultiralo kraljevim bijegom iz zemlje i proglašenjem Druge španjolske republike iste godine. Održali su se izbori za ustavotvornu skupštinu na kojima su nadmoćnu pobjedu odnijeli republikanci te je proglašena republika. Prvim predsjednikom republike postao je katolički republikanac Alcalá Zamora, a predsjednik vlade radikalni lijevi republikanac Manuel Azaña.²⁴ Nemogućnost konsolidacije vlasti i neočekivana uspostava republike nauštrb španjolske monarhije došle su vrlo neočekivano, s obzirom da na djelu nije bila nikakva ozbiljnija kriza od one političke. Bolje rečeno, smatralo se da ekonomski i gospodarski temelji države nisu

²² Radnički nemiri u Barceloni povezani su sa tradicijom anarhosindikalizma u Španjolskoj, točnije u Kataloniji i Andaluziji. Krovna organizacija anarhosindikalista bio je anarhistički sindikat CNT (*Confederacion Nacional de Trabajo*). Na početku kao ilegalna organizacija, CNT 1919. godine okuplja sedamsto tisuća članova. Katalonski poslodavci udruženi u Federaciju Poslodavaca su bili odlučni u bitci protiv sindikalizma. Od 1918 do 1923 Španjolska će biti mjesto održavanja krvavih socijalnih sukoba između tih grupacija. Raymond Carr, str. 88-89

²³ Diktatura Primo de Rivera obilježava dvadesete godine prošlog stoljeća, od 1923.-1931. Ovako Raymond Carr opisuje narav te diktature: „Primo de Riverism was not fascism. Its theory of sovereignty as the amalgamation of autonomous social entities, anterior to political society, was nearer to Aristotelian scholasticism than to totalitarianism. Mussolini was much admired and fascist trappings and linguistic usages were imported; but as a cursory examination of the writings of the regime's apologists reveals, Catholic reactionaries and native regenerationists supplied the ideology of the dictatorship.(...)The dictator's intuitions were raised by his propagandists to the status of a political doctrine.(...) The dictatorship would be pragmatic: it would respect the great existing social creations: the Nation, Church, and King *in that order.*“, 98.-99.

²⁴ Druga španjolska republika proglašena je 14. travnja 1931., nakon općih izbora održanih dva dana ranije na kojim je republikanska opcija donijela uvjerljivu pobjedu, i održala se do početka Građanskog rata 1936. godine. Prvi puta Španjolska je proglašena republikom 1873. godine i održala se jednu godinu. To razdoblje naziva se Prvom Republikom.

bili uzdrmani do te mjere da bi se tražila nagla i potpuna promjena političkog režima. Jednostavnim rječnikom rečeno, monarhija je najednom izašla iz mode²⁵ i republika je postala potpuno logičnim okvirom za razvitak društvenog reda i mira unutar same države.

3.2. Borba protiv Republike

Tijekom petogodišnjeg razdoblja Druge Republike, *ABC* list se radikalizirao i pretvorio u glavnog zagovornika protiv republikanskog ustroja države te je tako predvodio ključnu skupinu španjolske desnice koja je uvelike utjecala na javno mnijenje, možda više nego ijedna stranka takve orijentacije.²⁶

ABC ostaje vjeran svojim idealima i stoga Luca de Tenine novine jasno reflektirajući osnivačevu misao vodilju odmah po uspostavi novog političkog režima, su tom istome objavili propagadni rat: „*ABC* ostaje tamo gdje je uvijek bio: uz slobodu, uz pravo, što će reći, u Španjolskoj, uz ustavnu i parlamentarnu monarhiju.“²⁷ U tom razdoblju bio je izravan u svojim komentarima, i jasno se obilježio kao novina protiv sustava. S druge strane, republikanski režim također se odlučio boriti na informativnom polju protiv onih novina koji su nisu bili na njihovoj strani - cenzurom. Tako je u listopadu 1931. izglasan „Zakon o Zaštiti Republike“ (*Ley de Defensa de la República*) koji je omogućavao vladi da privodi zakonu one koji počine čin agresije protiv Republike. Zanimljivo je da se u stavku jedan, točka pet tog zakona, činom agresije smatra „apologija monarhijskog režima ili ljudi povezanih sa njegovom reprezentacijom, i korištenje emblema, znakovlja ili bilo čega povezanog s istim“²⁸. Dakle na djelu je bila cenzura protivnika republikanskog režima, odnosno zagovaratelja monarhije, čiji je *ABC* najglasniji predstavnik. Novine su nebrojeno puta bile kažnjavane novčanim kaznama te im je u par navrata suspendirano izlaženje, jednom čak na sto dvanaest dana²⁹.

²⁵ „There are such things as purely political events, and one such was the fall of the Bourbon monarchy. It was all very sudden. (...) There was no economic crisis. The sharp reversal of the public spending of the dictator had had, as yet, no serious consequences. A rash of strikes and student riots did not portend a social revolution; but unrest was enough to make ‘the interests’ desert the monarchy for a Conservative Republic as a better safeguard of the social order. ‘We are out of fashion,’ Alfonso complained.” Carr, 116.

²⁶ *ABC en Sevilla*, 58.

²⁷ „*ABC* permanece donde estuvo siempre: con la libertad, con el orden, con la integridad de la Patria, con la Religión y con el Derecho, que es todavía decir, España, con la Monarquía Constitucional y Parlamentaria.” Bio je to posljednji ulomak intervjua sa kraljem Alfonsom XIII kojeg je napravio glavni urednik lista Juan Ignacio Luca de Tena nedugo nakon kraljevog egzila u London. Francisco Baena, „*ABC en Sevilla la roja. Vicisitudes y tribulaciones de un diario monárquico en la Segunda Republica*” u *Ibid.*

²⁸ *Ley de Defensa de la República española de 1931*

²⁹ Vlada je *ABC* kaznila sa novčanom kaznom u vrijednosti od tisuću peseta i suspendirala izlaženje tri dana, kada je list stao u obranu Alfonsa XIII koji je bio osuđen od parlamenta zbog neprotivljenja diktaturi Prima de

Na izborima 16. veljače 1936. na kojima je pobijedila Narodna Fronta (*Frente Popular*), list se jasno svrstao uz stranku Španjolska Obnova (*Renovación Española*), monarhijsku alfonsinsku stranku. Konzervativni tisak predvođen *ABC*-om, „igrao je snažnu ulogu u stvaranju jedne neprijateljske, nesigurne i kaotične atmosfere kojom je namjeravala u javno mijenje usaditi potrebu za akcijom koja bi preispitala zakone na način da izbjegne revoluciju.“³⁰ Juana Ignacia Lucu de Tenu, sina Torcuata Luca de Tena, toliko je snažno pogodila uspostava republike da je osnovao Krug monarhista (*Círculo monárquico*) koji su u jednom navratu prouzročili neredu u Madridu.³¹ Juan Ignacio Luca de Tena, sin osnivača novinskog carstva rođen u Madridu 1897. godine, bio je pravnik zaljubljenik u kazalište, kazališni dramaturg, te naposljetku novinar koji je naslijedio oca na čelu kompanije 1929. godine, a i kao direktor novinske kuće na čijoj se poziciji zadržao formalno do 1940. godine. Također je naslijedio obiteljsku konzervativno-monarhijsku ideologiju koja se u duhu novih političkih promjena ponešto izmijenila, takoreći militarizirala. Zbog objave članka protiv socijalističkog lidera Indalecia Prieta, vlada je Luca de Tenu osudila na zatvor. Uspio je pobjeći u Biarritz gdje se pridružio već pripremanoj uroti za državni udar. Godine 1936. povukao se iz čelništva lista i sa obitelji se u potpunosti preselio u Biarritz, grad u kojem su se utaborivale mnoge španjolske obitelji imućnih industrijalaca protivne režimu u zemlji. Svojim zamjenikom imenovao je Luisa de Galisongu, prvog direktora *ABC*-a koji nije bio u rodbinskoj vezi s obitelji Luca de Tena. Juan Ignacio u Biarritzu je služio kao veza Emiliju Moli, desnoj ruci Francisca Franca i jednom od glavnih organizatora vojnog puča koji se pripremao. Zanimljivo je napomenuti da se Luca de Tena osobno pobrinuo za avion koji će transportirati generala Franca sa Kanarskog otočja u Maroko, kamo je ovaj bio proganjan nakon gušenja rudarske pobune u Asturiji, kako bi mogao stati na čelo tamošnje španjolske vojske i pripremiti se za puč. Vozilo, mali avion kojeg je pristao financirati Juan March, jedan španjolski industrijalac sa boravištem u Biarritzu, Luca de Tena je uspio pronaći u Londonu, preko jednoga od svojih dopisnika Luisa Antonia Bolína. Mali avion je upućen na Kanarsko

---

Rivere. List je suspendiran zajedno sa ostalim novinama desne orijentacije na sto dvanaest dana, kada se 1932. godine dogodio pokušaj državnog udara. Vlada na čelu sa Manuelom Azañom je smatrala da su sve desničarske tiskovine na neki način upletene u slučaj. *ABC en Sevilla*, 64

³⁰ „En la búsqueda de este objetivo la prensa conservadora tuvo un papel fundamental en la creación de un ambiente hostil, inseguro, caótico, que pretendía inocular en la opinión pública la necesidad de una acción que reimplantara el orden y evitara la revolución.“ *ABC en Sevilla*, 110.

³¹ Neredi su nastali u Madridu 10. svibnja 1935. godine kada su monarhisti nosili kraljevska obilježja i vikali 'Živio kralj!', dobacujući uvrede svojim neistomišljenicima. Republikanska masa se okupila ispred njihovog sjedišta s namjerom njihovog linča. Ipak su zaustavljeni, kao i pokušaj paleža *ABC*-ove zgrade u Madridu. *Ibid.*

otočje odakle je prenio Francisca Franca do Maroka, gdje je puč nacionalističke vojske i započeo.³²

3.3. Madridsko i seviljsko izdanje – borba na dvije fronte

Sve o čemu smo dosada pisali bilo je u fokusu središnjih novina *ABC* koje su izlazile u Madridu. Postojalo je, naime, još jedno izdanje, koje se doduše pojavilo mnogo kasnije od madridskog središnjeg izdanja, ali u razdoblju Građanskog rata prelazi u fokus naše teme.

Godine 1929., točnije 12. listopada vlasnik pokreće seviljsko izdanje *ABC*-a, u jeku Španjolsko-američke izložbe koja se u tom gradu održavala 1929. i 1930. godine. Sevilla je bila glavni grad španjolske provincije Andaluzije i takoreći druga prijestolnica zemlje, koja je u stoljećima Španjolske kao kolonijalne sile bila centar za američki kontinent³³. Izgubivši mnogo od stare slave i moći, u najmanje razvijenoj pokrajini koja se oslanjala pretežno na agrarno gospodarstvo, grad je sa spomenutom izložbom između ostaloga pokušavao povratiti određeni kulturno-ekonomski utjecaj. Torcuato Luca de Tena, rođeni Seviljac, tada već šezdesetogodišnjak, sa tim je naumom inaugurirao plan seviljskog izdanja *ABC*-a. Njegov projekt je, zbog njegove smrti, do kraja proveo njegov sin, Juan Ignacio Luca de Tena, nasljednik Luca de Teninog carstva. Seviljsko izdanje distribuiralo se po cijelom jugu poluotoka (najjužnije Huelva i Cádiz, provincija Córdoba, te u nekim dijelovima Jaéna, Málaga i Granade), ali i na sjever Afrike. Bila je to gotovo identična novina kao njen madridski prethodnik, isti broj stranica i isti sadržaj: političke vijesti i komentare o stanju u državi kao i međunarodne vijesti, sa jednom razlikom da je seviljsko izdanje imalo dodatan dio posvećen informacijama u regiji.

Za vrijeme Druge Republike, dva su izdanja disala isto. Štoviše, agitacija protiv republikanskog režima se pokazala posebno gorljivim u Sevilli, gradu koji je istovremeno

³² Kada je Juan March pristao financirati avion kojim će Franco biti dopremljen sa Kanarskog otočja u Maroko, Luca de Tena zove svoga dopisnika u Londonu (Luis Antonio Bolín). On unajmljuje avion u Londonu pod izlikom da ide na izlet na Kanare sa prijateljem, bivšim zapovjednikom britanske vojske Hughom Pollardom, njegovom kćeri i njenom prijateljicom, i da putuju preko Casablance. Tamo se trebao naći s čovjekom koji se nije pojavio, i baš kada su pomislili da će pothvat propasti, Bolín odlučuje ostati i čekati u Casablanci, a Pollard po dolasku na La Palma de Gran Canaria prenosi poruku da je avion stigao. Franco dobiva poruku i s avionom dolazi u Casablancu otkud će se zaputiti prvo u Tetuán, prijestolnicu španjolskog protektorata u Maroku, a kasnije i na Pirenejski poluotok. Olmos, 232- 236.

³³ Sevilla je bila tijekom povijesti grad centar za Ameriku, u kojoj je 1929.-30. održana velika Španjolsko-američka izložba za približavanje odnosa Španjolske i Latinske Amerike

tijekom tih godina, početkom 30-ih, kolektivno učinio poseban zaokret ka republikanskoj socijalističkoj ideologiji, tako da su tamo monarhisti bili najglasniji.³⁴

Međutim, kada je izbio Građanski rat, ono što se dogodilo *ABC*-u bilo je samo odraz iznimno podijeljene stvarnosti španjolskog društva: odjednom se dogodilo da su dva izdanja novina izvještavala za različite strane u ratu. Na samom početku sukoba, u kolovozu 1936. pristaše Diega Martíneza Barrija, predsjednika Vlade i umjerenog republikanca preuzeli su vodstvo madridskog izdanja *ABC*-a, dok je na čelu seviljskog bio Juan Ignacio Luca de Tena koji se odmah postavio u službu pobunjenika na čelu s Francom. Oba izdanja su se pretvorila u vjerni produžetak nadležne grupacije. Dok su jedni vršili snažnu ratnu propagandu za republikance, drugi su to isto isto radili za 'nacionaliste'- Francovu pobunjeničku vojsku³⁵.

Zanimljivo je da je paradoksalni slučaj monarhijskog lista koji izvještava na republikanskoj strani imao mnogo negativniju putanju uspjeha od njegovog seviljskog dvojnika, koji je za vrijeme rata bio list s najvećom tiražom u frankističkoj zoni. Istovremeno je izdanje u Madridu doživilo svojevrsan neuspjeh potpomognuto činjenicom da je pred kraj rata u okupiranom gradu vladala nestašica papira.³⁶ Madrid je osvojen tek pred sam kraj rata 1939. godine.

S druge strane, na nacionalističkoj strani *ABC* je bio aktivan i uspješan agitator. Queipo de Llano³⁷, jedan od generala vojne hunte je 18. lipnja 1936. predvodio puč za svrgavanje republikanskog režima u Sevilli, što je jedan od događaja koji je obilježio početak Građanskog rata te odmah smjestio Sevillu u nacionalističku zonu. General Franco je vrlo brzo na svom području uveo cenzuru, koja je automatski onemogućila izdavanje bilo kojih liberalnih, republikanskih, socijalističko orijentiranih listova koji su ideološki bili nekompatibilni sa nacionalistima. Glavnim urednikom *ABC*-a imenovan je Juan Carretero y Luca de Tena³⁸, bratić Juana Ignacija, kako bi se sve zadržalo u obitelji i pod strogom

³⁴ „Uredničko stajalište: *ABC* nije dosegno ekstremnost pretvaranja u stranački list te je tijekom tih godina nastavio biti korporativni list. Dnevnik je branio monarhizam, načela reda i mira, osnove kršćanskog humanizma podalje od vjeroispovijesti, nezavisno od stranaka i njihovih politika.“ („Línea editorial: *ABC* no llegó al extremo de erigirse en un periódico de partido y siguió siendo durante esos años un periódico de empresa. El diario defendía la causa monárquica, los principios de paz y de orde, las esencias de un humanismo cristiano lejos de todo confesionalismo, independiente de todo partido y de toda política partidista.“) *ABC en Sevilla*, 66.

³⁵ Grupacija predvođena Franciscom Francom koja je pobijedila u Građanskom ratu u literaturi se naziva pučistima, nacionalistima, a ponegdje i vojnom huntom.

³⁶ *ABC de Sevilla*, 86.

³⁷ Gonzalo Queipo de Llano y Sierra (1875.-1952.) je španjolski general koji se borio na strani nacionalista. Godine 1936. pod njegovim vodstvom izvršen je državni udar i preuzimanje vlasti u gradu Sevilli. Bio je poznat po medijskim kampanjama koje je vodio za nacionaliste putem prvenstveno radija, a zatim i ostalih medija.

³⁸ Juan Carretero Luca y Tena (1890.-1951.) rođen u Sevilli, doktorirao je studij prava te potom započeo svoju novinarsku karijeru. Postaje glavni urednik seviljskog *ABC*-a 1929. i biti će sve do 1952., uz prekide koje su uzrokovale nesuglasice s Francovim režimom, koji je vršio kompletnu kontrolu medija. *ABC en Sevilla*, 267.-268.

kontrolom. Juan Carretero je bio važna ličnost unutar novinske korporacije, te je nakon smrti osnivača inače bio čovjek broj dva, odmah nakon Juana Ignacija. *ABC* je u tom razdoblju kreirao svoje novinske vijesti pomoću informacija sa radija (*Radio Sevilla*) te čestih intervjua sa generalom Queipo de Llanom, u potpunosti negirajući ono što su prenosili vladini kanali. Svaka informacija je bila ciljano emitirana od strane pučista i svodila se na ukazivanje na uspjeh njihovih akcija. Medijski rat je bio savršena nadopuna onome na bojištu.

Seviljski *ABC* se i u tehničkom smislu vrlo brzo postavio na noge, imajući na umu da je madridsko izdanje bilo uvijek središnje i bolje opremljeno. Već je u kolovozu 1936. povratio svoju grafičku naslovnicu, a sljedeće godine je želio proširiti svoj grafički odjel te je nudio novac za objave fotografija. Ipak, stranice tiskane u tehnici rototiska nisu se pojavile tek do iza rata, s obzirom da je sva oprema bila u Madridu, nego su se izrađivale u fototisku u jednoj seviljskoj kući.³⁹

Tijekom rata su već postojale nesuglasice oko vodstva lista između vlasnika i Francova vodstva, koje su rezultirale čestom izmjenom glavnih urednika. Prva Francova vlada je već 1938. donijela Zakon o tiskanim medijima, zakon inspiriran talijanskim fašističkim zakonom, koji je stegnuo čvrstu omču oko španjolskih tiskovina. Tada je ministar unutarnjih poslova Serrano Suñer odlučio da dotadašnji direktor lista mora biti smijenjen jer nije dosljedno provodio medijsku politiku. Uz nesuglasice oko biranja novog direktora, izabran je Luis Martínez de Galisonga koji je dao ostavku nakon 3 mjeseca, da bi ga opet preuzeo Juan Carretero do kraja rata. Seviljsko izdanje se tijekom rata pokazalo kao jako oružje Francove propagande: na njegovim stranicama su se ispisivali hvalospjevi Falangi, i snažno je pridonijelo stvaranju kulta ličnosti Francisca Franca.

Nekoliko mjeseci nakon završetka Građanskog rata, u Europi se zahuktao Drugi svjetski rat. U Španjolskoj, koja se uspostavila kao neutralna država, sve novine naravno izvještavaju o toku rata, pa tako i *ABC*. Víctor Olmos naglašava da „španjolske novine informiraju o sukobu po nalogu španjolske Vlade; čak je i njihovo uredničko mišljenje diktirano od strane Vlade (...) obavještavaju i daju stav o ratnom događaju (...) po nalogu i na način kako šefa države, generala Francisca Franca, pogoduje da informiraju i razmišljaju.“⁴⁰

³⁹ *ABC en Sevilla*, 91.

⁴⁰ „los periódicos españoles informan de la conflagración al dictado del Gobierno español; incluso su opinión editorial también está dictada por el Gobierno.(...) informan y opinan acerca del acontecimiento bélico (...) del modo y la manera que al jefe del Estado, general Francisco Franco, le interesa que informen y opinen.“ *Ibid.* 285.

Španjolska zadržava svoju neutralnost kao i za vrijeme Prvoga svjetskog rata, uz razliku da zbog novouspostavljene diktature mediji više nisu u mogućnosti informirati u skladu sa svojim političkim uvjerenjima. Naime, od 1914. do 1918. republikanski i ljevičarski mediji su bili na strani sila Antante dok su konzervativni mediji bili na strani Centralnih sila. Ipak, *ABC* novine sa svojim stavovima nadopunjavat će se sa službenim stavom španjolske vlade: britanski *The Times* je već 1915. godine svojim člankom javno prozvao *ABC* sa širenje germanofilske propagande u Španjolskoj.⁴¹

4. Vanjska politika Kraljevine Jugoslavije

Prije no što ćemo komentirati prikaz Kraljevine Jugoslavije u španjolskim novinama, moramo se okrenuti pitanju vanjske politike, kako jugoslavenske tako i španjolske u okvirima Europe versajskog poretka.

Još prije 1934. godine, prije no što će doći do atentata na kralja Aleksandra Karađorđevića, smatra se da je započelo nagrizanje tradicionalno dobrih jugoslavenskih odnosa sa Francuskom i Velikom Britanijom⁴² koje se više od Jugoslavije odnose na prijašnju Kraljevinu Srbiju, nauštrb približavanja Italiji, te naposljetku Njemačkoj. Štoviše još početkom tridesetih godina Aleksandrov vanjskopolitički idejni program nastojao je približiti se Italiji. Situacija se mijenja nakon atentata 1934. i dolaska Adolfa Hitlera na vlast 1933. godine. Sa njemačke strane težilo se razbijanju francuske prevlasti iz srednje Europe te privlačenju Kraljevine Jugoslavije u interesnu sferu Njemačke. Glavne odrednice vanjske politike kneza Pavla, novog namjesnika Kraljevine Jugoslavije bile su izraziti antikomunizam i odbijanje priznavanja Sovjetskog Saveza *de iure*, nesuradnja sa sovjetskom diplomacijom, zatim britansko-njemačko zbližavanje sa usmjerenjem nacionalsocijalističke Njemačke prema SSSR-u te unutar tih okvira rad na dobrim odnosima s Nijemcima, te naposljetku približavanje Rimu uz osiguranje Njemačke od imperijalističkih težnji talijanskog susjeda. Stoga je knez Pavle postavio Milovana Stojadinovića, radikala koji je bio na glasu kao anglofil i koji je započeo približavanje Njemačkoj. Stojadinović je u svojim daljnim

⁴¹Olmos, str. 116

⁴²Nakon Prvoga svjetskog rata, 1920. godine tada Kraljevina SHS je sklopila Malu Antantu, vojni sporazum sa Čehoslovačkom i Rumunjskom koji se štitio od mogućih pretenzija ili napada Mađarske ili Bugarske. On će kasnije se naći pod patronatom Francuske. Godine 1927. potpisan je Ugovor o prijateljstvu i suradnji sa Francuskom. Nakon što je proglasio Šestosiječanjsku diktaturu 1929., Aleksandar je izjavio da je Jugoslavija po pitanju razoružanja uz Francusku. Bogdan Krizman. *Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941*. Školska knjiga: Zagreb, 1975.

političkim akcijama igrao na kartu neutralnosti, te se nakon kršenja mirovnih ugovora na štetu Čehoslovačke i Rumunjske, svojih saveznica u Maloj Antanti, pozivao na rezerviranost i strpljivost.⁴³ No, godine 1939. Stojadinović je bio naglo zamijenjen u ponovnom sastavljanju vlade. Uzroci takve političke promjene se nagađaju; od potrebe rješavanja unutarnjeg hrvatskog pitanja do toga da je Stojadinović pretjerao u vanjskopolitičkom konceptu te se previše naslonio na Italiju, na što su kneza Pavla upozorili Britanci s kojima je obitelj Karađorđević bila u dobrim odnosima.⁴⁴

Što se tiče hrvatske vanjske politike unutar Kraljevine Jugoslavije u predratnim godinama, iskristalizirale su se dvije ličnosti: Vladko Maček i Ante Pavelić.

Slučaj Pavelića i ustaške organizacije koja godinama djeluje u inozemstvu nadovezuje se na slučaj Italije i Jugoslavije. Naime, Mussolini prema Hrvatskoj i Jugoslaviji vodi dvostruku politiku u kojoj podupire užu suradnju sa Jugoslavijom, kako bi ojačao talijanski utjecaj na Balkanu, ali istovremeno održava veze sa hrvatskim separatistima. Ipak godine 1937. je potpisan talijansko-jugoslavenski sporazum koji zabranjuje djelovanje ustaške organizacije u Italiji.

S druge strane, Vladko Maček koji je pušten iz zatvora 1934., u godinama neposredno prije rata pokušava uspostaviti kontakte u drugim državama kako bi agitirao za hrvatsko pitanje u Jugoslaviji, sa čime ne nailazi na interes. Jednostavno, u tom razdoblju niti jednoj državi niti jednog od suprotstavljenih saveza nije odgovaralo cijepanje Jugoslavije. I Francuska, V. Britanija, Njemačka i Italija su Jugoslaviju istovremeno htjele kao saveznicu i satelitsku državu, ali isključivo Jugoslaviju, teritorijalno neoštećenu.⁴⁵ Hrvatsko pitanje, koje će se naposljetku realizirati u nesretnoj ustaškoj kvislinškoj tvorevini, bilo je zapravo simbolički rečeno Osovinin 'plan C', rješenje koje je praktički spontano realizirano.

4.1. Odnos Jugoslavije i Španjolske

Unutar okvira europske predratne politike i diplomacije te Španjolskog građanskog rata koji iz današnje perspektive predstavlja uvod u Drugi svjetski rat, dobro bi se bilo pomnije posvetiti odnosu Kraljevine Jugoslavije i Španjolske. Nakon pobjede koalicije republikanaca i socijalista i proglašavanja republike 1931. godine, Jugoslavija je imala pune

⁴³ Bogdan Krizman piše: „Mala Antanta kao cjelina nije pružila punu potporu Francuskoj u toj krizi (odnosi se na postupanja međunarodne zajednice nakon napada Italije na Etiopiju 1935.) koja otvara proces raspadanja 'versajskog sustava' u Europi. Engleska vlada zauzela je pomirljivo držanje prema Njemačkoj, distancirajući se od Francuske (...) pa je Stojadinović zaključio da podupre englesko, a ne francusko stajalište.“ Krizman, 88.

⁴⁴ *Ibid.* 102.; Tomislav Jonjić, *Hrvatska vanjska politika 1939.1942.* Zagreb: Libar, 2000.

⁴⁵ Tomislav Jonjić, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.* Zagreb: Libar, 2000.

državne te obnovila trgovinske odnose sa republikanskom Španjolskom. Godine 1936. započeo je Građanski rat. Tri zemlje totalitarnih sustava, Italija, Njemačka i Sovjetski Savez su odlučile dati svoj doprinos sukobu, prve dvije nacionalistima, a potonja naravno republikanskoj strani. Činilo se kao da taj sukob na međunarodnoj razini predstavlja oživotvorenu borbu dviju ideologija, čak više za SSSR i Komunističku internacionalu nego što je to bilo za Njemačku i Italiju. Ipak, građanski rat je bio taj koji je pogurao Njemačku i Italiju jednu drugoj i odredio je jasnije neke smjernice u raspadajućem europskom poretku. Velika Britanija i Francuska su se odlučile nemiješati u sukob.

Što se tiče Kraljevine Jugoslavije, tijekom španjolskog sukoba predsjednik vlade Milan Stojadinović je održavao odnose sa republikanskom Vladom, dok je istovremeno jugoslavenska policija locirala i sprječavala dobrovoljce da se pridruže borbi, progoneći ih kao agente Kominterne⁴⁶. Na taj je način Vlada nagovjestila da je sklonija nacionalističkoj strani u ratu, što je bilo dosljedno njihovoj otvorenoj antikomunističkoj politici. Komunistička partija Jugoslavije, koja je djelovala u ilegalnosti, u tim je godinama energično regrutirala dobrovoljce za borbu na republikanskoj strani. U Parizu je oformljen Jugoslavenski nacionalni komitet koji postaje centar za organiziranje i upućivanje dobrovoljaca u rat. Razne akcije KPJ okupljanja i slanja ljudi koje su se vršile po Jugoslaviji bile su neprestano pod prijetnjom otkrivanja od strane vlasti, tako da nisu mogle biti masivnije⁴⁷.

Stojadinovićeve vlada je na kraju uspostavila diplomatske odnose sa Francovom nacionalističkom vladom i prije nego što je Građanski rat završio. Sporazum o priznavanju nacionalističke Španjolske postignut je 10. listopada 1937., zatim postupak uspostavljanja diplomatskih odnosa prelazi u rad španjolskoga diplomatskoga predstavništva u Austriji. U ožujku 1938. od jugoslavenske je vlade zatražen pristanak za otvaranje predstavništva nacionalističke Španjolske u Beogradu, u srpnju je otvoren Promidžbeni ured, 12. studenoga 1938. potvrđen je status glavnog predstavnika Španjolske u Jugoslaviji te 27. veljače 1939. jugoslavenska vlada *de iure* priznaje Francovu vladu. Do tog datuma Građanski rat u Španjolskoj još nije završio.⁴⁸

Španjolskoj su Jugoslaviju približili, osim antikomunizma, i nastojanja za političkim približavanjem Italiji. Italija je bila važan faktor u tom odnosu jer je kao također mediteranska

⁴⁶ Karlo Budor. *Španjolska diplomacija i Nezavisna Država Hrvatska*, Zagreb, 2013.,14.

⁴⁷ U Zborniku *Španjolska 1936.-1939.* spominje se kada je 1937. godine komitet u Parizu uz pomoć Komunističke partije Francuske organizirao prebacivanje dobrovoljaca zakupljenim francuskim brodom *La Corse* koji je trebao pokupiti ljude na dalmatinskoj i na crnogorskoj obali. Pothvat je u potpunosti podbacio te su uhićeni i zatvoreni svi organizatori članovi KPJ. Tonči Šitin, „Organizacija punkta za prihvata Španjolskih dobrovoljaca i problemi njihova odlaska iz Dalmacije 1937. godine“, *Zbornik Španjolska 1936.-1939.*, Zagreb: JAZU, 1986.

⁴⁸Budor, 15.

zemlja godinama djelovala kao spona, svojevrsni posrednik u gospodarskim odnosima među Španjolskom i Jugoslavijom. Osim toga premijeru je Stojadinoviću bilo u iznimnom interesu sadržati dobre diplomatske i ekonomske odnose sa Španjolskom, s obzirom da je sam imao trgovačkih interesa jer je bio dioničar jedne broderske tvrtke iz Sušaka koja je dopremala robu i u španjolske luke.⁴⁹

Što se tiče kulturno-društvenih veza Španjolske sa Jugoslavijom, Španjolska, Španjolci, njeni intelektualci nikad nisu posve, ako uopće, razumjeli jugoslavenski problem multietniciteta te hrvatsko pitanje, ponajviše zato što su sami u svojoj zemlji bili suočeni (i do dana današnjeg jesu) sa partikularizmima Pirenejskog poluotoka i nacionalističkim pokretima Katalonaca i Baska, i ne samo njih, ali su se kulturne i političke elite u prošlosti često okretale rješavanju problema u stilu jugoslavenskog unitarizma. Dobar primjer za to je slučaj hrvatskog publicista Bogdana Radice koji je između ostalog godinama pokušavao objasniti i senzibilizirati za hrvatsko pitanje svoga prijatelja Miguela de Unamuna, poznatoga pisca i mislioca dvadesetog stoljeća, problematiku sa kojom se ovaj nikada nije mogao suživiti, s obzirom da je bio Bask koji je odbijao pisati na baskijskom jeziku i bio je na strani španjolskog 'jedinstva'.⁵⁰

---

⁴⁹ Budor, 15.

⁵⁰ Mirjana Polić-Bobić. „ Bogdan Radica i Miguel de Unamuno - Hrvatska i Španjolska u umornoj Europi.“ *Hrvatska/Španjolska. Kulturno-povijesne veze.* Zagreb: Biblioteka Relations, 2001., 205.

5. ABC-ova izvještavanja

5.1. Izgled lista

Kao što smo napomenuli, *ABC* je u razdoblju Drugoga svjetskog rata izlazio svakodnevno, a i redovito i detaljno je izvještavao o tijeku rata. Spomenuto izdanje je poslije završetka Građanskog rata postalo nanovo središnje pod vodstvom obitelji magnata Luca de Tena, dok je seviljsko prenosilo pretežito članke izdanja iz prijestolnice uz dodatak regionalnih vijesti. List u tjednom izdanju ima osam do dvanaest stranica sa naslovnicom, dok nedjeljno izdanje sadrži šesnaest do osamnaest stranica. Nedjeljno izdanje je dulje zbog dodatnih reklama ili najava kazališnih i filmskih predstava. Za posebne prigode i dane kada su se obilježavale svečanosti režima u cijeloj zemlji, poput obljetnice završetka Građanskog rata i pobjede nacionalista (zvan Dan pobjede), list je imao i do trideset i pet stranica.

Što se tiče izgleda lista i rasporeda, na naslovnici se nalaze fotografije popraćene kratkim uokvirenim tekstom, dok na drugoj stranici slijedi oglasnik obrtnika ili plaćeni oglasi raznih proizvoda. U razdoblju Drugoga svjetskog rata već su na trećoj stranici započinjali izvještaji o ratu koji su se protezali na dvije do tri stranice, i nerijetko su isprekidani oglasom preko cijele stranice ili fotografijama sa nekog posebnoga državnog događaja (različitih komemoracija i proslava). Od šeste ili sedme stranice nastavlja se sa političkim vijestima iz zemlje. Na osmoj i devetoj stranici izlaze vijesti o kulturnim i prosvjetnim događanjima, vijesti o poljoprivredi, regionalne vijesti te poseban odjeljak o borbama bikova, važnom aspektu hispanskog kulturno-društvenog života, te društvena kronika. Također je posvećen jedan odjeljak Latinskoj Americi pod nazivom „Hispanoamerički svijet“. Na desetoj stranici su sportske novosti, a na jedanaestoj najave i komentari kazališnih predstava i glazbenih koncerata. Zadnja stranica je opet rezervirana za oglašivački prostor raznih vrsta proizvoda, najčešće prehrambenih ili kozmetike. Zamjetno je da list sa oglašavanjem, odnosno planskim populariziranjem raznih vrsta industrijskih proizvoda, zauzima agresivniji stav na tragu onoga što u današnje vrijeme smatramo oglašavanjem, te je po tom pitanju vrlo jasan njihov komercijalni aspekt, onaj na kojem se list bazirao od svoga osnutka.

Kao što smo rekli, u tjednim brojevima rubrika o ratnim događanjima uglavnom počinje od treće stranice nadalje, a u nedjeljnom od osme stranice. Međunarodna rubrika o ratu sa vijesti o ratu se sastoji raznih kratkih vijesti strogo informativnog karaktera o ratnim napredovanjima u raznim dijelovima Europe i svijeta potpisanih od novinske agencija *EFE*, te komentara *ABC*-ova četiri izvjestitelja iz četiri grada: Londona, Pariza, Berlina i Rima. Osim

članaka koji su bili potpisani od agencije *EFE*, također postoje članci čiji su tekstovi prerada tekstova iz lokalnih novina. U razdoblju kojeg smo mi obrađivali glavne teme sa pripadajućim podnaslovima su bile: Njemačko bombardiranje Londona, Rat u Francuskoj, Rat u Jugoslaviji te na Balkanu i Grčkoj, Rat na Mediteranu i u Africi, Daleki istok te Reakcija Sjedinjenih Američkih Država. No, navedeni naslovi pojedinih rubrika bili su podložni stalnoj mijeni kako su se ratni događaji odvijali.

Razdoblje koje je u fokusu našeg istraživanja obuhvaća mjesec ožujak, travanj te svibanj 1941. godine, kada je Kraljevina Jugoslavija doživjela svoj krah na unutarnjem polju izazvan diplomatskim pritiscima, nemogućnost zadržavanja neutralnosti, ulazak u Trojni pakt, jugoslavenski puč, njemačku invaziju i raspad, te naposljetku osnutak Nezavisne države Hrvatske.

Tijekom Drugoga svjetskog rata *ABC* je o svemu redovito izvještavao u svojoj međunarodnoj rubrici koja je u tom razdoblju bila isključivo fokusirana na ratna događanja. Postojala su dva načina izvještavanja kojima je cilj bio da se međusobno nadopunjuju: vijesti, kraće i informativne forme, kojima je glavni izvor španjolska novinska agencija *EFE*, te već spomenuti komentari dopisnika, potpisanih imenom i prezimenom. U nastavku ćemo se osvrnuti na novinsku agenciju.

5.2. Novinska agencija

Nastanak novinske agencije *EFE*⁵¹ neraskidivo je povezan sa nastankom Francove Španjolske. Za njeno osnivanje zaslužan je Ramón Serrano Suñer, tadašnja desna ruka Francisca Franca u ratu koji se još uvijek vodio na španjolskom teritoriju, suprug Francove sestre poznat pod nadimkom *cuñadísimo* (u slobodnom prijevodu „veliki šurjak“) koji se (pomalo posprdno) odnosio na Francov nadimak *generalísimo* (veliki general). Suñer je naknadno imenovan ministrom medija i propagande te ministrom vanjskih poslova u novoj Španjolskoj, i biti će vrlo utjecajna ličnost u vanjskoj i unutarnjoj politici do 1942. godine.

⁵¹ Oko naziva agencije ima određenih prijedora jer se čini da u vrijeme nastanka imena nitko se nije trudio objasniti kraticu, pa se razvilo više naknadnih teorija. Víctor Olmos u svojoj knjizi o povijesti agencije je iznio sve teorije: po jednoj *EFE*, odnosno slovo F kako se izgovara u španjolskoj abecedi, je prvo slovo prvog španjolskog kralja Fernanda Katoličkog; sljedeća je da je kratica za *Estudios Fotográficos Españoles* (Španjolski fotografski studij) s obzirom da se agencija na kraju rata bazirala na fotografskom izvještavanju; sljedeća teorija upućuje da se odnosi na Falangu, kratica je za *Editorial* ili *Empresa Falange Española*, teorija koja nam se čini dosta izglednom i dolazi iz raznih izvora, jer je Falanga netom poslije završetka rata bila još snažno ukorijenjena u Francov pokret. Postoji još teorija da se ime duguje prijašnjoj španjolskoj novinskoj agenciji *Fabra*, ali i da je *EFE* od imena Franco, pa čak i od imena Faustino, pokojnog brata jednog od osnivača agencija, Joséa Antonia Giméneza Arnaua. Víctor Olmos, *Historia de la agencia EFE. El mundo en español*. Madrid: Espasa Calpe, 1997., 71-84.

Podloga koja je pučističku, odnosno nacionalističku stranu ponukala na osnivanje svoje vlastite novinske agencije, koja će se slijedom događaja pretvoriti u državnu novinsku agenciju, je početak priče o važnosti propagande koju su nacionalisti počeli osvještavati u svrhu pobjede u oružanom sukobu. Nacionalisti su u pretposljednjoj godini rata polako privodili kraju vlastitu pobjedu, ali sa svijesti da je međunarodno javno mnijenje protiv njih. Shvatili su da je osnivanje vlastite propagadne mašinerije od iznimne važnosti. Poznati novinari poput Amerikanca Herberta Matthews-a iz *The New York Timesa*, prestižni američki pisci poput Ernesta Hemingway-a, britanski poput Georga Orwell-a, francuski poput Andréa Malraux-a, i filmske ličnosti poput Bette Davis ili Jamesa Cagney-a, između mnogih drugih, pišu i otvoreno podupiru vladu Republike.⁵² Upravo u tom okrilju je nastala *EFE*; njenom formalnom godinom osnivanja je zapečaćena 1939. godina, netom prije završetka rata. Načela agencije sročena su u predgovoru u kojem se naglašava da tisak treba biti državna institucija i služiti nacionalnim interesima.⁵³ Takav pristup medijima, njihovoj kontroli i regulaciji preklapa se s pristupom koji je gajila nacionalsocijalistička vladajuća garnitura u Njemačkoj i fašisti u Italiji, te je po uzoru na posljednje napisan zakon o osnivanju španjolske novinske agencije. Iznimno jaka kontrola medija se očituje u zakonu koji se odnosi na agenciju, kojim se omogućava da Vlada imenuje njenog direktora te također nalaže da svi koje se bave novinarskim poslom moraju biti popisani u svojevrsnom službenom registru novinara koji je kontroliran od strane Vlade.⁵⁴

Tko su ljudi koji tvore agenciju? Netom poslije rata, uslijed raspršivanja raznih pisaca i novinara zbog političkog egzila ili smrti, to su mahom nedovoljno kvalificirani novinari bez iskustva, politički podobnici, mladi falangisti koji ne znaju mnogo o novinarskoj djelatnosti.⁵⁵ Od urednika, većina njih potječe iz škole novinarstva lista *El Debate* i iz *Editorial Católica*.

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata *EFE* svoje informacije prikuplja preko drugih jačih novinskih agencija: britanskog Reutersa, francuskog Havasa, američkog Associated Pressa, njemačkih Transocean i DNB⁵⁶ te od talijanske Stefani. Ipak, tijekom Drugoga svjetskog rata primjetan je zaokret agencije prema crpljenju informacija od njemačkih i talijanske agencije. U spomenutom procesu vijesti se uzimaju od stranih agencija i ponešto se izmijenjuju kako bi bile prilagođene režimskom jeziku. To se pogotovo odnosi na vijesti iz američke i britanske

⁵² Ibid., 37-38.

⁵³ Ibid., 41.

⁵⁴ Olmos, *Historia de la agencia EFE. El mundo en español.*, 38.

⁵⁵ Ibid., 101.

⁵⁶ Deutschland News Bureau je bila njemačka službena vladina novinska agencija dok je Transocean News Service bila njemačka novinska agencija osnovana 1914. koja se predstavljala kao nezavisna agencija. Za vrijeme nacionalsocijalističke Njemačke obje su bile pod kontrolom vlasti.

agencije, dok se vijesti iz njemačke i talijanske prenose doslovno i u cijelosti ili s minimalnim izmjenama⁵⁷. Tako pripremljene vijesti i izvještaji dolaze do svih dnevnih listova u tom trenutku tiskanih u zemlji, između ostalog i do *ABC*-a. *EFE* se ograničava na kreiranje i raspačavanje isključivo deskriptivnih oblika izvještavanja koje smo prikupili u listu. U *ABC-u* je običaj da vijesti međunarodne rubrike, vijesti *EFE*-a, budu zaokružene tematskim naslovom i komentarom urednika rubrike.

5.3. Puč u Kraljevini Jugoslaviji

Kako *ABC* novine predstavljaju događanja koja se odvijaju neposredno prije invazije Njemačke, potpisivanje Trojnog pakta i puč? Na temelju članaka u koji izlaze u tisku analiziramo propagadne metode vlasti kao i njihove vanjskopolitičke interese, ali i unutarnju politiku i načela po kojima se vode. *ABC* je list kontroliran od strane vlasti, kao i svi ostali listovi koji u tom trenutku izlaze na poluotoku, stoga kroz tu prizmu valja promatrati vijesti i komentare na raspad Kraljevine Jugoslavije te formiranje Nezavisne Države Hrvatske.

No vratimo se samim vijestima o događajima koji su se odvijali u ključnim mjesecima, kada je na trenutak sva medijska pažnja bila usmjerena na Kraljevinu Jugoslaviju. Priča počinje sa činom potpisivanja Trojnog pakta Kraljevine Jugoslavije.

Kraljevina Jugoslavija je u političkom i geostrateškom aspektu od početka prikazivana sa određenom dozom nepovjerenja. Razni su faktori, implicitno navedeni u listu, zbog kojih se smatra da je Kraljevina Jugoslavija nepovjerljiv partner: zbog povijesnog savezništva sa Rusijom, Francuskom i V. Britanijom (dobri odnosi Kraljevine Srbije sa Rusijom, povezanost dinastije Karađorđevića sa Velikom Britanijom, između ostalog), zbog dugostoljetnog negativnog stereotipa o Balkanu kao nemirnom području osakaćenom od Osmanlija pa potom rastrganom u Balkanskim ratovima te u Prvom svjetskom ratu, stoga su o jugoslavenskom političkom životu u novinskim tekstovima ispočetka tek nagovještene frakcije i sukobi interesa na unutarnjoj razini, da bi se sa njenim slomom eksplicitno navodili kao ultimativni razlog. Pokušat ćemo dočarati tu gradaciju u člancima. Njezino pristupanje Trojnom paktu dočekano je hvalospjevima, ali je uvijek prisutna određena nepovjerljivost koja graniči sa patroniziranjem. U novinama se piše o jugoslavenskim političarima, spominju se određena imena, ali se ne ulazi u dubinu te se odabire samo par imena koja će obilježiti temu i pomoći čitateljima da zauzmu stav, odnosno da lakše polariziraju strane. Izlaze imena

⁵⁷ To će se tek promijeniti 1944. godine, sa pomicanjem vage sa savezničku stranu te približavanjem Franca i Saveznika, Gállego na čelu agencije *EFE* formalizirat će odnose sa agencijom Reuters

Dragiše Cvetkovića i Cincar- Markovića (potonjemu izlazi i kroki-portet), jer se između ostalog piše o njihovom putovanju u Berlin. List prenosi izjavu Dragiše Cvetkovića, jugoslavenskog premijera od 1939. do 1941. godine o pristupanju Jugoslavije Paktu naslovljenu: „Jugoslavija želi pridonijeti uređenju nove Europe, kaže Cvetković“. U članku između ostalog piše: „(...)Iskonski završetak i čak jedini u vanjskoj politici Jugoslavije bio je i biti će uvijek održavati mir koji narod uživa i ojačati njegovu sigurnost. Jugoslavija je održavala najbolje odnose sa velikim njemačkim Reichom prije ujedinjavanja zajedničkih interesa, ispunjenih prijateljstvom i potpunim povjerenjem.“⁵⁸

Drugo spomenuto ime je Milovan Stojadinović, bivši jugoslavenski premijer. U vijestima je relativno negativno predstavljen; on je političar koji prijeti stabilnosti države (naslov članka je „Priprema li Stojadinović državni udar?“) Osim što je prijetnja stabilnosti Kraljevine Jugoslavije unutar Trojnog pakta, centralnu misao zauzima informacija o sumnji u njegovu zdravstvenu sposobnost: „Beograd, 20, 6 poslijepodne. Bivši predsjednik Vlade, Stojadinović, prešao je grčku granicu sa važećom putovnicom, koju mu je na njegov zahtjev odobrila Vlada. Prema službenom objašnjenju Stojadinović je tijekom zime 1939. bio interniran u Budnicku (središnja Srbija), a kasnije je premješten u sanatorij u području Bosne. Nedavno je zatražio je i dobio dopuštenje za izlazak iz Jugoslavije, i sada je napustio zemlju da bi otišao u Grčku. Ipak, politički neprijatelji bivšeg premijera izjavljuju da je bio protjeran kako bi se izbjegao državni udar (...)“⁵⁹

U prikazu neodlučne politike Beograda i *ABC* je nestalan, kao primjerice kad piše: „Očigledno je postojao unutarnji otpor prema odlučnom priklanjanju Njemačkoj, koji se pokazao u odstupanju dva ministra s dužnosti (treći je naposljetku povukao svoju ostavku); međutim, geografska smještenost zemlje između sila Osovine i njenih prijatelja je takva da se nije mogla oglušiti na zahtjeve Berlina i Rima.“, aludirajući jasno da Jugoslavija nije imala mnogo izbora pri biranju strana, ali onda zatim kaže „London i Washington bi izgubili diplomatsku borbu u Beogradu i da se nije radilo o geografskoj udaljenosti.“⁶⁰, implicirajući da je jugoslavenska politika sama odlučila prikloniti se Silama Osovine. Ipak novine su odlučne prikazati Trojni pakt u što pozitivnijem smislu, i to rade bez imalo objektivnosti ili kritičnosti. U tim momentima Jugoslavija je korištena kao objekt za što bolju karakterizaciju Trojnog pakta kao političkog i vojnog saveza.

⁵⁸ *ABC* (Madrid), 26. Ožujka 1941., 3.

⁵⁹ *ABC* (Madrid), 21. ožujka 1941., 5.

⁶⁰ *ABC* (Madrid) 25. ožujka 1941., 3.

Potvrde u izvorima, u ovom slučaju vijestima koje izlaze na stranicama *ABC*-a, o političkoj naklonjenosti ovoga medija Trojnom paktu i njegovim glavnim članicama ima napretek. Ne prolazi članak koji o pitanju ulaska Jugoslavije u Pakt ne odaje apsolutnu zaslugu ovom potonjem, a ponajviše Italiji i Njemačkoj. Tu se ponavljaju fraze poput kakvih parola „pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu jedna nova diplomatska pobjeda za Njemačku“⁶¹, zatim „U ovoj borbi, Osovina je dobila pobjedu za pobjedom.(...)“⁶² Riječ *diplomatski* je daleko najviše korištena riječ u vijestima u tih par dana. Pokušaj da se članice Trojnog pakta ocrta kao prvake diplomacije je značajan do te mjere da smatramo da ne može biti samo puko hvaljenje ideoloških saveznika Francove Španjolske. Ovdje je na djelu postepeno pripremanje javnoga mnijenja na prihvaćanje Sila Osovine kao jedine moguće opcije, kako u ideološkom, tako i u političkom smislu, odnosno pripremanje na mogući ulazak same Španjolske u Trojni pakt, a posljedično i u rat. Takav militantni stav, koji je vrlo prisutan u izvještajima o raspadu Jugoslavije, komentirat ćemo u daljnjim poglavljima.

Nadalje, Njemačka i Italija su konstantni protagonisti o kojoj god se ratnoj ili međunarodnoj vijesti radilo u tom periodu, tako potvrđujući jaku propagandnu poruku koju *ABC* odašilje. O Njemačkoj te Italiji, o *Führeru* i *Duceu*, kako se tisak na njih referira, se piše puno i sa dozom strahopoštovanja. Pa tako će dan nakon potpisivanja Trojnog pakta, vijest biti objavljena u *ABC*-u 26. ožujka 1941. te će zauzimati cijelu stranicu lista sa uvodnim komentarom, zatim komentarom izvjestitelja iz Rima Sassonea, člancima o potpisivanju Sporazuma u palači Belvedere u Beču, člankom sa tekstom protokola, izjavom Dragiše Cvetkovića o pristupu Paktu, i naposljetku vijesti o susretu Hitlera i jugoslavenskih ministara te gala večeri koja se tom prigodom održala. Sljedećeg dana, također izlazi pompozna naslovnica na kojoj je u pozadini fotografija palače Belvedere, uokvirene fotografije Mussolinija i Hitlera koje se nalaze jedna s desne, a druga s lijeve strane, a ispod njih fotografije ministara vanjskih poslova Kraljevine Jugoslavije, Njemačke, Italije te veleposlanika Japana u Berlinu, sa pripadajućim kratkim apologetskim tekstom⁶³.

Tekstovi osim potpune političke pristranosti sadrže i ideološku, ali i one nakane koje se odnose na poticanje kulta ličnosti vođa totalitarnih režima, u ovom slučaju Adolfa Hitlera. Primjera radi, u potpuno nebitnim, ali ipak dosta naglašenim opisima protokolarnih primanja

⁶¹ „Moglo bi se reći da kompromis ugovoren od Reicha, u kojem se ističe da se ne puštaju njemačke trupe kroz jugoslavenski teritorij, nešto umanjuje važnost ovog čina. Sumner Wells, podtajnik Sjedinjenih Američkih Država, priznao je novinarima da su SAD pokušale uvjeriti Jugoslaviju da ne popusti pred njemačkim zahtjevima.“ *ABC* (Madrid), 26. ožujka 1941., 3.

⁶² *Ibid.*, 27. ožujka 1941., 1.

⁶³ „Priključivanje Jugoslavije Trojnom paktu. Na Balkanu se događaji odvijaju nevjerojatnom brzinom. Diplomatski rat je tamo od prvih trenutaka sukoba poprimio izniman intenzitet. U ovoj borbi, Osovina je dobila pobjedu za pobjedom.“ *ABC*, 27. ožujka 1941., 1.

Hitleru se pokušava dati ona misteriozna uzvišenost vođe (npr. „Iskazi entuzijazma okupljenog mnoštva su se događali tijekom njegova prolaska.“⁶⁴), tipično za totalitaristički diskurs. Istovremeno začuđuje toliko snažni apologetski prikaz jednog vođe druge države od medija države koja nije u ratu. To nas navodi na zaključak da je španjolski tisak do određene mjere bio direktno dirigiran od strane nacionalsocijalističke Njemačke. Prvenstveno se govori o španjolskoj novinskoj agenciji, koja je bila autor određenih tekstova koji izlaze u novinama. Njemačko inzistiranje na velikoj participaciji u medijskom svijetu te težnja direktnoj kontroli tiska u Španjolskoj je uistinu postojalo. Krajem 1939. godine njemačka novinska agencija Transocean poziva predsjednika španjolske novinske agencije *EFE*, Vicentea Gállega, u Njemačku, te od tada kreću pozivi na užu suradnju s Nijemcima koji rezultiraju time da *EFE* preuzima sve veći broj vijesti od njemačkih agencija, poglavito DNB. Paul Schmidt, poslanik njemačkog Ministarstva vanjskih poslova u jednom trenutku nudi Gallegu mogućnost da *EFE* osvoji latinskoameričko tržište, na taj način sigurno kontrolirajući da nacistička propaganda stigne do drugog kontinenta. Međutim, prema takvoj izravnoj kontroli tiska postoji određeni otpor u vodstvu španjolske agencije. Njemačka je nudila svoju ekonomsku pomoć i tehničku podršku, a zauzvrat tražila usku suradnju njemačkih vlasti i izvjestitelja agencije. Njemački izaslanici se okreću direktno ministru Suñeru i Antoniu Tovar, podtajniku za tisak i propagandu te 12. ožujka 1941. potpisuju sporazum poznat pod nazivom Tovar-Schmidt koji se drži u tajnosti⁶⁵, samo dva tjedna prije nego što će se početi pisati o jugoslavenskom slučaju u *ABC*-u. To nas vrlo snažno upućuje da su u ovim mjesecima koji su u fokusu našeg rada mnoge vijesti o Drugome svjetskom ratu, pogotovo one koje se odnose na Trojni pakt, nacionalsocijalistička propaganda.

Dana 25. ožujka 1941. dolazi do puča u Kraljevini Jugoslaviji predvođenog princom Petrom Karađorđevićem. *ABC* revno izvještava od događaju već sljedeći dan 26. ožujka⁶⁶. Državni udar u španjolskom listu je dočekan vrlo neutralno, prirodno, kao nekakva mijena, te je štoviše shvaćen kao sredstvo rješavanja političke nestabilnosti, a ne njen pokazatelj.

⁶⁴ „Beč 25, 6 poslijepodne. Poslije ceremonije u Belvedereu, kancelar Führer je istoj palači imao službeno primanje u u čast svim predstavnicima država pridruženih Trojnom paktu. Nakon toga se održao svečani banket. Poslije ručka, Führer se sa svojim gostima premjestio u salon do gdje se posluživala kava. Hitler je još jedanput razgovarao sa jugoslavenskim ministrima, kao i sa grofom Conde i japanskim veleposlanikom, te se kasnije vratio u hotel. Iskazi entuzijazma okupljenog mnoštva su se događali tijekom njegova prolaska“. Ibid., 5.

⁶⁵ Victor Olmos, *Historia de la agencia EFE*. Madrid, 2007., 125-130.

⁶⁶ „Beograd, 27, 2 popodne. U pola tri po noći dogodio se jugoslavenski državni prevrat. General Simović je nakon sastanaka sa raznim političkim ličnostima formirao novu Vladu. U novoj Vladi se nalaze šefovi i predstavnici svih stranaka; također se nalaze predstavnici svih društvenih slojeva jugoslavenskog stanovništva. Ustoličavanje nove Vlade je bilo popraćeno radijskim proglasom kralja Petra II u kojem jugoslavenski monarh objavljuje da je preuzeo vlast te zadužio generala Simovića za formiranje nove Vlade.“ *ABC* (Madrid), 28.3.1941., 3

Rezultat je to okolnosti koje obilježavaju poluotok pedeset godina prije toga: državnih udara, borbe republikanizma i monarhizma, Građanskog rata, diktatura, te samim time nemogućnosti poimanja državne stabilnosti izvan okvira autoritarnog režima, odnosno naglih rezova; preuzimanja vlasti neglasačkim putem. U takvom sustavu u Španjolskoj kralj, a pogotovo vojska igraju ključnu ulogu: „General Simović je glavni šef države i zapovijeda vojnim zrakoplovstvom. Simović je porijeklom Srbin i poznat kao prvoklasni vojnik. Do sada se nije bavio politikom.“⁶⁷

S druge strane, makar je listu kao i cijeloj javnosti poznato u kojem smjeru vodi puč i da nosi negativne posljedice za članice Trojnog saveza, kojemu je Franco u u tim trenucima politički blizak te kojemu je i sama Jugoslavija nedavno pristupila, s obzirom da je puč na čelu s Karađorđevićem izvršena radi vraćanja Jugoslavije u britansko dvorište, list to odlučuje ignorirati te se posvećuje gotovo isključivo prikazu kralja i kraljevske obitelji Karađorđevića. Također je tih dana Dušanu Simoviću posvećeno dosta prostora. Naklonjeni pristup kralju vidljiv je u biografskom tekstu (malo koji političar u međunarodnoj rubrici *ABC*-a dobiva cijeli članak sa vlastitom biografijom) iz kojeg navodimo rečenice: „Kralj Petar koji je preuzeo vlast sa sedamnaest i pol godina, po drugi puta u životu igra važnu ulogu u politici svoje zemlje i u velikoj svjetskoj drami.(...)Nazvan je po svome djedu, poznat po nadimku 'Osloboditelj' i u rodu je sa britanskom kraljevskom obitelji. (...) Iznimno voli sportske aktivnosti, osobito jahanje i plivanje, i pokazuje posebne sklonosti prema strojarstvu te provodi sate u radionici koja mu se nalazi na raspolaganju.“⁶⁸

Ova 'kraljevska' tema ne staje na ovome, već praktički postaje tema cijele međunarodne rubrike 28. ožujka posvećene jugoslavenskom puču. Također su objavljene informacije o obiteljskom stablu Karađorđevića i detaljni opis rodbinskih veza sa ostalim europskim obiteljskim dinastijama, što u pisanju o plemstvu daje osobiti pedigree određenoj ličnosti. Makar je jugoslavenskom puču pristupljeno neutralno, postoji njegovo implicitno odobravanje zbog ličnosti koje stoje iza njega: kraljevske i vojne, neosporno najbolje vladajuće kombinacije. *ABC* je dosljedan svojem monarhijskom uvjerenju i navedeno se postavlja iznad bilo kakve druge ideologije koje možda dijele sa režimom. Dakle legitimitet monarhije je za njih neosporan što se očitava u vijestima i komentarima o puču, on nadilazi bilo kakve političke nesuglasice. Kod opisa kralja Petra je iznad svega izražen personalni element koji nije prisutan kod političara. Opisujući kraljeve hobije i osobne aktivnosti, elaborirajući njegovo obiteljsko stablo i rodne poveznice sa britanskom kraljevskom obitelji,

⁶⁷ *ABC* (Madrid), 28.3.1941., 3.

⁶⁸ *Ibid.*, 4.

pokušava se postići određen intimistički prikaz kralja, potpuno nevezan sa političkom scenom, ali s druge strane vrlo bitan za kraljevu figuru kao političara. Povrh toga, pomalo besmislenom obavijesti da otkad je na vlasti ne izlazi iz zemlje (kada je članak napisan na vlasti je samo jedan dan) naglašava se njegova povezanost sa vlastitom zemljom te mu se pridaje aura časti koju može posjedovati samo kralj.

Spomenuti intimni i egzaltirani pristup monarsima, plemstvu te konceptu kraljevine najviše dolazi do izražaja u izvještavanju o potpisu sporazuma o granicama NDH sa Italijom u svibnju iste godine, tzv. Rimskim ugovorima⁶⁹ te prikazu vojvode od Spoleta i talijanske kraljevske obitelji, čemu ćemo se posvetiti u poglavlju o osnutku Nezavisne Države Hrvatske.

Da nastavimo o zanimljivom fenomenu prikaza javnih ličnosti, razlikuju se dva tipa ličnosti: prva su političari, članovi vlada, tzv. službenici država političkog ranga, te s druge strane vojne i kraljevske ličnosti. Potonjima se u usporedbi sa političarima daje puno veći medijski prostor, ali i politička važnost. Razloge takvog diskursa nalazimo u Francovim stavovima: on je naime odbijao djelatnost profesionalnih političara, prezirao je liberalizam i smatrao ih je krivcima za sva zla koja su se dogodila Španjolskoj⁷⁰. Zato je režim tražio prostore nekontaminirane liberalizmom te je odlučio svoj identitet graditi na zajednici obitelji, i onim drugima poput općine i udruženja zaposlenika (svojevrsni sindikat) kao širim pojmovima⁷¹. U sljedećim poglavljima kako se govorit ćemo kako se spomenute 'ćelije' politički demobiliziralo (čistilo od liberalizma) kroz analizu novinskih članaka *ABC*-a.

5.4. Slom Kraljevine Jugoslavije

Usljed novih okolnosti u Jugoslaviji, u vijestima se stavlja naglasak na nestabilnost, ne samo političku (uslijed državnog udara) već i društvenu, te naposljetku, kako ćemo vidjeti, se postepeno naglašava etnička nestabilnost u Jugoslaviji, te se tako nagovješćuje skorašnji slom Kraljevine Jugoslavije.

Nakon puča, list iz dana u dan preplavljuje mnogobrojni članci o nemirima u zemlji. Člancima je namjera prikazati nesigurno stanje u zemlji, ali i bezrezervno medijsko širenje panike. Ima ih mnogo, u svima se praktički ponavlja ista stvar, a to je da su jugoslavenski

⁶⁹ 18. svibnja 1941. Pavelić je sa Mussolinijem u Rimu potpisao Rimske ugovore koji se sastoje od tri ugovora: prvo se utvrđuje granica između NDH i Italije u kojoj Italija prisvaja najrazvijeniji dio obale, a NDH uzima podvelebitski dio primorja i obalu do Omiša do Dubrovnika, u drugim se NDH obvezuje da neće graditi nikakve vojne objekte niti imati ratnu mornaricu, i u trećem se određuje da Italija jamči za novostvorenu NDH koja će biti kraljevina sa na čelu sa kraljom vojvodom Spoletom iz Italije. Matković, 63.-64.

⁷⁰ Fernando García de Cortazar, José Manule González Vesga. *Breve historia de de España*. Alianza Editorial: Madrid, 1994., 588.-589.

⁷¹ *Ibid.*

građani, pretežito Srbi, počeli iskazivati agresiju protiv Nijemaca, Rumunja, Talijana itd. te da su ovi primorani bježati⁷². Samo neki od naslova su „Očajna situacija Njemaca“, „Bande palikuća su zapalile brojna sela“, „Antinjemačko ponašanje zadobiva najokrutnije oblike“, „Talijanski službenici, diplomati, profesori i novinari su izašli iz zemlje“, „Nastavak čina terora počinjenih od strane Srba iscrpljuje strpljenje Sila Osovine“⁷³

U ovim trenucima dolazi do reza u prikazivanju jedinstva Jugoslavije u unutarnjem smislu, bolje rečeno na etničkoj razini. Znakovito je da se glas o unutarnjim problemima Jugoslavije tek u tim vrlo kasnim trenucima širi na španjolske medije. Za zaključiti je da je svjesnost o etničkom animozitetu i problematici Hrvatske unutar Jugoslavije postojala i prije, samo se tome nije pridavala pažnja sve dok se ta informacija nije mogla iskoristiti. Dok se istovremeno naglašava srpska i, pa čak slovenska agresija nakon puča, hrvatska strana je izuzeta. „(...)Potvrđuje se da osobama germanske i talijanske narodnosti više nisu sigurna ni njihova dobra ni životi u gradovima Srbije i Slovenije. S druge strane, vijesti iz Hrvatske i Dalmacije jednoglasno pokazuju da Njemci ni Talijani nisu ni najmanje maltretirani te dapače, da se održavaju prosvjedi za Osovinu u raznim hrvatskim gradovima. (...)“⁷⁴

Prisutna je snažna polarizacija aktera u opisima događaja; Srbi su na strani Saveznika i postupaju po naputcima anglosaksonske propagande dok se Hrvati nalaze na strani Osovine (ali čitaj: ne postupaju po naputcima njemačke propagande).⁷⁵

U tim danima pred njemačku invaziju *ABC* piše o konkretno hrvatskoj politici spominjući dva političara, Vladka Mačeka i Antu Pavelića. Vladko Maček je prikazan kao odlučan čovjek i političar sa integritetom, potencijalni vođa Hrvata.⁷⁶ Sada hrvatsko ime dobiva posebnu pozornost. Na njega su u danima prije invazije upereni svi reflektori te se

⁷² „Živjela Engleska! Razrezat ćemo vas na komadiće! Graz 31, 10 navečer. Danas su stigli u posebnim vlakovima njemačke izbjeglice iz Jugoslavije. Pobjegli pričaju da su u antinjemačkim prosvjedima sudjelovali studenti, službenici, i članovi organizacije 'Sokol'. Prosvjednici su izvikivali 'Živjela Engleska!' i 'Dolje Njemačka!'. U mnogo slučajeva Nijemcima su prijetili i zlostavljali su ih. Njemačke izbjeglice također govore da su čuli kako su prosvjednici izvikivali 'Sasjeći ćemo vas na komadiće!'“. *ABC* (Madrid), 1. travnja. 1941, 7.

⁷³ *ABC* (Madrid), 2. travnja 1941., 25-26.

⁷⁴ *ABC* (Madrid), 2. travnja 1941., 26.

⁷⁵ „Hrvati ne skrivaju svoje simpatije prema Silama Osovine.“: „Rim 31, 6 poslijepodne. Službeni talijanski centri sa apsolutnom rezervom prate stanje u Jugoslaviji. Međutim, naglašava se da su događaji daleko od toga da budu razjašnjeni, tim više što je naglašeno neslaganje među Srbima i Hrvatima i zbog nastavka antinjemačkih i antitalijanskih prosvjeda. Od svih informacija koje su pristigle iz Beograda, u Rimu se ističu dvije činjenice: Prvo, da talijanski kao i njemački građani napuštaju Jugoslaviju radi sigurnosnih razloga, i drugo da su prosvjedi protiv Osovine potaknuti od nekih elemenata anglosaksonske propagande, dok Hrvati pokazuju jasne simpatije prema Italiji i Njemačkoj.“ *Ibid.*

⁷⁶ „Hrvatski vođa Maček je tražio određena jamstva za pristupanje novoj jugoslavenskoj Vladi. Kao prvo je zahtijevao formiranje Krunskog vijeća koje bi trebalo biti sastavljeno od jednog Srbina, jednog Hrvata te jednog Slovenca. Gospodin Maček je dao do znanja da ne smatra ustavnim ponašanje novog kralja, s obzirom da je na vlast došao državnim udarom. Naposljetku je izjavio da neće biti dio Vlade u kojoj se nalaze određeni ministri koji su ga u prijašnjim situacijama poslali u zatvor i proglasili ubojicom.“ *Ibid.*, 25.

njegovo ime dosta spominje, odnosno protagonizira mnoge vijesti (naslovi u novinama, „Maček prihvaća potpredsjedništvo kako bi spasio mir, „Maček primljen kod kralja“, „Maček se sastaje s Mussolinijem“⁷⁷) Insinuiraju se na njegovu pojačanu aktivnost radi ostvarenja cilja koji bi Jugoslaviju opet vratio u okrilje Trojnog pakta ili za nešto još ambicioznije. Svi ti članci su naravno *EFE*-ovi, te se nanovo postavlja pitanje o njihovoj autentičnosti, odnosno nameće nam se zaključak da su te informacije krivo korištene i izvrtane kako bi prvenstveno profitirala Njemačka, te da su uvezene u Španjolsku, a nisu germanofilski proizvodi španjolskog pera, što je mogao biti prvotni zaključak. Taj važan detalj dolazi još više do izražaja kada uspoređujemo vijesti poput one o jugoslavenskom puču predvođenom kraljem Petrom te zatim naknadno osvrtanje u vijestima na državni udar. Diskrepancija u stavu se očituje između prve vijesti o državnom udaru, u kojoj se kralju dao potpuni legitimitet za takav pothvat (vidi bilješku 78), te vijesti u kojoj donose negativno očitovanje Mačeka o puču: „(...)Gospodin Maček je dao do znanja da ne smatra ustavnim ponašanje novog kralja, s obzirom da je na vlast došao državnim udarom.“⁷⁸ Političar Maček je postao referentna ličnost za vrednovanje situacije. Zaključak je da monarhijski list *ABC* smatra vrlo legitimnom vlast Petra Karađorđevića, no uslijed pozadinskih političkih pritisaka dužni su u potpunosti podržati Njemačku nauštrb monarhizma. No, kako je u tim danima sve nestalno, tako i Maček vrlo brzo pada u zaborav

Jedini drugi hrvatski političar, odnosno bolje rečeno pripadnik političke grupacije, koji osvanjuje na stranicama lista osim Mačeka je Ante Pavelić, *Poglavnik*, naziv kojim ga se nekolicinu puta oslovljuje u listu, doslovno i bez prijevoda. Lik Ante Pavelića uvodi se bez velike pompe i predstavljanja, kao da oduvijek čini aktivni dio hrvatske politike unutar Jugoslavije, ignorirajući stvarnu ilegalnost ustaškog pokreta, a i Pavelićev život u emigraciji. Također se spominje moguća suradnja Mačeka i Pavelića.

Kao što smo već napomenuli u vijestima koje se odnose na unutarnje probleme u Kraljevini Jugoslaviji postoji gradacija u etničkoj terminologiji krajem ožujka i početkom travnja. Iako se koji put spominje naziv država Srba, Hrvata i Slovenaca, stanovništvo je u listu nazivano „jugoslavenskim“ po pitanju njegovog etniciteta ('jugoslavenski narod'). Kako situacija postaje sve ozbiljnija pred opasnošću od invazije, također u listu težište prelazi na unutarnji sukob te se žitelji razdvajaju na Hrvate, Srbe i Slovence. U jednom od uredničkih komentara jasna je gradacija do potpunog agitiranja za 'hrvatski problem' dok je Jugoslaviji potpuno osporen legitimitet: „Dogodilo se to da je država s kojom je sklopljen Sporazum

⁷⁷ Prvi naslov je iz broja od 3. travnja na strani 4., a druga dva 6. travnja 1941., 7., *ABC* (Madrid)

⁷⁸ *Ibid.*, 2.4.1941., 25.

nestala s karte svijeta; Jugoslavija više ne postoji. Beograd je, stoga, prijestolnica jedne male Srbije, kao što je i bio prije trideset godina. Postoji opet jedna Hrvatska, kojoj se još uvijek ignoriraju granice.“⁷⁹ No, ovakvo je mišljenje urednika prisutno kada su već ustaške snage zauzele Zagreb i proklamirale NDH, a znalo se da imaju potporu Osovine.

Njemačka invazija je također dokumentirana na naslovnica od 15. i 16. travnja. Dana 15. travnja izlaze tri fotografije, između ostalog porušenih zgrada na srpskoj granici, kako piše u tekstu, i prvih srpskih zatočenika. Fotografije dočaravaju učmalu atmosferu rata.⁸⁰ Sljedećeg dana rat je dokumentiran trima fotografijama popraćenima kratkim tekstom sa objašnjenjem: „Povlačenje jugoslavenskih trupa. Na ovoj stranici prenosimo tri zanimljive fotografije borbe na Balkanu. Na prvoj, dim od požara označava povlačenje srpskih trupa. Druga predstavlja izgled ljudi i ulica osvojenih sela. Treća pokazuje lakoću s kojom njemački tenkovi spašavaju prepreke od željeza i betona koji nalaze na svom putu po cestama.“⁸¹ Kontrast pobjedonosnih pripadnika njemačke vojske u tenku (simbolu vojne nadmoći) naspram fotografije stanovništva pogođenog bijedom na ulicama osvojenog sela šalje jasnu poruku.

5.5. Uspostava NDH

Vijesti o ulasku ustaških trupa u Zagreb i proglašenju NDH-a u novinama izlaze dva dana nakon, 12. travnja. Urednički komentar je obuhvatio vijesti sa svojevrsnom analizom stanja u regiji te se posebno usredotočio na kulturološko opravdanje i povijesno pravo za osnutak Nezavisne Države Hrvatske: „Koje opravdanje ima nezavisna Hrvatska? Etnički gledano, Hrvati i Srbi tvore južnoslavenski narod. Pričaju isti jezik, sa neznatnim dijalektalnim razlikama. Ali pišu ga sa različitim pismom, odnosno Hrvati su katolici, pripadaju zapadnoj kulturi i pišu latinicom, dok su Srbi pravoslavci, bizantske i balkanske kulture, i koriste ćirilicu. Osim toga, ta dva naroda iako su etnički braća, nisu nikada bili dio iste zemlje sve do stvaranja troimenog Kraljevstva na ruševinama Austro-Ugarske Monarhije.“⁸²

⁷⁹ *ABC* (Madrid) 16. travnja 1941., 1

⁸⁰ *ABC* (Madrid), 15. Travnja 1941., 1

⁸¹ *ABC* (Madrid), 16.4.1941.,1.

⁸² Prvi dio članka komentira stanje na Balkanu i daje predviđanja za druge zemlje regije: „Prije nešto više od dvije godine – 14. Ožujka 1939. – na ruševinama Čehoslovačke izronila je nezavisna Slovačka. Povijest se ponavlja: na ruševinama Jugoslavije rađa se nova Hrvatska. Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca se raspalo u četiri dana. Srbija će opet biti mala zemlja, kao i prije Prvog balkanskih rata 1912., možda povećana s jednim

Dakle, autor se bazira na kulturološkim i religijskim razlikama dvaju naroda te na povijesnom pravu, što će se u španjolskom konzervativnom listu iznova potvrđivati kao najvažniji faktor za legitimitet određene države, ali istovremeno to čini vrlo površno, te se čini kao da nije zapravo shvatio etničku i kulturološku razliku. Ovdje se ne odvađa se od etničke distinkcije Hrvata i Srba, nazivajući ih braćom, samo ih razdvaja na osnovu pisma i vjere, dok u drugim člancima koristi argument etničkih razlika kako bi se poduprla informacija o razdoru unutar Jugoslavije. Svoje nepoznavanje zemljopisa i povijesti autor dalje pokazuje pitanjem o Dalmaciji: „Što će biti sa dalmatinskom obalom? Sjever Dalmacije je hrvatski, a jug srpski.“⁸³ Mi ne možemo znati što po autoru spada pod Dalmaciju: govori li o južno-dalmatinskom, odnosno dubrovačkom području ili o crnogorskom primorju, činjenica koja nas zbunjuje s obzirom da u istom članku spominje Crnu Goru i njenog kralja (vidi bilješku 82). Dakle, zaključujemo da se referira na južnu Dalmaciju. U svim komentarima o problematici Kraljevine Jugoslavije skoro se nigdje ne spominje problem nejednakosti naroda u državi na političkom i društvenom nivou, politička prevlast Srba te nametanje jugoslavenskog unitarnizma. To nas nanovo vraća na temu odnosa Španjolske i razmišljanja Španjolaca o Jugoslaviji. Da generaliziramo ovaj fenomen, govorimo o nemogućnosti shvaćanja problema naroda i državnosti na tom geografskom području uslijed vlastitog poimanja španjolskog nacionalnog problema. Ovaj ne pretjerano analitički komentar, makar se sigurno njegovom autoru takav činio, sadrži naručeno opravdanje za nezavisnu Hrvatsku jer ga španjolsko javno mnijenje, a poglavito vlast samo pokušavaju dokučiti, a očito teško nalaze. Kao što vidimo i još ćemo vidjeti, u vijestima španjolskog lista događaji u Jugoslaviji (Trojni pakt, puč, slom) i osnutak NDH nisu prikazani sa čvrstom argumentacijom o tome zašto se to događa, oni samo osvanjuju na stranicama lista kako protječu, a vrijednosni pozitivni ili negativni prikaz koji obavezno postoji uvjetovan je naklonošću španjolske vlade članicama Trojnog pakta.

Toga istoga dana, 12. travnja osnutku Nezavisne Države Hrvatske pružen je zamjetan novinski prostor. Na dvije posljednje stranice rubrike o ratu izlazi niz vijesti agencije *EFE* o novoosnovanoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pod zajedničkim naslovom „Nezavisna

---

dijelom Bosne i Hercegovine. U svakom slučaju, gubi Makedoniju koja prisvajaju bugarski iredentisti; Hrvatsku, koja je već zasebna država; Baranju, Bačku i dio Banata koja će biti dio Mađarske kao što je i bila toliko stoljeća. Što će biti sa dalmatinskom obalom? Sjever Dalmacije je hrvatski, a jug srpski. Ipak vjerojatnije je da će se Talijani predstaviti kao nasljednici Presvijetle Mletačke Republike. Što će biti sa Crnom Gorom, čiji je posljednji kralj otac kraljice-carice? Etnički gledano, Crnogorci su Srbi, ali čini se logičnim da se raspadom Jugoslavije riješi i crnogorsko pitanje. Hoće li dobiti Rumunjska nešto, nakon tri sakaćenja u par mjeseci? Godine 1919. zahtijevala je cijeli Timiški Banat. Ne čini se nevjerovatnim da ga razdijele Mađarska i Rumunjska. I ne zaboravimo da Albanija također podastire svoja zahtijevanja od Srbije: zahtijeva zapadnu stranu Makedonije. Talijanske trupe su ušle u grad Ohrid, na istočnu obalu jezera istoga imena. Talijanska Albanija graničit će sa priširenom Bugarskom.(...)“ABC (Madrid), 12.4.1941., 3.

⁸³*Ibid.*

Hrvatska“⁸⁴. Na ustaški pokret i „separatizam“ Ante Pavelića, kako ga se naziva u tisku, gleda se odobravajuće. Zanimljivo je spomenuti da se između vijesti o ulasku ustaša u Zagreb i Kvaternikovog proglašavanja NDH vrlo kratko izvještava o ponovnom izlaženju novina *Hrvatski dnevnik*: „Zagrebački radio prenosi da novina 'Hrvatski dnevnik', organ nacionalista čije je izdavanje bilo zaustavljeno od Vlade u Beogradu, nanovo izlazi od danas.“⁸⁵ Osvrćemo se na to jer je *Hrvatski dnevnik* bio stranačko glasilo Hrvatske seljačke stranke koji je počeo izlaziti 1936., a prestao 14. travnja 1941. godine.⁸⁶ Nigdje se u referentnoj literaturi ne spominje da je prestao izlaziti na određeni period za postojanja Kraljevine Jugoslavije, a unatoč tome što u Hrvatskom dnevniku jesu izlazili članci prohrvatske orijentacije, malo je pojednostavljeno reći da je bio glasilo nacionalista, povrh svega jer informacija izlazi u sklopu vijesti o osnutku NDH te bi ga se u okolnostima vrlo lako moglo povezati sa ustaškim pokretom. Međutim, ova očito netočna informacija čije netočnosti u listu nisu bili svjesni, za cilj je imala osvijestiti o ukidanju cenzure koju su prethodno provodili kreatori jugoslavenske politike, a također povući paralelu sa vlastitim nacionalističkim pokretom, kako političkim tako i društvenim koji se institucionalizirao i slobodno se izražava putem medija u španjolskom društvu. Drugim riječima, list odaje počast tom hrvatskom listu pogrešno ga smatrajući svojim pandanom.

NDH je, nakon konačnog formiranja, morala u dogledno vrijeme biti otvoreno podržana od Španjolske, kako bi Španjolska potvrdila svoje veze sa nesuđenim službenim saveznicima. Jedan od talijanskih planova koji se sastojao kreiranja satelitske države savršeno se uklopio u novu situaciju, a naposljetku se i Njemačka složila radi ispunjenja vlastitih vojnih pretenzija, kada je shvatila da Jugoslavija kao takva u ratu više ne može poslužiti⁸⁷.

⁸⁴ „Nijemci ulaze u Zagreb. Berlin 11, 5 poslijepodne. Visoki štab njemačkih oružanih snaga obavještava: 'Blindirane njemačke trupe su ušle Zagreb po noći 10. travnja popraćene klicanjem stanovništva.EFE Pobuna hrvatske posade na dva ratna broda.

Bratislava 11, 6 poslijepodne. Hrvatski radio 'Ustaša' obavještava da su hrvatske posade sa brodova Dubak i Unak zatvorile svoje srpske zapovjednike te su preuzele zapovjedništvo nad spomenutim brodovima.EFE

General Kvaternik proglašava nezavisnost

Beč 11, 5 poslijepodne. General Kvaternik u govoru na radiju 'Zagreb', izjavio je da je Hrvatska od danas nezavisna država zahvaljujući odlučnosti Pavelića, vođe u borbi za slobodu. Sva službenici, činovnici i dužnosnici na svojim dotičnim prebivalištima trebaju se zakleti na vjernost nezavisnoj Hrvatskoj. U drugom govoru prenesenom na istoj radiostanici poziva sve Hrvate da ukrase svoje domove u čast Paveliću, da polože oružja i da se bore za vlastitu slobodu, a ne za drugi narod.“*ABC* (Madrid), 13. Travnja 1941., 6.

⁸⁵ *ABC* (Madrid), 12. travnja 1941.

⁸⁶ *Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom*, Zagreb: Horizont Press, Kratis, 1997.,171

⁸⁷ Mussolini je ideju o razbijanju Jugoslavije dugo držao rezervnom planu, još od kada je Pavelić 1927. godine fašističkoj vladi uputio Promemoriju sa svojim planovima za hrvatsku državu pod okriljem Italije, u kojoj je Italiji nudio jadransku obalu, a prisvajanje hrvatske jadranske obale je bilo u Mussolinijevom programu od samog početka fašističkog pokreta. Mussolini je godinama štutio i financirao ustašku emigraciju u Italiji na čelu s Pavelićem. Njemačka je, s druge strane, plan o stvaranju ustaške NDH prihvatila vrlo naglo, u razvoju događaja

Stoga su španjolski mediji za zadatak dobili pozitivno pisati o hrvatskom osamostaljenju, dok su na diplomatskoj razini započeli približavanje. Španjolska je bila jedina neutralna zemlja u Drugom svjetskom ratu koja je službeno priznala NDH.⁸⁸ To se dogodilo 27. lipnja 1941. i to posredovanjem talijanskog veleposlanstva u Madridu.⁸⁹ Sve u svemu, Španjolska je u početnim stadijima uvjerenjena u uspjeh Nezavisne Države Hrvatske iza koje stoji Italija, njena dugogodišnja saveznica po fašističko-falangističkoj liniji. Osim toga, njoj je kao državi autoritativnog nacionalističkog režima ideološki zadatak boriti se protiv komunističke prijetnje sa istoka i njenih instrumenata koji nalaze svoj put do Balkana u obliku partizanske gerilske borbe na području bivše Jugoslavije, a koji su donedavno pomagali republikanskoj strani u Građanskom ratu. Opasnost tih elemenata nije promakla španjolskim delegatima u Hrvatskoj: „Voda 'partizana' je neki 'Tito' koji se borio u Španjolskoj, podrijetlom Austrijanac i vrlo sposoban, a štite ga i pomažu mu Rusi. Sve te skupine bore se pod zajedničkim znamenjem komunističke zvijezde, premda im je odjeća šarolika te jedni nose hrvatske, ustaške odore, odnosno u mnogim prilikama koriste civilnu odjeću, no naoružanje i oprema su im dobri.“⁹⁰ S obzirom na ideološku upornost koja zamagljuje analitičku procjenu i kada se radi o diplomatskim relacijama, nakon godinu dana postojanja NDH, španjolski poslanik González-Arno u istoj depeši šalje ministru vanjskih poslova svoje čuđenje unutarnjim razvojem situacije u NDH: „(...) a s druge strane (Talijani) trpe posljedice zbog slabog poznavanja onih protiv kojih se bore te katkad izazivaju gnjev onih koji su im bili skloni i prijateljski raspoloženi, jer te druge ne razlikuju dovoljno od pravih neprijatelja, što je sve uzrokom neprijateljskoga stajališta Hrvata prema Talijanima, a to je iz dana u dan sve naglašenije. Od samog početka ova pojava nije prestala izazivati moje čuđenje jer je po mojoj prosudbi, neobjašnjiva i nelogična s obzirom na događaje i ushit očitovan pri nastanku države

---

od ulaska Jugoslavije u Trojni pakt pa preko državnog udara na čelu s Petrom II. i u prvim danima travnja kada je odlučila razbiti Kraljevinu Jugoslaviju. Hitler se doduše, u vezi s idejom o hrvatskoj državi prvo oslanjao na Vladka Mačeka, ali pošto ga je ovaj odbio, okrenuo se ustaškoj organizaciji. Matković, Hrvoje. *Designirani hrvatski kralj Tomislav II, vojvoda od Spoleta*. Naklada Pavičić: Zagreb, 2007.

⁸⁸ Vatikan je NDH priznao *de facto*, ali formalno ju nikad nije priznao. Vatikan je istovremeno i dalje priznavao jugoslavensku izbjegličku vladu u Londonu i također s njom održavao veze. NDH je priznanje *de facto* još dobila od neutralne Švicarske. Priznanje *de iure* dobila je osim Njemačke i Italije, i od Japana, Mađarske, Bugarske, Slovačke, Rumunjske, Finske i Danske. Matković, Hrvoje. *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*. Naklada Pavičić: Zagreb, 1994., Nada Kisić Kolanović. *NDH i Italija*. Naklada Ljevak: Zagreb, 2001

⁸⁹ Nepotpisana kopija dopisa Ministarstva vanjskih poslova Španjolske naslovljena na „Njegovu ekscelenciju g. Francesca Lequia nob. di Assaba, ambasadora Italije“ datirana 21. lipnja 1941. priznaje NDH *de facto* i *de iure*, dok konzul Álvaro Silvela de la Viesca y Casadó ministru vanjskih poslova Suñeru šalje depešu datiranu 30. lipnja 1941.: „Ambasada Španjolske u Rimu priopćila mi je da je nota o priznavanju de jure hrvatske vlade i nakana da se što prije uspostave regularni diplomatski odnosi s istom državom prije nekoliko dana prenesena spomenutoj Vladi u Zagrebu posredovanjem Ambasade Italije u Madridu.“ Budor, 60-61

⁹⁰ Poslanik Vicente González-Arno y Amar de la Torre ministru vanjskih poslova Španjolske (Francisco Gómez Jordana), depeša b.b. (s naznakom „Povjerljivo“), Zagreb 20. studenoga 1942., Budor, 68.

Hrvatske.⁹¹ Kako je španjolski poslanik u Hrvatskoj očito zatvorio oči pred proturječnostima koje su popratile osnutak NDH, tako i španjolski mediji ignoriraju neke činjenice poput sadržaja Rimskih ugovora.

Bez obzira na to što je Španjolska jedna od rijetkih država ne članica Osovine koja je tijekom rata uspostavila diplomatske odnose sa NDH, ona se ne trudi sa hrvatskom državom uspostaviti još užu suradnju na gospodarskoj razini. Budor naglašava da se na temelju diplomatske dopiske grofa Petra Pejačevića, poslanika NDH u Madridu, vidi se da je hrvatska strana mnogo zagrijanija po tom pitanju od španjolske, koja se za time uopće ne osvrće.⁹² Zaključujemo da se suština odnosa Španjolske sa NDH u velikoj mjeri može okarakterizirati kao oportunistički, vođen dobrim odnosima sa Italijom i Njemačkom, te povjerenjem u njihovu nadmoć koja će omogućiti opstanak Francovog režima. Svoje korektne odnose Španjolci njeguju na medijskoj razini agitiranjem za Nezavisnu Državu Hrvatsku te održavanjem službenih diplomatskih odnosa na bilateralnoj državnoj razini. Tomu je sigurno tako jer NDH smatraju samo satelitom Osovine, ponajviše Italije, te za bilo kakvu užu suradnju smatraju da se mogu obratiti Italiji. Stoga ni ne čudi da španjolski poslanik ne razumije hrvatsko nezadovoljstvo Talijanima, kada smatra da njima najviše duguju svoj postanak.

5.5.1. Krunidba

Novine će se opet raspisati o NDH u svibnju, kada je tema potpisivanje Rimskih ugovora sa Italijom. U prvom planu je isključivo stvaranje hrvatske monarhije. U danima neposredno prije potpisivanja sporazuma u nekoliko brojeva se načine tema talijanskog plemića namijenjenog za kralja i hrvatskoj obnovi davnog kraljevstva. Državna i politička funkcija sporazuma potpuno je prigušena, već se u novinama događaj naziva „krunidbom“. U jednom broju izlazi kroki portret budućeg kralja Aimonea od Spoleta⁹³, savojskog vojvode, sa citiranim tekstom iz talijanskih centara zaduženih za službene izjave: „Prije osamsto godina prestala je postojati nezavisna hrvatska kraljevina i ova zemlja se pretvorila u vazala ugarskog

⁹¹ Poslanik Vicente González- Arnao y Amar de la Torre ministru vanjskih poslova Španjolske (Francisco Gómez Jordana), depeša b.b. (s naznakom „Povjerljivo“), Zagreb 20. studenoga 1942., Budor, 67

⁹² U izvještajima grof Pejačević isto spominje sporost i korupciju sustava u Španjolskoj te pita koju svotu novaca je vlada spremna platiti za nabavljanje bijelog lima. Budor, 21-22

⁹³ Vojvoda od Spoleta (1900.-1948.) je sin Emanuela Filiberta, vojvode od Aosta iz kraljevske savojske obitelji., unuka prvog kralja ujedinjene Italije Vittoria Emanuelea II. Nakon smrti svoga brata u Africi 1942. naslijedio je titulu vojvode od Aoste. Bio je član talijanske pomorske vojske. Bio je poznat po raznim ekspedicijama i *bonvivanskom* životu. Nakon kapitulacije Italije bježi u Argentinu, u Buenos Aires gdje i nedugo zatim umire. Svoje hrvatsko kraljevanje nikad nije pretočio u praksu, s obzirom da nikad nije došao na tlo NDH. Nada Kisić-Kolanović. *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, Zagreb, 2001., 120-121 i Hrvoje Matković, *Designirani hrvatski kralj Tomislav II vojvoda od Spoleta*, Zagreb, 2007., 137. i 195.

prijestolja. Zbog toga, službena restauracija ima veliku važnost."⁹⁴ Cijelom protokolu krunidbe se pridaje velik značaj, te tekstovi i vijesti o događaju pokušavaju dočarati uzvišenost situacije. Dana 18. svibnja čak je glavni naslov rubrike o međunarodnim događanjima o krunidbi⁹⁵. Viješću o sastanku talijanskog vojvode sa Papom, u listu se jasno želi naznačiti da kralj ima potporu Svete Stolice⁹⁶. O budućim hrvatskim kraljevima se u tim danima piše i razglaba naširoko. U broju od 20. svibnja izlazi čak i opširni članak o Ireni⁹⁷, supruzi vojvode od Spoleta.⁹⁸

Vijesti o Rimskim ugovorima potpisanim u Rimu posvećene su skoro dvije stranice u broju od 20. svibnja, a samo jedan članak donosi stavke političkog sporazuma dviju država, te je taj članak sa određenim točkama sporazuma tek na trećem mjestu iza uredničkog komentara o krunidbi i vijesti o proglašenju kralja. Dakle, u prvom je planu isključivo krunidba i stvaranje hrvatske monarhije, te vojvoda od Spoleta- hrvatski kralj. *ABC* se služi istom metodom kao i sa predstavljanjem Petra Karađorđevića te stavlja talijansku kraljevsku obitelj u europski kontekst kraljevskih obitelji. Španjolska se monarhija gotovo nasilno ubacuje u temu o postanku Hrvatske monarhijom u trivijalnim člancima o posjetima vojvode kraljevskoj obitelji u Madridu⁹⁹ (ipak, zanimljivo je da se među silnim vojničkim i dinastijskim zaslugama nigdje se ne spominje podatak kako je upravo vojvoda Spoleto unuk pokojnog španjolskog kralja Amadea I. savojske dinastije, čija je kratka dvogodišnja vladavina obilježila nestabilni period monarhije i nakon čije je abdikacije 1873. godine uslijedilo razdoblje Prve Španjolske republike). Stječe se dojam da je postanak Hrvatske monarhijom događaj koji je u španjolskoj javnosti shvaćen vrlo osobno, možda upravo jer je talijanska kraljevska dinastija rodnim vezama povezana sa španjolskom¹⁰⁰ i jer je bila katolička dinastija. Istovremeno je zapanjujuća razina do koje je ignoriran politički sporazum NDH i Italije kojim se NDH odrekla znatnog dijela hrvatskog teritorija te ga prepustila Italiji.

⁹⁴ *ABC* (Madrid), 17. svibnja 1941., 4.

⁹⁵ Naslov glasi: „Ovoga popodneva, u Rimu, hrvatska delegacija će saznati ime svog kralja“. *ABC* (Madrid), 18. Svibnja 1941., 3.

⁹⁶ *ABC* (Madrid), 18. Svibnja 1941., 7

⁹⁷ Princeza Irena bila je iz grčke kraljevske obitelji. Nije bila zagovornik fašizma niti nacizma, stoga se protivila da vojvoda Spoleto bude hrvatski kralj. Nakon kapitulacije Italije odbila je molbu šefa Gestapoa da njen tek rođeni sin Amadeo bude proglašen kraljem novog fašističkog kraljevstva na sjeveru Italije, sa Mussolinijevim regentstvom. Stoga je odvedena u poseban logor na području Austrije gdje će i ostati do kraja rata, kada ju je saveznička vojska oslobodila. Matković, 195.

⁹⁸ „Priča o novom hrvatskom kralju već je poznata, ali možda nije beskorisno reći nekoliko riječi o kraljici. Njeno ime Irena na grčkom znači 'mir'; kraljevi će hrvatskom narodu kao dar donijeti mir i blagostanje te moćnu talijansku zaštitu. Kraljica Irena je sestra Georgea II od Grčke, kći kralja Konstantina i kraljice Sofije, nećakinja Williama II od Njemačke i praunuka britanske kraljice Viktorije, isto kao George VI. Rođakinja je vojvotkinje Kent i supruge princa Pavla, bivšeg regenta Jugoslavije. Također je sestra kraljice Helene, razvedene supruge Carola i majke Mihaela II od Rumunjske.“ *ABC* (Madrid), 20.5.1941., 5.

⁹⁹ *ABC* (Madrid), 20. Svibnja 1941., 6.

¹⁰⁰ Pradjed Amadea I. od Savoje bio je Carlos III. Burbon, španjolski kralj u 18. stoljeću

Odluka o proglašavanju NDH monarhijom ima iznimno pozitivan odjek i u španjolskim diplomatskim krugovima u Hrvatskoj. Konzul Álvaro Silvela de la Viesca y Casadó iz konzulata u Sušaku 19. svibnja šalje depešu od tri stranice ministru vanjskih poslova Ramónu Serranu Suñeru u kojoj se osvrće na temu monarhije: „Posebno vrijedna pozornost jest Vladina odredba objavljena u Zagrebu 15. ovoga mjeseca, kojom se kao simbol Hrvatske ponovno vraća kruna kralja Zvonimira, to jest drevno (sada ponovno uspostavljeno) obilježje suvremene vlasti što ga je papa Grgur VII. ponudio banu [sic] Dmitru Zvonimiru posredovanjem svojih izaslanika Falcoina, biskupa od Fossombronea, i rimskog opata Gabisona. Očito je da Hrvati ne žele zaostajati za svojim drevnim povijesnim suparnicima Mađarima te smatraju da je monarhistički aspekt pozitivno praktičan za interese zemlje; to, uz veće oslanjanje na tradicije, zemlji daje jasniji nacionalni izgled i stanovito isticanje oblika i duha nove države. Ali ono što je zacijelo najviše utjecalo na volju gospodina Pavelića da se odluči za monarhistički oblik očito je bila skrb o materijalnim interesima Hrvatske u budućnosti.“¹⁰¹

Posljednje spomenuto se odnosi na teritorijalni integritet NDH koji će Pavelić bolje ostvariti, krivo smatra španjolski poslanik, ako državi da monarhijski oblik. Monarhija predstavlja jaču državu, daje svojevrsnu točku na i za španjolske predstavnike kao i medije te je opetovano isticano kako je to Pavelićeva odluka.

No, i španjolski list kao i poslanik u Zagrebu očito prelaze preko činjenice ili nisu upućeni u istu da izabiranje člana talijanske kraljevske obitelji nije odluka Pavelića i njegove ustaške vlade, već da je došla iz samog vrha fašističke vlasti u Italiji, te da nikad nije u potpunosti sjela već da je bio nemili kompromis s kojim se morao pomiriti.¹⁰² Prvotna ideja personalne unije na kraju je prešla u nacrt monarhije sa jednim od talijanskih prinčeva te ni u kojem slučaju nije bila Pavelićev izbor, već ultimatum od strane Italije.¹⁰³

¹⁰¹ Budor, 39.-40.

¹⁰² Ideja je potekla iz Italije i počela razvijati u trenutku reaktivacije plana o razbijanju Jugoslavije od strane Osovine i stvaranje satelitske Hrvatske pod vodstvom ustaša. Na početku 1940. godine, na sastanku Pavelića sa talijanskim ministrom vanjskih poslova, grofom Cianom, u zapisniku sa sastanka se spominje da se Pavelić slaže sa grofovom prijedlogom o personalnoj uniji Italije i Hrvatske pod talijanskim kraljem Vitorijem Emanuelom III., pretpostavlja se idejno nastalim između Mussolinija i Ciana, a za koju je Ciano praktički naložio da se oformi odmah nakon stvaranja hrvatske vlade, dok je Pavelić molio odgodu. Ti podaci su izvađeni iz promemorije grofa Josipa Bombellesa, dvostrukog agenta: „U pitanju Krune, Ciano e predlagao, da se odmah nakon sastava prve hrvatske vlade Hrvatska kruna povjeri Nj. V. Kralju Italij i caru Etiopije. Pavelić kaže, da jedna tako brza ponuda ne bi bila prikladna i da treba unaprijed pripremiti narod za to rješenje, o kojemu do sada ništa nije slutio. S obzirom na to, Ciano odgovara, da se Hrvatska, nakon što je jednom stavljena pod talijansku Krunu, ne treba više bojati nikakvih traženja, niti zahtjeva za prepuštanje ovoga ili onoga područjem, niti pristajanja na neke druge koncesije, kao što bi možda postojala opasnost za slučaj, da se odgađa rješenje pitanja Krune.“ Matković, *Designirani hrvatski kralj Tomislav II. vojvoda od Spoleta*, 89.

¹⁰³ Iz izvješća od raznih poslanika (B. Benzon poslanik u Berlinu, njemački veleposlanik u Zagrebu Kasche, njemački diplomat E. Veessenmayer) se saznaje da je ideja za hrvatsku monarhiju bila talijanska, a i da je

No vratimo se jednoj zanimljivoj temi koja se proteže u novinama: pisanje o protokolarnim događanjima koji prate razne diplomatske i druge događaje. Već prije spomenuti trivijalni članci o životu članova kraljevskih obitelji, i njihove detaljne biografije, su u skladu sa pisanjem o protokolarnim događajima. Protokoli su u slučaju proglašavanja Hrvatske monarhijom, kao i nekim drugim već spomenutim člancima (sastanci s Hitlerom), opisani do najmanjih detalja: ceremonija krunidbe, kako su bili odjeveni, kako su stajali, što su rekli talijanski kralj i vojvoda od Spoleta te naposljetku Ante Pavelić. Te radnje manje službene forme su u prvom planu, bilo da se radi o političkim ili kraljevskim ličnostima, te se ponekad čini kao da čitamo isječak iz nedovoljno dorađenih novina žutog tiska. Velika posvećenost lista trivijalnostima u političkim rubrikama, odnosno pisanje o gala večerama, krunidbama, posjetama kraljeva, njihovim ukusima u odijevanju i hobijima, samo je djelić medijske politike koju vodi Francova vlast. U četrdesetim godinama urbano i agrarno stanovništvo se nalazi u post-ratnim ruševinama unutarnjeg trogodišnjeg sukoba. Siromaštvo je veliko s obzirom da je rat izazvao nevjerojatnu ekonomsku recesiju. Nacionalni dohodak je pao na onaj iz 1914., dok je populacija narasla, stoga je dohodak po glavi stanovnika pao na iznos iz 19. stoljeća.¹⁰⁴ Francov režim se pokušava se konstituirati na porušenoj zemlji, te se, osim pozivanja na imperijalnu povijest i tradiciju, za to uvelike služi eskapističkim diskursom, kao što primjećujemo na člancima iz *ABC*-a. Španjolci su vrlo brzo uvučeni novu kulturu, prvo preko tiskanih formi i radija, a zatim i televizije. Ključna stvar u ovakvoj medijskoj politici je politička demobilizacija stanovništva, za koju iz današnje perspektive možemo reći da je izvrsno pokrenuta nakon Građanskog rata. U „gladnim četrdesetima“ kako se na njih referira Raymond Carr, nogometni klub Real Madrid gradi veliki stadion te se nacionalistički duh počinje kovati preko igrača „španjolske furije“ te lagane „kiosk-literature“ kombinirane sa televizijskom kulturom koja se razvija u drugoj polovici 20. stoljeća.¹⁰⁵ Tragove takvog medijskog formiranja masa nalazimo do današnjih dana u španjolskom društvu. Takvu političku demobilizaciju osim toga u još većoj mjeri definira kulturno-društvena izoliranost i koncentriranost na unutarnje procese na poluotoku. Za Španjolsku je rat gotov (njihov mogući ulazak rat na strani Osovine o kojem se raspravlja je za samog Franca i njegovu svitu tlapnja koja nikada nije imala stvarno uporište), i bez obzira što drugi rat bukti svugdje oko njih, njegova interpretacija u tisku se pokušava uobličiti, koliko god je

---

predstavljena kao ultimatum od strane Osovine: „Hrvatski poslanik Branko Benzon, prema službenoj zabilješci njemačkog ministarstva vanjskih poslova (4. svibnja 1941.) izjavljuje kako mu je Pavelić telefonski javio da će biti prisiljen prihvatiti talijanskog vojvodu za kralja, te da mu to preporučuju njemački prijatelji.“, Matković, 113

¹⁰⁴ Carr, 155.

¹⁰⁵ Carr, 164.

to moguće, u diplomaciju, u puko pomicanje figura na šahovskoj ploči, ili u drugom slučaju, u neminovni prikaz ratnih nesreća koje se događaju nekom drugom (primjerice Jugoslaviji kada na naslovnici izlaze fotografije stanovništva uništenog njemačkom invazijom), a ne njima, jer oni su načelno na strani pobjednika. Takav stav medija prema Drugome svjetskom ratu je iznimno potreban jer je upravo u početnim godinama rata javnost u velikom strahu od španjolskog ulaska u rat.

S druge strane, naspram demobilizacije trivijalnostima, *ABC* kontroliran od strane vlasti stvara animozitet protiv svojih imaginarnih suparnika u ratu, savezničkih sila, te podiže neprijateljsku atmosferu preko svojih vijesti, implicitno pozivajući na sukob. Protiv Saveznika se itekako vodi medijski rat; naziva ih se nasilnim, koristi se crno-bijela konceptualizacija likova te korištenje vrijednosno obojanih epiteta poput 'zlo' („Njemački komentari na nasilan Rooseveltov diskurs mogu se sažeti u sljedećem: Akcije Sjedinjenih Američkih Država mogu produžiti rat, ali neće promijeniti krajnji rezultat: Engleska će pasti.“¹⁰⁶). Dok se s jedne strane naglašava potreba za mirom, kao reakcija na tek nedavno završeni rat na domaćem teritoriju, s druge strane implicitno se prijeti njemačkom vojnom moći (tu se može povući paralela sa njemačkom vojnom moći koja je pomogla Francovoj strani da pobijedi u Građanskom ratu). Makar je možda teško u ovoj početnoj fazi države govoriti o temeljito strukturiranoj medijskoj politici države, smatramo da je ovakav način promišljena demobilizacija javnosti, što podrazumijeva da se pokušava usmjeriti javnost da ne razmišlja previše o političkim temama, unutarnjim ili međunarodnim, te se tako ostavlja vlasti da na miru odlučuje u tim kriznim godinama hoće li Španjolsku uvesti u novi rat ili će ju držati na marginama svjetske politike.

¹⁰⁶ *ABC* (Madrid), 18. ožujka 1941., 3.

6. Komentari *ABC*-a

ABC je cijelo vrijeme rata imao dopisnike u važnijim europskim centrima: London, Paris, Berlin te Rim. Njihovi dopisnici su bili ljudi usko vezani uz kulturni život u Španjolskoj: pisci, pjesnici, dramaturzi i humoristi koji su nužno dijelili istu ideologiju: konzervativizam, monarhizam te fašistoidna načela. Dopisnici koji su pisali o Kraljevini Jugoslaviji i NDH u razdoblju ožujka, travnja i svibnja 1941. su bili Felipe Sassone iz Rima, zatim Jacinto Miquelarena iz Berlina te Luis Calvo iz Londona. Kao što ćemo u daljnjem tekstu primijetiti, dopisnici, ovisno o kome se radi, osim što daju komentare na političku situaciju, za svoje komentare pretendiraju da su svojevrsno literarno iskustvo. Temelje se na vrlo personalnoj razini iskustva boravka u tim zemljama te ujedno uredništvu lista služe kao nadopuna informacijama koje stižu o ratu, pa tako i o Jugoslaviji/NDH. (Dopisnici pritom ispoljavaju vlastite literarne 'vrline' pa se iživljavaju na tekstu, pogotovo naš prvi dopisnik.) Prvi dopisnik kojeg spominjemo se ujedno i najviše posvetio događajima u Kraljevini Jugoslaviji i osnutku NDH.

6.1. Dopisništvo iz Rima

Felipe Sassone Suárez rodio se u glavnom gradu Perua, Limi, 1884. godine. Otac mu je bio Talijan, a majka peruanskih korijena rođena u Sevilli, u Španjolskoj. Obitelj se preselila u Napulj kad je imao samo pet mjeseci te je tamo proveo svojih prvih šest godina života, naučio pričati talijanski te se povezao sa Italijom. Poslije toga obitelj se nanovo seli u Limu i odrasta u Peruu. Sa kojih dvadeset godina napušta studij i odlazi putovati u Europu 'ostvariti svoje snove' o uspjehu te nakon neuspješnog pokušaja u opernom svijetu (htio je biti operni pjevač) u Italiji, odlazi u Barcelonu gdje pokušava napraviti karijeru u borbama s bikovima. Ipak ni to zanimanje mu nije uspjelo. Godine 1906. Izdao je roman *Malos amores* (Loše ljubavi) i odlučio se preseliti u Madrid kako bi bio zamijećen kao pisac. Njegova obitelj je bila imućna te ga je u mladim godinama upravo taj novac sputavao da se sa većim žarom posveti nekim od svojih sklonosti i hobija, ali to se polako mijenjalo sa pražnjenjem obiteljske blagajne. Bio je zamijećen u Madridu kao pisac te je pohodio književna okupljanja i kulturna događanja. Također se bavio pisanjem kazališnih komada, poezijom i novinarstvom. U daljnjim godinama posebno posvetio se kazalištu te se u toj branši znatno etablirao; njegovi tekstovi su bili uprizorivani sa pozamašnim budžetima i dobrim glumcima i dobro prihvaćani od publike.

Što se tiče njegove ideološke orijentacije, Sassone je dolazio iz imućne obitelji djelomično andaluških korijena koja je bila konzervativno orijentirana. Pripadali su sloju bogatih kreolaca (tj. bijelih Južnoamerikanaca) koji su bili snažno kulturno povezani sa svojim europskim korijenima i sa matičnim zemljama (od toga i izraz *Madre Patria*), te sve ono što je kultura tih zemalja nosila. Sassone se u politički turbulentnom razdoblju Španjolske (za vrijeme diktature Prima de Rivere i posebice za vrijeme Druge Španjolske Republike od 1931. do 1936.) dodatno radikalizirao te približio monarhijskoj, odnosno antirepublikanskoj poziciji.¹⁰⁷ Osim toga približio se organizaciji *Falange*, što je logično s obzirom da su jedni od njegovih tadašnjih najbližih prijatelja i suradnika bili članovi, poput Césara Gonzáleza-Ruana, također jednom od dopisnika za *ABC* iz Berlina u razdoblju rata¹⁰⁸. Nakon sukoba i napada na monarhiste u Madridu neposredno prije početka Gradanskog rata 1936. godine, Sassone sa tadašnjom suprugom bježi u Peru te ostaje tamo sve do završetka rata, cijelo vrijeme agitirajući za frankizam „onima koji su ga htjeli slušati“¹⁰⁹.

Odmah po završetku rata već 1939., zadovoljan novouspostavljenim režimom, vraća se u Španjolsku te prihvaća posao dopisnika *ABC*-a u Rimu. Tamo je proveo skoro dvije godine i, kao što ćemo uočiti u njegovim člancima, trenutačno se identificirao sa fašističkim režimom, zbog čega je par puta bio na audijenciji kod Benita Mussolinija kojeg je smatrao 'genijalnim'.¹¹⁰

Osim što je bio zadojen idejama novih poredaka u Španjolskoj te u Italiji, vjerovao je u svoju čvrstu poziciju na kulturnom polju španjolskog režima. Držao je da će kao kazališni dramaturg, posao u kojem se već etablirao, biti jedan od stvaratelja kulturnog života nove države. Međutim, po izvorima koji se predstavljaju u članku o njegovom životu i karijeri, čini se da u Francovoj Španjolskoj Sassone nije više mogao dosegnuti onaj sjaj kao nekoć u doba Restauracije i kada mu je kralj Alfonso XIII pohodio predstave. Štoviše, u novom poretku koji je držao uzde u svim aspektima života, dosta je ostavljan po strani. Novi režim je tražio izgraditi se iznova, pa tako i na kulturnom planu zahtijevali su se svježi, ali podobni ljudi koje će pisati u skladu s novim normama. Dobre odnose sa Peruom je održavao do kraja života, s obzirom da se smatrao toliko Peruancem koliko i Španjolcem (službeno je bio peruanskog državljanstva). S druge strane 'bare' bio je iznimno poštovan u peruanskim visokim

¹⁰⁷ Cantavella Blasco Juan, „Felipe Sassone (1884-1959), un periodista español que nunca dejó de ser peruano“, 10.

¹⁰⁸ Victor Olmos, 294.

¹⁰⁹ Cantavella Blasco Juan, 11.

¹¹⁰ *Ibid.*

državničkim krugovima, toliko da su mu u kasnijem periodu života slali financijsku pomoć.¹¹¹ Sassone je preminuo 1959. u Madridu.

6.1.1. Odnos Španjolske i Italije

U problematiku odnosa Španjolske i Italije kada pričamo u razdoblju prije Drugoga svjetskog rata često ulazi pitanje fašizma.

Nakon dva desetljeća iznimno nestalne unutrašnje politike¹¹², zemlje koja se nikako nije mogla oporaviti od sloma i gorkog shvaćanja da više nije svjetska sila, obilježene silnim političkim frakcijama i kratkotrajnim Vladama, 1923. godine nastupila je diktatura generala Miguela Prima de Rivere. U tom razdoblju započelo je španjolsko približavanje Italiji i 'kuketiranje' sa Mussollinijevim fašizmom. Španjolska je sa Italijom bila povezana još od kad je Amadeo od Savoje¹¹³ bio izabran u 19. stoljeću za španjolskog monarha, mjesto s kojeg je abdicirao 1873. godine. Španjolska je na Francusku gledala kao povijesnog na rivala, te postoji teorija da se zbog toga svrstala uz Centralne Sile. Ipak, na početku stoljeća, tijekom Prvog svjetskog rata se gospodarski blisko povezala s Francuskom, i tu je Italija postala sekundarna.¹¹⁴

Primo de Rivera je bio taj koji je napravio prvi korak prema Italiji i fašizmu. U prvim godinama svoje diktature i u prvim godinama Mussollinija na vlasti u Italiji, izrazito je simpatizirao fašizam. Dvije zemlje su potpisale ekonomski sporazum te dijelile određena načela, ali na konkretnije teme nisu mogle prijeći, imajući na umu nedostatak političkog uređenja i institucija u Madridu, jer ako je Mussollini bio spor prema stvaranju institucionaliziranog autoritarnog režima, Primo de Rivera je bio još sporiji i zbunjeniji¹¹⁵.

Stoga do fašizacije u potpunijem smislu u Španjolskoj nikada nije došlo. Što se tiče Primo de Riverinog režima, on se sam po sebi nije mogao održati jer režim nije imao plan razvitka, nikakvu ideološku bazu, nije pokazao nikakvu spremnost za inicijativu u bilo kojem

¹¹¹ Predsjednik Perua Manuel Prado Ugarteche davao mu je plaću za simboličnog pridruženog člana novinarskog tima peruanske ambasade u Rimu, dok je boravio i radio kao dopisnik za ABC, a koju je nastavio dobivati po povratku u Madrid. *Ibid.*

¹¹² Španjolska vanjska politika se još početkom stoljeća kretala u neutralnosti ili bolje rečeno u izoliranosti. Nakon rata 1898. u kojem je izgubila Kubu, Španjolska se našla izolirana i nije pripadala niti Antanti (*entente cordiale*) niti Centralnim Silama. Njene kolonijalne pretenzije su dosezale još samo do Marokanskog protektorata, kojeg je dobila na konferenciji u Algecirasu 1906. godine, ali njen boravak tamo samo je produbio sukobe koji su se nastavili sljedećih petnaest godina.

¹¹³ Amadeo Savojski je princ talijanske kraljevske kuće, sin prvog talijanskog kralja Vittoria Emanuelea II. koji je vladao od 1861.-1878. O talijanskoj kraljevskoj obitelji će biti više riječi u vezi sa proglašavanjem hrvatskog kralja NDH.

¹¹⁴ Stanley G. Payne, „Fascist Italy and Spain“, 1-2

¹¹⁵ *Ibid.*, 3-4.

smjeru, a niti je omogućio promjene. Čak ni njegova imitacija fašizma nije bila dovoljna; nije ispunio glavne uvjete koji su talijanskom fašističkom pokretu donijeli uspjeh: nije krenuo od masa niti je pokrenuo mladež.¹¹⁶ S obzirom da talijanski fašizam nije ulovio korijenje u onom obliku kako se razvio u Italiji, u ovim prvim generativnim desetljećima kada su se takvi pokreti stvarali u Europi (kao nacionalsocijalizam u Njemačkoj), u Španjolskoj ne možemo govoriti o fašizmu u potpunom smislu te riječi, nego o 'autohtonoj' španjolskoj ideologiji fašistoidnog usmjerenja koja svoje nadahnuće crpi iz španjolske kulture i povijesti, *nacionalizma*. Ali možemo konstatirati da je Italija u vanjsko-političkom smislu mnogo više utjecala na Španjolsku od primjerice Njemačke. U svjetlu toga komentirat ćemo organizacije koje su se počele formirati u tom razdoblju.

Dok otac nije uspio politički artikulirati svoj režim, sin Prima de Rivere, José Antonio Primo de Rivera je uspio organizirati prvi uspješni fašistoidni pokret u Španjolskoj nazvavši ga Španjolskom Falangom (*Falange Española*). Pokret se spojio sa drugom manjom fašističkom grupacijom Zbor narodno-sindikalne obrane (*Junta de Ofensiva Nacional Sindicalista – JONS*). Falanga se proširila kao pokret i dobila pristaše jer se širila među malim monarhističkim grupacijama koje je pridobio José Antonio Primo de Rivera kritizirajući upravo režim vlastitog oca¹¹⁷. Jedno od načela Falange paradoksalno je bio sindikalizam (po uzoru na lijevo krilo talijanskih fašista), ali onaj 'nacionalni'. U zemlji je još prije pojave Falange i JONS -a 1930. zasebno oformljena jedna nacionalistička organizacija, Nacionalistička Španjolska stranka (PNE). Sve te organizacije Francisco Franco će poslije objединiti pod svojom zaštitom te učiniti aspekt *nacionalizma* ključnim u oblikovanju takve vrste pokreta u Španjolskoj i također obrnuti proces partikularizma, a time će i vlastitoj grupi pučista dati još čvršću i pouzdaniju ideološku bazu.

Tijekom Građanskog rata, Italija i Njemačka su neovisno jedna o drugoj odlučile opskrbljivati Francovu vojsku određenom vojnom pomoći, sa razlikom da je Mussolini pružio znatno više pomoći nego Nijemci. Godine 1937. ta pomoć je u ljudstvu iznosila 70 000 vojnika, a i sam Mussolini je iznimno brinuo o ishodu rata zbog svojih geostrateških ciljeva. Italija je na suradnju sa Španjolskom gledala dugotrajnije kao na moguće stvaranje saveza totalitarističkih mediteranskih država, dakako sa talijanskom prevlasti u savezu, što se zbog razvoja situacije naravno nikada nije ostvarilo.

¹¹⁶ Vilar, 122.

¹¹⁷ Svoju doktrinu je izrekao 29. listopada 1933., u kazalištu Comedia u Madridu. "Ni desnica ni ljevica; ni kapitalizam ni socijalizam, revolucija u 'načinu života', poziv heroju. Španjolska je odbila kapitalizam, Reformu, liberalizam i spremna je voditi 'revoluciju XX. stoljeća'" Vilar, 134.

6.1.2. Komentari

Sassonevi komentari za *ABC* o slomu Jugoslavije i osnutku NDH su najbrojniji. Oni se svode na prikaz događaja kroz talijansku prizmu. Kao što smo napomenuli, Sassone je bio zadojen idejama fašizma i Mussolinijevim likom i djelom te se takav pristup iznimno reflektira u njegovim komentarima političke i društvene situacije u Kraljevini Jugoslaviji uoči njenog sloma, te naposljetku u pisanjima o osnutku NDH.

Italija je u svakom komentaru o Kraljevini Jugoslaviji/NDH u prvom planu, bilo da se radi o potpisivanju Trojnog pakta, slomu Jugoslavije, hrvatskoj strani ili ustaškoj državi. U svakom komentaru kao naručeno pršte hvale za talijansku stranu. „Cijela Italija treperi od osjećaja unutarnjeg zadovoljstva i najsrdačnije zahvalnosti. Zadovoljstva zbog činjenice da se Italija pribraja diplomatskim uspjesima utoliko što je to pripremala od 1937. kada je, zahvaljujući *Duceovom* govoru u Milanu, Jugoslaviji bratski stisnula ruku, i obje su se nacije složile poštovati zajedničke granice i pomorske granice na Jadranu, i suzdržavati se od svake radnje koja bi mogla pogodovati nekoj trećoj neprijateljskoj sili.“¹¹⁸ Felipe Sassone se, kao što smo spomenuli, svojim pismenim observacijama u potpunosti svrstava uz Italiju i njene vanjskopolitičke interese te iz Rima postaje svojevrsni agitator Italije u španjolskoj javnosti. Epiteti koje pridaje Italiji trude se postići određenu baroknost u izričaju, nešto čime njegov autorski potpis obiluje (primjer stila pisanja: „cijela Italija vibrira osjećajem unutarnjeg zadovoljstva i najsrdačnije zahvalnosti“). Izraz koji se često ponavlja i nastavlja se ponavljati je „diplomatska pobjeda“ ili „diplomatski uspjeh“.

ABC-ovi dopisnici iz europskih gradovima u ratu svoje dnevne kronike pokušavaju učiniti dubljim štivom dajući komentarima literarni karakter. Komentari o ratnim i diplomatskim kretanjima (čak više diplomatskim nego ratnim) isprepliću sa opisima gradova, ulica i ljudi; metodom koja pokušava dati literarnu dubinu tekstu, a zapravo se više karakterizira kao pretjerivanje. Kod Sassonea se najviše ističe taj pokušaj da literarizira novinski tekst, koji u kvalitativnom smislu ne dobiva prolaznu ocjenu, poglavito jer je u potpunosti i bez sakrivanja usmjeren na kičastu promidžbu Italije i njenog režima. Sassone, novinar sa izraženom samodopadnošću u vlastitim tekstovima¹¹⁹, služi se različitim

¹¹⁸ *ABC* (Madrid), 27.3.1941, 5.

¹¹⁹ „Kada sam prije tri mjeseca gledajući na Balkan da bi odredio prijatelje Osovine rekao da se u Jugoslavene ne bi trebalo ni previše ni premalo pouzdati; kada sam prije skoro mjesec dana predstavio pristup Jugoslavije Trojnom paktu kao pobjedu diplomacije, prvenstveno talijanske, koji je prevario sve pa tako i novinare; kada sam odmah nakon državnog udara kralja Petra smatrao da je to implicitna objava rata, bez da sam povjerovao da sve slijedi potrebe unutarnje politike; na kraju kada sam rekao da će se poslije potpisivanja ići na oružje i da

promidžbenim manevrima kako bi potakao španjolsku javnost na reakciju: njegov diskurs otvoreno, ali opet iz vlastite perspektive 'pisca-intelektualca', poziva na oružje te se služi zamišljenim dijalozima sa budničkim karakterom, u kojima protivniku izlaže svoju kontraargumentaciju koja, naravno, pobjeđuje. U jednom navratu, pišući o državnom udaru Petra Karadorđevića, inkorporira imaginarni poetski razgovor između autora i njegovog *alter-ega*¹²⁰, u kojem osim što se odnosi prema Italiji sa velikim rodoljubnim zanosom spominjući riječ domovina, poziva na oružje. Pritom se koristi raznim stilskim metodama, alegorijama sa motivima iz književnosti, kao primjerice „Pomiriše se pero i mač u Cervantesovom govoru, ali kada pero zašuti, progovorit će mač.“¹²¹ u kojem koristi reference iz poznatog poglavlja romana Miguela de Cervantesa, „Don Quijote“ („Osobiti govor što ga je izrekao Don Quijote o oružju i naukama“) koji raspravlja o renesansnom idealu učenoga viteza. Ovakva metoda pisanja je dio politike potpune solidarizacije s Italijom, kao ideološkom saveznicom, a i kulturno-povijesnom partnericom. Dok je dobivala rat, španjolska vlast je itekako htjela biti bliska s Italijom jer je smatrala da će pod pokroviteljstvom fašizma moći razvijati vlastiti nacionalni pokret.

Iz tekstova izvire izraziti imperijalizam, što ne čudi s obzirom na Sassonovov kreolski *background*. U medijskoj empatiji za talijanski cilj list ide toliko daleko te u trenucima potpisivanja Rimskih ugovora Italije sa NDH, piše o spomenutoj temi kao gotovo isključivo talijanskom političkom cilju, otvoreno stavljajući na papir odnos snaga ustaške države i Italije: „(...)Ova zemlja ponovno postaje neovisna nakon osam i nešto stoljeća, i ulazi u životni prostor Italije. Italija garantira njenu političku neovisnost i njen teritorijalni integritet; (...) Italija anektira različita područja Dalmacije (Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Kotar) koje je oduvijek tražila, bilo zbog strateških razloga, bilo zbog njenih povijesnih prava kao

---

Jugoslaviji nema spasa, niti sam fantazirao, niti izmišljao, niti lagao, nego sam osluškiavao puls okoline te napravio računicu i zaključio ono što nije bilo teško za zaključiti.“ *ABC* (Madrid), 15.4.1941., 3

¹²⁰ Sinoć, točno u ponoć kada smo se vraćali kući, bez ikakvog svjetla osim onog noćnog, čuli smo razgovor dviju sjena uz zvuk vode iz nevidljive fontane.

-Vidiš li kako je nebo prekrasno? Čak se ne čuje niti avionski motor u ovoj tišini osvijetljenoj kišom zvijezda.

Druga sjena je šutila, a prva je progovorila:

- Prijavit ću se kao dobrovoljac.
- Ti si lud. Imaš više od pedeset godina i tu svetu ljubav prema domovini bolje iskorištavaš u svom uredu za propagandu, sa perom s kojim toliko spretnije rukuješ nego kakvom puškom. Tvoj trud je mnogo korisniji ovdje, a i mnogo manje opasan.
- Da, da, ali ja ću se priključiti kao dobrovoljac. Tamo, u rovovima moj trud će biti mnogo opasniji, ali i toliko manje dosadan

Iznenada se nebo razvedrilo, a sjene su se čudesno raspršile. Tamo iznad Mars se činio još crveniji, a izvor je nastavio neometano pjevati.“ *ABC* (Madrid), 29.ožujka 1941., 3.

¹²¹ *ABC* (Madrid), 29.ožujka 1941., 3

nasljednice Mletačke Republike (...)¹²². Pojmovi poput 'uska suradnja' na svim poljima, 'garancija teritorija' i 'političke neovisnosti' eufizmi su za talijansko preuzimanje hrvatskih teritorija koji se u tom trenutku nalaze pod NDH. Stoga je ovom zemljopisnom području na teritorijalnoj razini pristupljeno izrazito kolonijalno, odnosno nebitno je što će prisvojiti Italija jer ona ima to pravo, imajući u vidu da se bilo kakav kulturni i civilizacijski uspjeh kojeg je mogla dostići Hrvatska pripisuje povijesnim silama čijom se baštinicom smatra Italija: „u trenutku ponovnog osvajanja svoje slobode, poslije devet stoljeća vraća se na svoj blistavi povijesni put pod okriljem Rima i Venecije.“¹²³ Isto kao što Sassone, Peruanac čiji su roditelji iz Španjolske i Italije, svoj peruanski identitet vezuje isključivo uz svoje europske domovine, Španjolsku i Italiju, za koje smatra da su donijele kulturu, povijest, religiju na drugi kontinent, tako i hrvatski teritorij i njegovi žitelji, po njegovu mišljenju, mogu crpiti svoju vitalnost iz drugih društava čiji su dio nekoć bili, Rimsko carstvo, Mleci, Austro-Ugarska (dok smatramo da za autora Kraljevina SHS ili kasnije Jugoslavija ne ulazi u spomenutu skupinu, poglavito jer je skupina balkanskih naroda). Nadalje kroz imperijalistički diskurs autor karakterizira stanovnike tada NDH: „il popolo contadino“, kao što ga ovdje zovu, zemljoradnički narod, prevedeni izraz od jednog od najupućenijih njegovih vođa, što odgovara njihovoj fizionomiji i esenciji, jer takvi su stanovnici te mirne i plodne regije, okružene ravnica, šumama i poljima, ispresijecanih srebrnim nitima njenih rijeka. Pavelić je prije u svom programu rekao: Nezavisna država Hrvatska-seljačka država, jer ako je neko vrijeme bio seljački narod taj koji je služio državnoj vlasti, sada je vlast ta koja se stavlja u službu seljačkog naroda. U svemu tome postoji jasna identifikacija nezavisne države sa zemljoradničkom državom te se sadržaj te političko-društvene afirmacije savršeno poklapa, do tančine, sa smislom načela fašizma.“¹²⁴

Hrvati su opisani kao „zemljoradnički narod“, u i tekstu je stvorena egzotično bukolička vizija lijepe zemlje s blagim ljudima čija fizionomija lica odaje da su seljačkog podrijetla. Uz očiti novinarov „orijentalizam“ usmjeren na balkansko područje treba spomenuti da se u Španjolskoj novouspostavljenog nacionalističkog poretka ruralni model počeo idealizirati te se figura zemljoradnika predstavljala kao „utjelovljenje naroda“, kako bi se na taj način 'pročistilo' mase od navale subverzivnih doktrina koje su zarazile gradske radnike poslije 1931¹²⁵ o kojima je bilo riječ u prijašnjim poglavljima. Španjolska je u godinama nakon Građanskog rata krenula u ambiciozni program podizanja porušene države, a to je naumila napraviti osiguravanjem snažne državne kontrole tržišta i državne intervencije,

¹²² ABC (Madrid), 20.svibnja 1941., 5

¹²³ ABC (Madrid), 18.5.1941., 3.

¹²⁴ ABC (Madrid), 18.5.1941., 3.

¹²⁵ Carr, 156.

te usmjeravanjem zemlje na potpuno autarkični sustav proizvodnje i nadoknađivanjem uvoza ako treba i izradom kod kuće. Industrijalizacija je bio neželjeni proces koji je na društvenoj razini podrazumijevao plodno tlo za nadgradnju doktrina koje su se širile među radničkom klasom, koja su već dobila zamah tijekom razdoblja republike, a to se pod svaku cijenu željelo izbjeći. Nakon Građanskog rata srednja klasa je takoreći bila 'očišćena' (mnogi su zatvarani i pogibali kao politički neistomišljenici, a i mnogo ih je emigriralo) te se pristupilo stvaranju nove srednje klase. Njima će se plasirati novi ideali žitelja zemlje i naroda. Stoga je model zemljoradnika, blagog i brižnog prema svojoj zemlji (domovini) trebao poslužiti kao svojevrsni ideal te osigurati svekoliki napredak zemlje okrenute isključivo na sebe, te po ideološkim pravilima nove vlade.

Sassone se dakako dosta posvećuje i samoj krunidbi hrvatskog kralja Tomislava II: „(...) proći će povorka hrvatskih vitezova koji traže talijansku glavu radi krunidbe svojom obnovljenom kraljevskom krunom, vječno pomazanom uljima rimskog katoličanstva. Zbog toga, riječi koje služe kao naslov ove kronike imaju doslovni, a ne preseni i slobodni smisao jednostavne rečenice; Hrvatska dolazi u Rim po sve, sa najvišim i nepatvorenim prikazom svojeg slobodnog naroda, dolazi po sve dok njena stara povijesna sjećanja oživljuju u stvarnosti njenog osamostaljenja, dolazi po sve jer dolazi po svog Kralja i svoju religiju.“¹²⁶

Ova posljednja rečenica Sassoneovog uobičajeno kićenog komentara koji svojom pretencioznošću dobiva iznimno pompozni, gotovo himnični ton, najbolje reflektira ideologiju koju njeguje list *ABC*: „Kralj i religija“. Značenje pojma Katolička monarhija ima u tekovinama španjolskog konzervativizma duge korijene: ona posjeduje legitimitet kao ultimativni predstavnik naroda, ona koja štiti univerzalna moralna načela. Španjolski se monarhizam čvrsto drži srednjovjekovne teorije da kralj i njegova obiteljska linija polažu prirodno pravo na to što su nadređeni svojim podanicima, jer je Bog stvorio svijet u hijerarhijskom lancu, te nisu svi predodređeni da budu jednaki (isto kao i ideja da je biljni i životinjski svijet podređen ljudskom, misao koja danas prevladava u suvremenom zapadnom društvu). Monarhijski koncept i mogućnost njegova održanja u europskim tekovinama još uvijek suvereno opstaje u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, pogotovo u španjolskoj državi, koja je od svog stvaranja, odnosno okupljanja iberskih kraljevstava¹²⁷ te kolonijalnih

¹²⁶ Dio članka naslovljenog „U Rim po sve. Pavelić ide u Rim po svog kralja“ *ABC* (Madrid), 18.5.1941., 3

¹²⁷ U srednjem vijeku na Iberskom polutoku postojala su mala kršćanska kraljevstva koja su se borila protiv muslimana: Kraljevstvo Asturijas i León, Kraljevstvo Navarra, Portugal, Kraljevstvo Galicija, Kraljevstvo Kastilja, Aragón, Valencia, vojvodstvo Katalonije koja su se postepeno ujedinjavala. Godine 1469. vjenčali su se Izabela Kastiljska i Fernando Aragonski- još nazivani Katoličkim kraljevima, i tako ujedinili svoja i sva ostala iberska kraljevstva koja su se oko njih okupila, osim Portugala. Krajem 15.stoljeća su istjerali muslimane sa polutoka i započeli kolonijalno širenje na Novi svijet. Vilar, 32.-42.

osvajanja preko Atlantika, svoje državno pravo uvelike temelji na osobi kralja. Pa tako dva Ustava koja su oblikovala španjolsku modernu državu, jedan iz 1845., a drugi iz 1876. godine, unatoč državnom uređenju po liberalnim tekovinama (parlamentarizam), definiraju krunu kao instrument vrhovne moći u državi. To je bilo izraženo postojanjem političkog tijela Senata koje je omogućavalo sudjelovanje osobe kralja u zakonodavnom procesu. Monarhija je mogla mijenjati vlade jer je monarhijska sigurnost bila mnogo važnija od parlamentarne sigurnosti. U kratkom razdoblju prije rata republika se trudila poticati razvoj države u smjeru ustavnosti, donoseći novi Ustav koji je bio kratkog vijeka uslijed nadolazećih sukoba. Ostvarenje demokracije nije se dogodilo ni za vrijeme republike. U frankizmu se nastavlja potiskivanje ustavnosti i jačanje izvršne vlasti.¹²⁸

Isto kao što je na gospodarskoj razini započeto zatvaranje, Franco i na društvenoj razini inzistira na usmjeravanju na tradiciju. U tome se oslanja na Crkvu, a i na konzervativnu viziju monarhije. Zanimljivo je da iako Franco podržava monarhijski koncept španjolske države, te štoviše inzistira na njemu definirajući je kraljevstvom u Zakonu u nasljeđivanju državne vlasti iz 1947. godine¹²⁹: „Španjolska, kao politička cjelina, je Katolička, socijalna i predstavnička država, koja se u skladu sa svojom tradicijom, proglašava državom utemeljenom kao kraljevstvo“, država ne postaje *de facto* monarhijom, te se prijestolje ostavlja praznim dok *Caudillo* ne odluči drugačije: „Državna vlast pripada Vođi (*Caudillo*) Španjolske i križarske borbe, velikom vojnom Generalu, donu Franciscu Francu Bahamondeu. (...) U bilo kojem trenutku Vođa države može predložiti Parlamentu osobu za koju smatra da ga treba naslijediti, sa titulom Kralja ili regenta, poštujući uvjete koje zahtijeva ovaj Zakon, te isto tako može opozvati svoju odluku iako ju je Parlament prethodno prihvatio.“¹³⁰ Dok se idealna slika kraljevstva potiče preko medija, ona paradoksalno i naočigled svih građana u praksi ne postoji u španjolskoj državi, nego je zadržana kao instrument kontrole.

Kao zaključak, Sassoneovi komentari se mogu sažeti u eklatantan primjer fašističke propagande koja se sastoji od toga da se talijanska uloga u ratu podržava pozivanjem na vojnu snagu, tradiciju i opravdanjem postupaka, korištenjem himničnog tona u pisanju, izražajne baroknosti, epskih pridjeva te dijaloga sa kvaziargumentacijom i arogatnim tonom. Ipak iz tih ideološki jednostranih redaka možemo vidjeti koja predodžba prevladava o zemljopisnoj

¹²⁸ Pedro Díaz Marin, „Constitucionalismo español y hispanoamericano“, Instituto Cervantes

¹²⁹ Ovaj zakon jedan je od sedam zakona koji su regulirali uređenje frankističke države, nazvanih Temeljni zakoni kraljevstva (*Leyes Fundamentales del Reino*): Povelja o radu (1938), Zakon o konstituiranju Parlamenta (1942), Povelja o Španjolcima (1945), Zakon o referedumu (1945), Zakon o nasljeđivanju državne vlasti (1947), Zakon o načelima nacionalnog pokreta (1958), Organski zakon o državi (1967). „Constituciones hispanoamericanas“, Instituto Cervantes

¹³⁰ „Ley de sucesión en la Jefatura del Estado de 1947“, Instituto Cervantes

regiji Kraljevine Jugoslavije/ NDH i etnicitetu te kako se njima manipulira u španjolskom mediju. U komentarima između ostaloga još jednom se potvrđuje klasični stereotip koji Španjolska preuzima od zapadne Europe o području Balkana kao užarenoj i opasnoj zoni¹³¹, te kolonijalni pristup dotičnoj regiji, ali i vlastita frustracija uništene sile, ostavljene na periferiji europskih zbivanja, pa makar se radilo o ratnim zbivanjima. Ovdje govorimo o Sassoneovom implicitnom pozivanju na reakciju i mobilizaciju koja se konstantno provlači kroz njegove članke, odnosno pokušaju emotivnog ugrađivanja talijanskog ratnog ozračja u španjolsko javno mijenje preko izvještaja o njihovom sudjelovanju u priči o slomu Jugoslavije.

6.2. Dopisništvo iz Berlina

Sljedeći dopisnik koji je iscrpno izvještavao za *ABC* tijekom rata iz glavnog grada nacional-socijalističke Njemačke, pa tako i o ratu u Jugoslaviji i stvaranju NDH, je Jacinto Miquelarena. Miquelarena je toj poziciji naslijedio Césara Gonzáleza Ruana, španjolskog novinara i pisca (te također Sassoneovog prijatelja), koji je u Berlin došao nedugo nakon početka rata 1939. i otišao u jesen 1940. smatrajući da taj posao nije za njega¹³². Rođen u Bilbau 1881., Miquelarena se od 1930. smješta u Madrid gdje će raditi kao urednik *ABC*-a i sportskih novina *Campeón (Prvak)*. Tamo se i našao za vrijeme prve godine Građanskog rata, 'zaglavljen' u republikanskome području. Naime, Miquelarenu je u krug Falange, njene misije i ideje, uveo njen osnivač José Antonio Primo de Rivera početkom tridesetih godina koji je zalazio u kavanu gdje su pisci održavali svoja kulturno-politička druženja, na španjolskom zvane *tertulias*. Početkom 1937. uspijeva se domoći druge strane i nastanjuje se u Salamanci. Tijekom rata je napisao više knjiga i zbirki, te humorističnih pripovijedaka od kojih je par bilo inspirirano njegovim boravkom na protivničkom terenu. Dopisništvo u Njemačkoj je bio njegov prvi posao na terenu, a slijedio je rad za agenciju *EFE* u Argentini i u Parizu za *ABC*. Nakon 1940. polagano napušta svoju spisateljsku aktivnost, te se njegov rad od tada svodi na

¹³¹ „(...) -Ma o kojoj to agresiji vi pričate, kad je Jugoslavija ta koja se preduhitrla sa napadanjem Bugara i Rumunja? Otvorite oči, Jugoslavija je imala upaljen barut Balkana, a Italija od 1937. i Njemačka do posljednjeg trenu su učinile sve što je u njihovoj moći da ga ugase diplomatskim putem.“ *ABC* (Madrid) 8. travnja 1941., 3.

¹³² César González Ruano je bio španjolski pjesnik i pisac. Svoju suradnju sa *ABC*-om je započeo 1932. godine. Prvo dopisničko mjesto u Berlinu za novine je obavljao već 1933. kada je razvio iznimnu simpatiju prema nacionalsocijalizmu o kojoj je i pisao. U zemlji je pisao protiv socijalističkih političara Manuela Azaña i prijateljevao je sa falangistima poput osnivača španjolske Falange, José Antonia Prima de Rivere. Olmos, 312

novinarske i dopisničke suradnje. Preminuo je 1962. godine na stanici podzemne željeznice u Parizu.¹³³

6.2.1. Odnos Španjolske i Njemačke

Od 1939. u Francovoj Španjolskoj (u kojoj je Franco uspio 'progutati' Falangu i Karlističku stranku kako bi stvorio jednu jedinstvenu stranku) počelo je i postepeno približavanje Njemačkoj, koje se nije toliko sastojalo od ideološkog poistovjećivanja, kao što je bio slučaj s Italijom, već interesnog. Iza toga je prvenstveno stajao Ramón Serrano Suñer, Francov ministar vanjskih poslova do 1942. i ujedno šurjak. Ovaj odnos dviju zemalja iznimno je zamršen i donekle je ostao mistificiran i nerazjašnjen u sjeni mogućeg uključivanja Španjolske u rat na strani Sila Osovine.

Njemačka se politika prema Španjolskoj u usporedbi sa talijanskom pokazala umnogome eksploatacijskom. Ipak nijedna od tih dviju država Osovine nije smatrala Španjolsku svojim saveznikom u punom smislu te riječi koja podrazumijeva partnerstvo. No Talijani su usprkos svojim planovima da Španjolsku učine visoko rangiranim satelitom unutar saveza mediteranskih zemalja, imali takoreći velikodušnu politiku prema Francu jer su mu oprostili aproksimativno trećinu dugovanja za Građanski rat, te su im ponudili vrlo obzirne uvjete otplate, dok su s druge strane Nijemci vrlo brzo i agresivno zahtijevati otplatu cijelog duga te su tražili određene ekonomske koncesije. Stoga je španjolska vlada 1941. Godine započela dvadesetgodišnji program otplate duga Italiji koji je i uspješno izvršila prema poslijeratnoj demokratskoj Republici Italiji. Međutim, prema Njemačkoj sva su dugovanja otkazana u trenutku pada Trećeg Reicha.¹³⁴

Stav Francove Španjolske prema Drugome svjetskom ratu je zanimljiva tema oko koje i danas postoje vrlo oprečne teorije u historiografiji. Ideološki je bila u taboru Italije i Njemačke, a i njihova dužnica za pomoć u Građanskom ratu, no iz tog rata je izašla uništena i nije si mogla priuštiti novi. Zato se formalno proglasila neutralnom državom i potpisala Iberski sporazum sa Portugalom¹³⁵ koji je objema iberskim diktaturama jamčio obostranu sigurnost. Španjolski status tijekom rata prešao je iz neutralnosti u tzv. 'ne-zaraćeno stanje' (*no-beligerancia*), te naposljetku opet u neutralnost. Problematika španjolske uloge u Drugome svjetskom ratu naslanja se na dva historiografska očišta: do 1975. godine postojao

¹³³ José María Martínez Cachero „Miquelarena, un escritor „en“ la Guerra Civil“, 11.

¹³⁴ Payne, 12.

¹³⁵ U Portugalu na vlasti je bila diktatura Antonia de Oliviere Salazara, 'Estado Novo' autoritativni desničarski režim od 1932.-1974. godine

je određeni *image* koji je Franco želio da se njeguje, a to je da je isključivo njegova odluka, odnosno španjolske vlade, bazirana na suzdržanosti i nesrljanju, osigurala Španjolsku od ulaska u novi rat.¹³⁶ Španjolski povjesničar Javier Tusell, pionir povijesnih analiza frankizma i ostalih kontroverznih tema 20. stoljeća španjolske povijesti, ponudio je zanimljivu alternativu toj teoriji, a na njega su se oslonili i drugi historiografi cijenjeni na tom polju, poput Stanleya G. Paynea.

Odnos Španjolske i Njemačke tijekom Drugog svjetskog rata je bio slojevit. Tusell svoje zaključke temelji na raznim faktorima, počevši od toga da u tom razdoblju Španjolska nije baratala sa snagom i kao bila je vrlo ograničena država kako u unutarnjoj tako u vanjskoj politici. Ipak, ona je za ulazak u rat podnijela određene uvjete koji su se manje više vrtili oko povratka Gibraltara i Maroka. Njemačka nije bila spremna na ustupke jer Španjolsku nisu dovoljno cijenili kao moguću saveznicu, a niti im je u tim trenucima bila na listi prioriteta. Franco se sa Adolfom Hitlerom našao samo jednom, na sastanku u Hendayi 23. listopada 1940. godine. Paul Preston je pisao u svom članku o detaljima sastanka koji je imao neriješeno-negativni ishod.¹³⁷

R. S. Suñer u svojim memoarima govori da Franco ne samo da je vjerovao u pobjedu Sila Osovine nego je htio biti dio te pobjede. Bio je spreman ući u rat, ali ga je zakočila činjenica da Hitlerova obećanja nemaju nikakve garancije, ili da će Hitler odlučiti neispoštovati već potpisano. Što se tiče Suñera, Tusell je zaključio da je Francov pametan potez bio nepopustiti Suñerovom germanofilstvu. Ali ipak, samom Francu su ruke bile vezane jer je u visokim vojnim krugovima ideja o ulasku u rat dočekana na nož zbog isključivo materijalne nestašice.¹³⁸

¹³⁶ Manuel de Ballesteros Gaibrois. *Historia de España*. Barcelona: Surco, 1967.

¹³⁷ Taj sastanak, koji je između ostalog za Hitlera bio dio ture sastanaka između ostaloga sa čelnicima Vichyevske Francuske, Petainom i Lavalom, postao je svojevrsni mitski sastanak. Rezultat je to nedovoljnih informacija o samim detaljima sastanka (u Njemačkoj se nisu mogli pronaći zapisnici sa sastanka) i tzv. pristranim svjedocima, poput Ramóna Serrana Suñera koji je o tome pisao u svojim memoarima. Do tog trenutka bilo je vrlo izvjesno da će Španjolska ući u rat na strani Sila Osovine zbog raznih faktora, no sastanak je bio neuspješan, štoviše po riječima njemačke strane „potpuni promašaj“ Hitler je to ustanovio nakon naknadnog sastanka s Petainom. Navodno je Hitler o sastanku sa Francom naknadno rekao Mussoliniju „da bi radije da mu iščupaju tri ili četiri zuba nego da opet prolazi kroz to“, Paul Preston „Franco and Hitler: the myth of Hendaye 1940“, 13

Franco i njegov 'pobočnik' Suñer htjeli su više nego što je Njemačka bila spremna dati. Franco i Suñer su smatrali da će im sastanak ostvariti san o povratku njihove zemlje kao imperijalne sile, ali se naposljetku cijeli sastanak urušio zbog međusobnog nerazumijevanja, između ostalog pripisanog i lošem prevodenju. Hitlerov prevoditelj nije bio uobičajeni profesor Paul Schmidt, već gospodin Gross, a Francov prevoditelj isto nije bio uobičajeni Antonio Tovar, već je pozvao Suñerovog prevoditelja baruna de las Torres, šefa protokola u Ministarstvu vanjskih poslova. Suñer u svojim memoarima izjavljuje da je Gross unatoč tome što je radio u Južnoj Americi imao vrlo rudimentarno znanje španjolskog jezika. Pike, David W. „Franco and the Axis Stigma“, *Journal of Contemporary History*, Vol 17, 3 (1982), 378

¹³⁸ Javier Tusell. *Franco, España y la segunda guerra mundial: entre el eje y la neutralidad*. Madrid: Temas de hoy, 1995.

Koliko god Tusellove hipoteze o Španjolskoj i Drugome svjetskom ratu bile zanimljive, moramo spomenuti da se on i u ocjeni frankizma kao režima oslanja na teoriju da autokratski režim nije imao jasnu ideološku podlogu, da nije bio fašističke prirode te da je stoga uspio zadržati određeni pluralizam, što mu je osporavano od strane drugih historiografa, pretežito anglofonskog porijekla.

No zadržimo se još na temi španjolsko-njemačkih odnosa u razdoblju raspadanja Jugoslavije i osnutka NDH. Ono je u fazi između slavnog i jedinog sastanka dvaju diktatora u gradu Hendaye, koji se zbio krajem 1940. i objavom rata Njemačke Sovjetskom Savezu u lipnju 1941. koje je označilo još jače približavanje Španjolske Hitleru, s obzirom da onda nije postojala nikakva ideološka prepreka za Franca¹³⁹ (moramo imati na umu da je vladajućima na Iberskom poluotoku do lipnja 1941. sigurno bio nejasan taj čudni nacističko-sovjetski savez jer su Sovjeti bili 'prirodni neprijatelji' Francova nacionalističkog režima). A to se sve događalo pod paskom Ramona Serrana Suñera, ministra vanjskih poslova i obožavatelja Njemačke.

6.2.2. Komentari

Makar je za očekivati da su Miquelarenini komentari iz Berlina još radikalniji promidžbeni materijal Sila Osovine s naglaskom na Hitlerovu Njemačku od onih Sassoneovih, s obzirom da se nalazi na izvoru događanja i u direktnom odnosu s Njemačkom, u stvarnosti je Sassone taj koji je daleko ispred svojih kolega dopisnika u apologiji fašizma. Ipak Miquelarena je također vičan pretjeranom podilaženju njemačkom diktatorskom diskursu. Ovaj dopisnik se ne osvrće u tolikoj mjeri za jugoslavenskim slučajem, niti za osnutkom NDH, već je orijentiran na pisanje o određenim impresijama koje na njega ostavljaju ljudi, gradovi itd.: „Nadao sam da situacija u Jugoslaviji, naprimjer, nije preozbiljna, što bi mi možda dopustilo posvetiti jednu ili dvije kronike ovom proljeću u Parizu – prije trideset sati svi su krovovi od škrljevca bili bijeli od mraza, tako arogantnog i odvažnog kao da je snijeg – gdje je pješački promet u gradu toliko gust, zbog nepostojanja osobnih vozila, i gdje se zbog toga na nekim pločnicima stvaraju gužve kao u redovima na zabavištu koje pariraju onima na Espolónu u Burgosu¹⁴⁰. (...) Ali, situacija iz Jugoslavije i u Jugoslaviji prisiljava me napustiti jednu temu koja bi se danas učinila previše banalnom,

¹³⁹ U drugoj polovici 1941. godine Španjolska formira tzv. *Plavu diviziju* koju šalje kao podršku njemačkoj vojsci na istočnoj fronti u borbi protiv Sovjeta.

¹⁴⁰ Espolón u gradu Burgosu u Španjolskoj je šetalište u centru grada na kojem se između ostaloga održavaju razni sajmovi.

naime za jednog dopisnika iz Njemačke to bi bilo razjarivanje mase, poput kakvog pikadora¹⁴¹; ali ima tamo negdje jedan bik, širok, dugačak i dobrog roga koji, vjerojatno, samo čeka znak da uskoči u arenu...¹⁴²

Taj odnos zanemarivanja političkih prilika o kojima je kao dopisnik dužan pisati (i to daje do znanja) prisutan je upravo kada je tema slučaj krize u Kraljevini Jugoslaviji. Miquelarena zapravo najviše piše o temi neposredno nakon puča u Jugoslaviji, odnosno njegovi komentari o Kraljevini Jugoslaviji tada se najviše i pojavljuju. Tekstualno se služi oprečnostima kako bi pojasnio problem: prikazao jugoslavensku situaciju pogrešnom iz njemačke perspektive.

Miquelarena je drugačiji od Sassonea utoliko što nije ratoboran. Ne poziva na sukob, već smatra negativnim što će do njega doći. Dana 6. travnja komentira njemačku invaziju na Jugoslaviju. „Sutra je nedjelja, a nedjelje običavaju biti dani za promišljanje. Pesimizam koji su otkrivale moje prijašnje kronike u vezi sa nekim diplomatskim rješenjem ovoga problema, ni danas nema razloga da se promijeni; štoviše ima nove razloge da se još zacrni. A to su oni koje sam spomenuo i oni koji nam se izgube u nijansama, preciznošću u kratkim telegrafskim kronikama. Teško je objasniti, naprimjer, različite izraze zabrinutosti koje su otkrivala lica dopisnika iz Beograda te utučenost većine njih. 'Njemačko gledište - ujutro mi je govorio najmlađi od njih – danas vjerojatno u mojoj zemlji više nije bitno, a pošto nisam voljan pisati o pojavi stolica, stolića i suncobrana na terasama ulice Kurfurstennam, jer se približava proljeće, ne šaljem niti redka...¹⁴³

Miquelarena je dopisnik iz grada u kojem se u tim trenucima rat još ne osjeća, pošto se od onamo i proizvodi, te se to i vidi u njegovim komentarima. Oni odišu svojevrsnom neopterećenosti te čak nezainteresiranošću sukobom. Autor živi *bonvivanskim* životom u njemačkoj prijestolnici te ga rat isključivo dodiruje na onoj konceptualnoj razini, možda čak idealiziranoj¹⁴⁴. Putuje u okupirani Pariz, ali ne priča o okupiranom gradu, promjenama koje su nastupile, ratnoj atmosferi koja vlada, već „o njegovom ledenom proljeću; o njegovim

¹⁴¹ U borbi s bikovima onaj koji biku zabija bodeže u vrat i leđa da ga draži i oslabi.

¹⁴² ABC (Madrid), 3. Travnja 1941., 3.

¹⁴³ ABC (Madrid), 6. Travnja 1941., 3.

¹⁴⁴ „Ja ne mogu objasniti je li jugoslavenska odluka o proglašenju Beograda otvorenim gradom jedna pretjerana mjera opreza ili želi nagovijestiti da se bliži miris baruta. Ne mogu potvrditi do koje mjere je točan navod da su se britanske trupe iskrcale u Grčkoj i da se kreću prema albanskoj granici, sa gromoglasnim štopotom tenkova i kamiona, niti kako će se manifestirati - niti kada – reakcija vojske trećeg Reicha.(...) Ali mogu reći da Brinkfort, westfalski pekar – onaj koji je spasio stablo jabuke – ima jedva dvadeset godina i 'tipičan' je sjevernjak, plavokos i srednjeg rasta, da se danas obrijao više nego ikad ('kapa na glavi', tj. po njemačkoj vojnom stilu), kako bi išao kod kancelara. (...) Brinkforth voli pričati o manje kompliciranim stvarima: da ne puši, 'jer moj otac nije nikad pušio', da je sretan jer su njegovi kolege ponosni zbog njegovog križa, da se prijateljski dopisuje s nekoliko djevojaka...“ABC (Madrid), 5. Travnja 1941., 3.

divnim spektaklima Tabarina, Moulin Rougea ni Casina, još uvijek istima kao i prije rata; o njegovim bulevarima na kojima vlada opasnost od pogibelji od bicikla“.¹⁴⁵

6.3. Dopisništvo iz Londona

Na kraju ćemo spomenuti Luisa Calva Andaluza, dopisnika ABC-a u Londonu. Novinarsku karijeru je započeo radeći za američku agenciju United Press u Madridu gdje je dobio posao zahvaljujući svom poznavanju engleskog jezika, kojeg je usavršio studirajući na King's Collegeu i predavajući španjolski jezik u na Oxfordu i Cambridgeu¹⁴⁶. Godine 1926. Juan Ignacio Luca de Tena mu nudi posao kazališnog kritičara u ABC-u kojeg ovaj nakon određenog dvoumljenja zbog ideološke nepodudarnosti sa listom prihvaća. Victor Olmos tvrdi da je Calvo bio odlučni republikanac čiji su se stavovi izmijenili tijekom Druge Republike, dok Manuel Vicent spominje da je u dvadesetim godinama samo koketirao sa komunizmom i marksizmom jer su bili u modi uslijed Oktobarske revolucije.¹⁴⁷ Za vrijeme Druge Republike otišao je u London na nagovor prijatelja, tadašnjeg španjolskog veleposlanika u Londonu i radio kao službenik u veleposlanstvu. Kad je počeo Građanski rat Calvo je nezadovoljan stavom Vlade Republike dao ostavku na svoje mjesto i krenuo izvještavati za britanske novine *The Observer* na strani pobunjeničke vojske.

Nakon završetka Građanskog rata nanovo mu je ponuđeno dopisništvo za *ABC* u Londonu, koje prihvaća i ostaje tamo do završetka rata. Kao dopisnik i novinar naizgled u velikoj mjeri politički okrenut Saveznicima, 1942. godine britanske vlasti ga zatvaraju pod sumnjom da je njemački špijun, te je tamo ostao do kraja rata. Calvo je u kasnijem intervju priznao da ga je „španjolski ministar vanjskih poslova, Ramón Serrano Suñer, koji je htio organizirati servis informacija kao uslugu Njemačkoj, kao način zahvale što nas nisu napali, nazvao. Povezao ga je sa nekim Nijemcima koji su mu predložili da bi mogao prenositi tajne informacije, u skladu sa lozinkama koje bi mi došle diplomatskom poštom, te su mu dali bijeli prah od kojeg sam mogao raditi nevidljivu tintu kojom bi pisao svoje izvještaje.“¹⁴⁸ Međutim, Calvo je tvrdio da plan nikada nije sproveo do kraja te kada su ga Britanci priveli, nisu uspjeli naći sastojke za proizvodnju prozirne tinte. Ipak zadržali su ga zatvoru sve do kraja rata te su

¹⁴⁵ „Na kraju krajeva, jasno je da se nije moglo govoriti o Parizu; ni o njegovom ledenom proljeću; ni o njegovim divnim spektaklima Tabarina, Moulin Rougea ni Casina, još uvijek istima kao i prije rata; ni o njegovim bulevarima na kojima vlada opasnost od pogibelji od bicikla – sramotna smrt – jer je bicikl tih i nevidljiv, a na njemu sjedi neki gospodin oduševljen pariškim biciklističkim trkalištem.“ *ABC* (Madrid), 3. Travnja 1941, 3

¹⁴⁶ Olmos, 298.

¹⁴⁷ Manuel Vicent, „Maldades, ternuras y otros duendes de Luis Calvo“, *El País*, 11.6.1981.

¹⁴⁸ *Ibid.* 302, intervju sa Manuelom Vicentom (1981.)

ga tek tada pustili. Pod pritiscima španjolskog veleposlanika, grofa Albe, ponuđene su mu dvije opcije: ili će pristupiti suđenju na kojem presuda može biti oslobađajuća ili smrtna kazna, ili će ostati u zatvoru do kraja sukoba. Je li Calvo bio njemački špijun ili ne, nikada se sa sigurnošću nije potvrdilo¹⁴⁹. Calvo je osim toga bio direktor *ABC* lista od 1953 do 1962. godine, za vrijeme Francove diktature.

6.3.1. Odnos sa Ujedinjenim Kraljevstvom (Saveznicima)

Razne su faze Francove vanjske politike tijekom Drugog svjetskog rata, a i razna njihova tumačenja ili podjele: François Piétri, Vichyev veleposlanik u Madridu razdoblje dijeli na prvo od potpisivanja Bordeauxovog mira do srpnja 1940., kada se Španjolska geografski našla licem u lice sa Njemačkom; ne-zaraćeno stanje, zatim apsolutna neutralnost od srpnja 1942. do veljače 1944., i naposljetku od veljače 1944. podržavanje Saveznika. Vanjska politika se može podijeliti i u četiri faze prema čelnicima Ministarstva vanjskih poslova koji su se izmijenili u godinama rata; prva je period kada je ministar Juan Beigbeder bio, ličnost koja je vodila mnogo neutralniju politiku prema podijeljenim europskim silama, da bi od listopada 1940. do rujna 1942. germanofil Suñer sjedio na čelu ministarstva. Zatim je od rujna 1942 do lipnja 1944. slijedilo suptilno odvajanje predvođeno anglofilom grofom Jordanom, koji je bio monarhist i antifalangist neizmjereno odan *Caudillo*¹⁵⁰ te posljednja faza od 1944. do ljeta 1945. pod vodstvom obilježena prekidom diplomatskih odnosa sa Japanom te masakrom španjolskih nacionalista na Filipinima.¹⁵¹

Koliko god se Španjolska tijekom rata približila Osovini idejno, dužnički, i po pitanju konkretnih akcija (u drugoj polovici 1941. godine čak formira tzv. *Plavu diviziju* koju šalje kao podršku njemačkoj vojsci na istočnoj fronti.), Španjolska je kao neutralna zemlja u određenoj mjeri održavala odnose sa Saveznicima. Kao što smo napomenuli, nakon Građanskog rata radilo se o iznimno oslabašenoj zemlji sa nikakvim zalihama hrane niti goriva, sirovine koje su joj bile isporučivane od strane Velike Britanije i Sjedinjenih Država¹⁵². Unatoč tome što u razdoblju koje je u fokusu našeg rada Španjolska je okrenuta prema Osovini nauštrb Saveznika (status ne-zaraćene zemlje), oni će otvoreno cijeniti njihovu neutralnost (ili bolje rečeno nereakciju) u trenucima Operacije Felix u siječnju 1941., koju su

¹⁴⁹ Nigel West ili Rupert William Simon Allason je britanski povjesničar specijaliziran za povijest špijunaže koji tvrdi da Luis Calvo nije htio biti obavještajac za Nijemce, ali ga je Ramón Serrano Suñer uvjerio da šalje izvještaje na jednu tajnu adresu u Madridu. Olmos, 304.

¹⁵⁰ Tusell, 436.

¹⁵¹ Pike, 372.-373.

¹⁵² Ibid., 386.

Nijemci isplanirali za zauzimanje Gibraltara, ali je otkazana jer Franco nije pristao, te Operacije Baklja (*Torch*), savezničke invazije francuskog Maroka u studenom 1942. godine.¹⁵³

Ipak, tek je zapravo godine 1944. pod vodstvom ministra vanjskih poslova Josúa Félix de Lequerice započela intenzivnija kampanja za ograđivanje Falange od fašizma te približavanje Saveznicima. U siječnju 1944. Saveznici su na par dana prekinuli opskrbu Španjolske naftom kako bi prisilili Franca da potpiše tajni sporazum u svibnju gdje se obvezuje zatvoriti njemački konzulat u Tangeru, u Maroku, predati im talijanske brodove usidrene u španjolskim lukama te prestati izvoziti minerale u Njemačku. Također se naknadno otkrilo da je Franco zauzvrat za naftu obećao prestati isporučivati Nijemcima obavještajne podatke. Međutim, Franco nikad nije u potpunosti prestao surađivati sa Njemačkom, i do zadnjeg trena je gajio nadu u pobjedu Osovine. Ali, na političkom planu se okretao u smjeru indiferentnosti prema ratu, ekstrahiranja fašistoidnih elemenata (Falange) iz svoga pokreta te njihove zamjene sa Katoličkom crkvom i nacionalizmom kao moralnim vodiljama.

Winston Churchill je u pretposljednoj godini rata pred Donjim domom britanskog Parlamenta šokirao svojim govorom, pošto se očekivala otvorena osuda režima sa mogućnošću reakcije, u kojem se zahvalio španjolskoj Vladi što nije ušla u rat 1940. i nadodao je da su španjolski unutarnji politički problemi njihova stvar¹⁵⁴. Churchill je tada htio neutralizirati Španjolsku uslijed invazije Normandije, ali još važnije pripremiti ju za približavanje onoj politici koju je Britanija namijenila za jednu zapadno-mediteransku zemlju. Franco je naočigled svijeta počeo sjediti na dvije stolice, ali ponajviše od svega se u javnom mijenju njegove države isticala njegova uloga i nepogrešivost.¹⁵⁵

Ipak, prave nesigurnosti u opstanak svog režima Franco je imao nakon završetka Drugog svjetskog rata, kada su pobjednice uređivale novu kartu svijeta. Od pobjednica u ratu, Francov režim su tada najviše štitali Britanci¹⁵⁶. Gospodarska i politička blokada Španjolske koja je nastupila odmah nakon rata, isključivanje iz Ujedinjenih Naroda i embargo, nije dugo

¹⁵³ Tusell, 475.

¹⁵⁴ Preston, 2

¹⁵⁵ Iste godine je dao intervju direktoru javnog sektora agencije United Press u kojem mu je dopušteno bezočno gurnuti pod tepih svu prijašnju usku suradnju sa Osovinom i apelirati na prijateljstvo sa Francuskom, zanemarujući da je nakon njemačkog osvajanja Francuske usrdno zahtijevao od Hitlera francuski dio Maroka. *Ibid.*, 3

¹⁵⁶ „Churchill felt obliged to write, in justification to Roosevelt, 'I do not care about Franco but i do not wish to have the Iberian Peninsula hostile to the British after the war...' I do not know whether there is more freedom in Stalin's Russia than in Franco's Spain. I do not wish to seek a quarrel wit either.“ *Ibid.* 2-3

trajala, jer su je već Amerikanci 1948. godine uključili u Marshallov plan.¹⁵⁷ Pitanje ispravnosti pa i opstanka njenog režima je u međunarodnim krugovima dobilo nagli zaokret. U sklopu nove blokovske politike Španjolska je postala novi oslonac u borbi protiv komunizma te se etablirala u europskim političko-gospodarskim tokovima iz kojih je donedavno bila prognana.¹⁵⁸ Jedine tri zemlje koje nisu priznale Francovu Španjolsku, već su ostale uz republikansku vladu u egzilu bile su Meksiko, Izrael i socijalistička Jugoslavija.

6.3.2 Komentari

Luis Calvo iz Londona u svojim se komentarima mnogo više trudi zadržati izvjesnu neutralnost te jedan transparentni pristup u pisanju. Kao ličnost nas time još više zbunjuje jer se preko njega preklapaju, da ne kažemo sudaraju više političkih uvjerenja, a i kulturnih obrazaca. Podsjetimo se da je Calvo u Velikoj Britaniji završio u zatvoru zbog sumnje da je bio njemački špijun, a ipak je tijekom cijelog svog života i karijere bio dobro povezan sa Velikom Britanijom, tamo je i živio i radio. Osim toga smatra ga se republikancem koji je prešao na nacionalističku stranu, makar on sam to nigdje nije izjavio tim riječima. Po svim navedenim stvarima, proturječnostima u njegovom životu, ovaj dopisnik se umnogome razlikuje od prijašnjih. Tako i njegovi komentari o raspadu Kraljevine Jugoslavije imaju mnogo objektivniji, nazovimo 'novinarskiji' pristup u onom izvještavačkom aspektu. Nakon državnog udara u Jugoslaviji, Calvovi komentari izgledaju kao svojevrsan kolaž prikupljen od različitih britanskih medija. Iz Calvovog komentara je očito da je dobio zadatak napisati kako se britanski mediji fokusiraju na državni udar (naslov je „Reakcija jugoslavenske krize među Englezima, prikupljena informativno“¹⁵⁹), nešto što zapravo nije bilo u njegovom fokusu s obzirom da je upravo u tom razdoblju bio zaokupljen slanjem impresija o svom životu u bombardiranom Londonu.

Calvo naslove i komade teksta iz londonskih medija stavlja u svoj tekst, ali stavlja sigurnosne male napomene poput „prema mišljenju Engleza“ koje se ne pojavljuju u

¹⁵⁷ Nadalje, Argentina Juana Peróna se trgovački obvezala Španjolskoj te joj je omogućila izdašne zajmove, a naposljetku je i Francuska otvorila pirinejsku granicu shvativši da blokada ne odgovara ničijim gospodarskim interesima. *Ibid.* 395

¹⁵⁸ Godina 1950. „stala na kraj konkretnim nadama španjolske Republike u isto vrijeme kada su izbljedjele zapadne uspomene na Francovu vezu s Osovinom.“ *Ibid.*, 397

¹⁵⁹ *ABC* (Madrid), 29. ožujka 1941, 3

tekstovima njegovih kolega iz Rima ili Berlina. Njegov komentar od 29. ožujka sadrži vrlo malo njegovog osobnog mišljenje ili kakvu analizu, već pretežito citira druge izvore:

„Imali smo zadatak prikupiti, u informativne svrhe, zaključke i komentare, stav tiska i mišljenje o državnom udaru u Jugoslaviji. Burni su, užareni i vatreni. Prema mišljenju Engleza jučerašnji dan je jedan od nazahvalnijih u cijeloj povijesti rata, i to tvrde otvoreno. 'Po prvi puta na ulicama jedna europska zemlja ustaje i piše povijesnu stranicu o uzvišenosti, koju nisu znali ispisati stanovnici palača.', govori tisak u iznenađujućem tonu. Winston Churchill, također dajući svoj moćni govor, kazuje da je 'jugoslavenski narod pronašao dušu u svom patriotskom pokretu, pokretu koji niče iz bijesa hrabrog ratnika, čija je zemlja bila izdana zbog slabosti njenih vladara i nespretnih spletki.“¹⁶⁰

Dakle Calvo prenosi salvu pozitivnih komentara i vijesti o državnom udaru kralja Petra.¹⁶¹ Naglasak je na britanskom zadovoljstvu, vjeri u suradnju sa novom jugoslavenskom vlasti, te pouzdanje jugoslavenskog naroda u svoj vlastiti suverenitet, ali i u vladara (monarhizam je nezaobilazan). Ono što možemo zaključiti je da se zamjetno distancira od naslova nabijenih optimizmom. Calvov stil se općenito sastoji od toga da kada piše o određenim ratnim temama u vezi Osovine, ograničava se na citiranje komentara, i tome slično, iz tamošnjih medija sa komentatorskom distancom. Situacija je nezgodno političko pitanje u tom trenutku: u tijeku je rat, odnosi Španjolske sa Velikom Britanijom su jako

¹⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶¹ Na ulicama Beograda planula je revolucija i ministri su bili pritvoreni, prema engleskim izvjestiteljima. Regent Pavle, odgojen u Velikoj Britaniji i oženjen sa grčkom princezom Olgom, sestrom grofice od Kenta, ustupa pred kraljem Petrom, odgojenim također u Velikoj Britaniji, gdje se nalazio do ubojstva svoga oca Aleksandra u Marseillesu. 'Imao je englesku dušu; zatim, engleskog učitelja i kasnije je došao u Englesku kao student te je također bio školovan u jednoj engleskoj vojnoj školi. Skoro će navršiti osamnaest godina, visok je, vitak, pristojan, sramežljiv i šutljiv.' Prema Englezima, jugoslavenski narod je u njega položio sve miješane nade Srba, Hrvata i Slovenaca. 'spremni smo se boriti za svoju nezavisnost', podržava kralj vojsku 'koja nikad nije voljela regenta Pavla. Citirane rečenice su prikupljene iz novina. Isto tako se čini – prema onome što se ovdje tvrdi – da se u krizi nanovo pojavio antagonizam između različitih etničkih skupina koje čine jugoslavensku državu i da je odlučujuće utjecao na njen razvoj. Hrvati koji više naginju na njemačku stranu su se rječkali sa planinskim Srbima. „Bečki sporazum unio je razdor na jugoslavenski teritorij.“ U vrijeme slanja članka, gomilaju se vijesti iz Beograda. Kralj Petar postaje punoljetan i trebao je započeti svoju vladavinu 6. rujna navršivši osamnaest godina, te uslijed naglog ubrzanja tog događaja za šest mjeseci u Londonu su gotovo sigurni da su utjecaj i pritisak vojske u narodu bili toliko jaki da će „vjerojatno zabraniti Njemačkoj prelazak preko doline Vardara“. „Ne vjerujemo prinčevima – kaže Evening Standard – samo vjerujemo narodu, velikom narodu koji se nekoć borio s nama i koji sada spašava čast svojoj državi.“ Churchill je jučer također imao gorljivi govor nabijen optimizmom. „Nikad nismo bili tako jako niti nismo gajili toliko nade kao danas; nikad nismo bili tako ujedinjeni, nikada nije bilo toliko blisko prijateljstvo ljudi iz različitih političkih stranki. Bitka na Atlantiku biti će odlučno osvojena puno prije, i ne samo bitka na Atlantiku, nego i druge teškoće i opasnosti koje nas zaskaču biti će prevladane, iako ne možemo očekivati da sve naše pobjede ostanu bez revanša.' To je bila glavna misao njegova govora. Osim toga obećao je jugoslavenskom narodu svu moguću pomoć, ne samo britansku, nego i od SAD-a, 'u njihovoj novoj borbi koja, po riječima tiska, počinje pod vodstvom kralja i generala Dušana Simovića'. O potonjemu se objavljuju biografski podaci. 'On je obrazovani i energični vojnik, sa znanjem o vojnim suvremenim idejama i autor nekoliko knjiga o vojnoj taktici.' Rođen 1882., ušao u vojsku 1900, borio se kao potpukovnik u balkanskim ratovima i u ratu od 1914. do 1918., bio je zapovjednik jugoslavenskog vojnog stožera 1937. i trenutno je zapovjednik zrakoplovstva“ *ABC* (Madrid), 29. ožujka 1941, 3.

nategnuti, pošto još uvijek postoji prijetnja da Španjolska prijeđe iz nezaraćene zemlje u rat na strani Osovine. Luis Calvo se nalazi u nezavidnoj poziciju kao novinar glasila čiji ljudi 'igraju za protivničku momčad'. S druge strane mora zadržati određeni kredibilitet kao novinar da bi uopće mogao doći do vijesti, a svjestan je da ga se neprestano promatra. Postavlja se pitanje je li Calvo inzistirao na svojoj krnjnoj neutralnosti jer je bio novinar na 'neprijateljskom' teritoriju pa se to svodilo na politiku novina, ili je njegov osobni stil bio takav da nije htio pokleknuti pred bespoštednom anti ili pro-propagandom, kojoj su pribjegavala prijašnja dva dopisnika. Međutim blagi antisaveznički stav do izražaja dolazi u nekim drugim komentarima: u naglašavanju kaotične situacije u Londonu uslijed bombardiranja, te u osvrtima na njemačko-britanski sukob u Africi u kojem se ističu slabosti britanske vojske. Kao što smo rekli Calvo se u svom izvještavanju pretežito oslanja na citiranje vijesti iz odabranih najvažnijih tiskanih medija u Ujedinjenom kraljevstvu, prenoseći britanski osvrt na događaje u ratu. Stoga je zanimljivo da u vrijeme osnutka NDH i ratnih teritorijalnih promjena na prostoru bivše Kraljevine Jugoslavije u potpunosti zaobilazi temu, odnosno list od njega ne traži britanski osvrt, dok se Sassone u potpunosti posvećuje temi, te se na taj način ostavlja prostor da se medijska slika formira iz drugih centara informacija, pod patronatom njemačkog i talijanskog režima. U listu je stoga nezaobilazno stvorena jednoobrazna pozitivna predodžba o političkim promjenama na području Balkana, ali i više od toga, jer se prvenstveno željela izbjeći britanska verzija događaja. Dati uvid u britansko mišljenje značilo je dati prostora britanskoj propagandi, što se u tom je razdoblju nikako nije moglo dopustiti, jer je postojao strah da će ta kampanja ukazati na greške španjolskog režima.

Jasno je da se ABC-ovi dopisnici prilagođavaju okolini u kojoj se nalaze, dijelom zbog samih država u kojima obavljaju svoj posao, a dijelom zbog politike ABC-a i režima kojeg vjerno služi, a ta je da list u španjolskom javnom prostoru i dalje igra ulogu dobro informiranog nepristranog promatrača, što u stvarnosti nije bilo tako. Na kraju krajeva, novina se izvrsno prilagodila frankističkoj ideji o moćnim medijima koji odgovaraju snažnoj jakoj državi te je uz *EFE* novinsku agenciju bila glavni kreator medijske politike u Francovoj Španjolskoj. Novinar Manuel García Venero je glavnu misao režima ovako sročio: „Novinarstvo neće biti ni ekonomski isplativ posao, niti političko oružje protiv države(...). Novine i novinar služit će državi (...) Potrebno nam je neviđeno oruđe, dosad neiskorištena sredstva. Snažnoj državi odgovara snažni tisak. Ne može postojati snažni tisak ako se ovaj

vodi za drugim motivima, političkim ili partikularnim, drugačijima od onih koje nadahnjuju samu Državu.¹⁶²

S druge strane, koliko god je Francova uzica u medijskom prostoru bila kratka, ne smijemo zaboraviti da su *ABC* bile novine koje su sudjelovale u nacionalističkom puču te su takoreći 'stvorile' elitu koja je pobijedila u ratu, stoga su mogle dalje zagovarati svoja načela. Ovdje govorimo o monarhizmu od kojeg se nikad nije odustalo. Naime, smatramo da su novine u formativnim godinama režima bile odlučujuće da se monarhija kao koncept nepovratno usadi u postulate novog režima, koji je političku energiju tada više crpio iz fašistoidnih organizacija (*Stranka Falange Española y JONS*) te nikad nije ni imenovao kralja. Po tom pitanju list je jasno razumio svoj koncept Države te ga je kao takvoga uvijek dosljedno propagirao.

---

¹⁶² Justino Sinova. *La censura de la prensa durante el franquismo (1936-1951)*, Madrid, 1989. str. 17

7. Zaključak

Analizom vijesti i komentara španjolskog lista *ABC* za vrijeme Drugoga svjetskog rata, odnosno u mjesecima ožujku, travnju i svibnju 1941. godine, za vrijeme puča, invazije Kraljevine Jugoslavije, teritorijalnih i političkih promjena te stvaranja Nezavisne Države Hrvatske, pokušali smo prikazati kakva je bila situacija u Španjolskoj netom izašloj iz Građanskog rata i pod vodstvom režima Francisca Franca, kakva se medijska politika vodila i sa kojim ciljevima, te kakav je bio odnos Španjolske i Kraljevine Jugoslavije te poslije Nezavisne Države Hrvatske, koliko je na njihov odnos utjecao odnos sa ostalim europskim silama, poglavito Italijom i Njemačkom, odnosno kako se Španjolska vidjela naspram glavnih sila protivnica u sukobu. Isto tako, osim onog političkog aspekta jednog odnosa, pokušali smo rasvijetliti geopolitičke i kulturološke predodžbe što ih je španjolska javnost imala o balkanskom području, unutrašnjim problemima i etnicitetu te kako se to reflektiralo u njihovim vlastitim vrijednostima koje su za cilj imale reafirmaciju španjolskog društva u novonastaloj situaciji svjetskog rata, ali ne samo to, već polaganu izgradnju novog španjolskog identiteta na starim postulatima koja će se nastaviti i iza rata.

ABC su bile jedne od nautjecajnijih novina koje su svoj novi uzlet dobile sa ustoličenjem nacionalističkog režima krajem tridesetih godina prošlog stoljeća, činu kojem su i same pripomogle. Njihov osnivač te njegovi nasljednici, od samog početka postojanja novina pokušavali joj dati medijsku neovisnost, snažan politički utjecaj te ju ideološki zaokružiti. Tu neovisnost su izgubili pod Francovim režimom, budući da su sva glasila tada bila pod kontrolom vlasti. U autoritativnoj državi pisati se moglo po narudžbi: *ABC* je okupio oko sebe istomišljenike vjerne domaćem režimu te opijene idejama fašizma i nacionalsocijalizma i prenosio je vijesti direktno od režimske novinske agencije, dakako, po naputcima same vlasti. Odnos prema političkim čimbenicima koji su doveli do invazije Jugoslavije i stvaranja Nezavisne Države Hrvatske bio je pristran i nepotpun, cenzuriran i uvelike vezan uz ispunjavanje vlastitih vanjskopolitičkih pretenzija, te uz prilagođavanje zahtjevima o kontroli tiska moćnijih Njemačke i Italije, s kojima je Španjolska tada surađivala. U prilog tome govori i da je Španjolska bila jedina neutralna zemlja koja je priznala NDH. Snažan politički utjecaj Osovine vidimo i po tome što je list unutarnji problem Jugoslavije analizirao isključivo kroz njene interese. Hrvatsko pitanje kojeg je pretendirao analizirati je na kraju samo protumačio kroz značaj postanka Hrvatske kraljevinom, potpuno fiktivan čin koji je već i tada shvaćen kao udovoljavanje talijanskom imperijalizmu. Ovdje zapravo vidimo da je hrvatski prostor (ili šire gledano jugoslavenski) shvaćen kao kolonija,

kako u onom imaginarijskom aspektu (egzotizam o blagim ljudima, ali primitivnima, divljacima), tako i u teritorijalnom (govori se o tome da dio jadranske obale neosporno pripada Italiji, poziva se na njenu ulogu u civiliziranju tog prostora).

Paralelno uz to, situacija nije bila tako jednostavna: historiografija se i danas lomi oko toga što je Franco želio postići sa vrludanjem iz neutralnog u ne-zaraćeno stanje, te čija je zasluga bila da do toga naposljetku nije došlo. Stajemo uz Javiera Tusella kada zaključuje da Franco nije baš dobro znao u prvim godinama kako želi djelovati te koji ideološku podlogu dati režimu, odnosno da odluka o (ne) ulasku u Drugi svjetski rat nije bila njegova. Ona je vrludala između fašistoidnih načela, konzervativizma, odmaka od bilo kakvih političko-društvenih ideologija. Jedino u čemu je bila stalna je da se naslanjala na vojsku i na ideju ujedinjene španjolske države. Međutim, iako režim nije bio fašistički u punom smislu te riječi, u njemu se nije moglo govoriti o pluralizmu, nego je totalitarizam sa svime što ono nosi bio u ovom slučaju autohton. U godinama rata trudio se biti blizu Osovini, pogotovo Italiji, s kojom se španjolski režim u potpunosti solidarizirao zbog kulturno-povijesnih veza i neminovnog uspoređivanja mediteranskih nasljeđa.

List je osim nužne režimske propagande kroz članke lansirao i svoje vlastite vrijednosti (koje su ujedno postale vrijednostima frankizma), od kojih je katolički monarhizam kao počelo konstituiranja jedne države naizraženiji. Spomenuto, i mnogi stereotipni prikazi unutarnjih sukoba u Jugoslaviji, Hrvata i Srba, njihovih etničkih karakteristika, te naglašeni eskapistički diskurs odražavaju kakav je smjer gradnje unutarnjeg identiteta države. Španjolska pod Francovom vlašću je tada još na vrlo klimavim nogama i potrebna joj je medijska usmjerenost na banalne fenomene. Oni imaju dvojako značenje: služe da bi odagnali misli o krizi i bijedi koje su Španjolce snašle nakon rata te isto tako da bi ih politički demobilizirali, odnosno okljaštrili ih kako se mase više ne bi osokoljivale na političke akcije.

ABC- ovi dopisnici bili su odraz prilagodbe lista režimima država u kojima su se nalazili, i u nekim slučajevima suradnje. Politika lista je išla za time da se prikažu neutralnim promatračima. Ne zaboravimo da su komentari i članci bili namijenjeni španjolskoj publici te im je cilj bio uvjeriti čitalačku publiku o neutralnosti, ali istovremenoj moralnoj privrženosti određenim akterima rata. Ipak smatramo da u tom razdoblju Španjolska još aktivno razmišlja o ulasku u rat, te time i prilagođava većinu tekstova u smjeru lagane mobilizacije čitatelja i razumijevanja za rat. To čini čestim spominjanjem riječ diplomatsko, ali i odrješitim ratnim diskursom. U komentarima dopisnika Felipea Sassonea navedene karakteristike dolaze do izražaja.

ABC nam je dao uvid da se na unutarnjem planu u tim trenucima gradila nova svijest građana koja je naglasak stavljala na tradicionalno društvo pretežito agrarnog tipa koje su smatrali ključnim za opstanak države, ali i zatvoreni tip društva usmjeren na vlastite unutarnje probleme koje će se tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća marginalizirati na granicama Europe. Ipak, Francova Španjolska neće izbjeći industrijalizaciju koja se počinje događati nakon rata, shvaćajući da ne mogu opstati isključivo na autarkiji.

Pitanje identiteta (užeg i šireg) i društvene politike je ono što se uvelike provlači kroz ovaj rad. Kraljevina Jugoslavija i Španjolska su u godinama između dva rata imale sličnu unutrašnje-političku situaciju obilježenu nestalnim vladama, diktaturama, pučevima. Sličnost se nastavlja i u ratnim sukobima (za jedne Građanski rat, za druge Drugi svjetski rat) te u poslijeratnim autokratskim režimima na ideološki suprotnim stranama. Ove sličnosti, jer o razlikama sada nećemo govoriti, nam govore o dvama teritorijima koji se se našli marginalizirani svako na svom kraju Europe tijekom 20. stoljeća. Predodžbe koje španjolska javnost plasira o Hrvatskoj i Jugoslaviji pričaju prvenstveno o njima samima, a one stvari koje opravdano ili neopravdano uočavaju u političkim problemima i promjenama na našem teritoriju usmjeravaju nas njihove probleme, boljke i strahove, a i definicije identiteta, naroda, države.

Bibliografija

Izvori

ABC (ed. Madrid), ožujak- svibanj 1941. Biblioteca Nacional de España.

i <http://hemeroteca.abc.es/> (1.3.2013.)

Budor, Karlo. *Španjolska diplomacija i Nezavisna država Hrvatska*. Zagreb: Školska knjiga, 2013.

Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado de 1947. , Constituciones hispanoamericanas.

Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/> (22.6. 2013.)

Literatura

Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom, Zagreb: Horizont Press, Kratis, 1997.,171

Bajo Álvarez, Fe, Julio Gil Pecharromán. *Historia de España*. SGEL: Madrid, 1998.

Ballesteros Gaibrois, Manuel. *Historia de España*. Barcelona: Surco, 1967.

Cantavella Blasco Juan. „Felipe Sassone (1884-1959), un periodista español que nunca dejó de ser peruano“. *Correspondencias & Análisis*, 1, 2011.

www.correspondenciasy analisis.com/es/pdf/pe/sassone.pdf (20.3. 2013.)

Carr, Raymond. *Modern Spain*. New York: Oxford University Press,1989.

Checa Godoy, Antonio, Carmen Espejo Cala, M José Ruiz Acosta (coord.). *ABC en Sevilla, un diario y una análisis de un modelo del periodismo local*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 2007.

Cruz Seoane, María, María Dolores Sáiz. *Historia del periodismo en España: 1898-1936 /*, Vol.3 El siglo XX. Madrid : Alianza, 1998

Díaz Marin, Pedro. „Constitucionalismo español y hispanoamericano“ u *Constituciones hispanoamericanas*. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

<http://www.cervantesvirtual.com/bib/portal/constituciones/introduccion.shtml>

(22.6.2013.)

García de Cortazar, Fernando, José Manule González Vesga. *Breve historia de de España*. Alianza Editorial: Madrid, 1994.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918.-2008*. Zagreb: Novi Liber, Europapress holding, 2008.

Greenleaf, W. H. „The Thomasian Tradition and the Theory of Absoulute Monarchy“, *The English Historical Review*, Vol. 79, No. 313 (Oct. 1964), pp. 747-760

Hrvatska enciklopedija. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999. Sv. 3., 2001. Str. 135.

Jonjić, Tomislav. *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942*. Zagreb: Libar, 2000.

Jowett, S. Gareth, Victoria O'Donell. *Propaganda and persuasion*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1999.

Krizman, Bogdan. *Vanjska politika jugoslavenske države 1918.-1941*. Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Martínez Cachero, José María. „*Miquelarena, un escritor «en» la Guerra Civil*“ en Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes

www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/mcach/01316119744026055088802/p000001.htm (22.3. 2013)

Matković, Hrvoje. *Designirani hrvatski kralj Tomislav II., vojvoda od Spoleta: povijest hrvatsko talijanskih odnosa u prvoj polovici XX. Stoljeća*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007.

Povijest Jugoslavije. Naklada Pavičić: Zagreb,2003.

Povijest Nezavisne Države Hrvatske. Naklada Pavičić: Zagreb, 2002.

Olmos, Víctor. *La historia de ABC: 100 años clave en la historia de España*. Barcelona: Plaza y Janés, 2002.

Historia de la agencia EFE: El mundo en español. Madrid: Espasa D.L., 1997.

Payne, Stanley G. „Fascist Italy and Spain“ u *Spain and the Mediterranean since 1898*. Rein Rannan (ur.)

www.tau.ac.il/humanities/cmc/mhr/132mhr06.pdf (8.4.2013)

Pike, David W. „Franco and the Axis Stigma“, *Journal of Contemporary History*, Vol 17, 3 (1982), str. 369-407

www.jstor.org (8.4.2013)

Preston, Paul. „Franco and Hitler: the myth of Hendaye 1940“, *Contemporary European History*, Vol. 1, 1 (Ožujak, 1992), pp. 1-16

www.jstor.org (8.4.2013)

Sapunar, Marko. *Osnove znanosti o novinarstvu*. Zagreb : Epoha, 1994.

Sinova, Justino. *La censura de prensa durante el franquismo (1936-1951)*. Madrid : Espasa-Calpe, D.L. 1989.

Španjolska 1936.-1939.: prilozi sa znanstvenog savjetovanja. Zagreb: JAZU; Globus, 1989.

Pešić, Savo. „Komunistička partija Jugoslavije i Španjolski građanski rat“

Janjatović, Bosiljka. „Komunistička partija u Hrvatskoj i rat španjolskog naroda protiv fašizma za slobodu 1936.-1939.“

Šitin, Tonči. „Organizacija punkta za prihvatanje španjolskih dobrovoljaca i problemi njihova odlaska iz Dalmacije 1937. godine“

Tusell, Javier. *Franco, España y la Segunda Guerra Mundial: entre el eje y la neutralidad*. Madrid: Temas de Hoy, 1995.

Vicent, Manuel. „Maldades, ternuras y otros duendes de Luis Calvo“, *El País*, 1981.

http://elpais.com/diario/1981/07/11/sociedad/363650401_850215.html (15.9.2013)

Vilar, Pierre. *Historia de España*. Barcelona: Editorial Crítica, 1981.